

तैत्तिरीय
आरण्यकम्

Colophon

This document was typeset using X_YTeX, and uses the Siddhanta font extensively. It also uses several L^AT_EX macros designed by *H. L. Prasād*. Practically all the encoding was done with the help of Ajit Krishnan's mudgala IME (<http://www.aupasana.com/>).

Acknowledgements

The initial ITRANS encodings of some of these texts were obtained from <http://sanskritdocuments.org/> and <https://sa.wikisource.org/>. Thanks are also due to Ulrich Stiehl (<http://sanskritweb.de/>) for hosting a wonderful resource for Yajur Veda, and also generously sharing the original Kathaka texts edited by Subramania Sarma. See also <http://stotrasamhita.github.io/about/>

FOR PERSONAL USE ONLY
NOT FOR COMMERCIAL PRINTING/DISTRIBUTION

अनुक्रमणिका

तैत्तिरीय आरण्यकम्	1
प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः	1
द्वितीयः प्रश्नः	44
तृतीयः प्रश्नः	63
चतुर्थः प्रश्नः	81
पञ्चमः प्रश्नः	112
षष्ठः प्रश्नः	149
सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली	166
अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली	174
नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली	181
दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत्	186
कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम्	231
प्रथमः प्रश्नः	231
द्वितीयः प्रश्नः	247
तृतीयः प्रश्नः	266

॥ तैत्तिरीय आरण्यकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः ॥

ॐ भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमाक्षभि॒र्यज॑त्राः।
स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टुवाꣳ संस्त॒नूभिः॑। व्यशे॑म दे॒वहि॑तं यदायुः। स्व॒स्ति
न॒ इन्द्रो॑ वृद्धश्र॑वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः। स्व॒स्ति
न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॑ष्टनेमिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पतिर्दधातु॥ ॐ शान्तिः
शान्तिः॑ शान्तिः॑॥

भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमाक्षभि॒र्यज॑त्राः।
स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टुवाꣳ संस्त॒नूभिः॑। व्यशे॑म दे॒वहि॑तं यदायुः।
स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृद्धश्र॑वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः।
स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॑ष्टनेमिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पतिर्दधातु।
आप॑मापाम॒पः सर्वाः॑। अ॒स्माद॒स्मादि॑तोऽमु॒तः॑॥ १ ॥

अ॒ग्निर्वा॒युश्च॒ सूर्य॑श्च। स॒ह सं॑श्चस्कर॒द्धिया॑। वा॒य्वश्वा॑ रश्मि॒पत॑यः।
मरी॑च्यात्मानो॒ अद्रु॑हः। दे॒वीर्भुव॑न॒सूव॑रीः। पु॒त्रव॒त्वाय॑ मे सु॒ता।
महा॑नाम्नीर्महामा॒नाः। म॒ह॒सो म॑ह॒सः स्वः॑। दे॒वीः प॑र्जन्य॒सूव॑रीः।

पुत्रवत्वाय मे सुत॥२॥

अपाश्र्युष्णिमपा रक्षः। अपाश्र्युष्णिमपारघम्। अपाघ्नमपं
चावर्तिम्। अपदेवीरितो हित। वज्रं देवीरजीताश्च। भुवं
देवसूवरीः। आदित्यानदितिं देवीम्। योनिनोर्ध्वमुदीषत।
शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः। सुमृडीका
सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि॥३॥

[१]

स्मृतिः प्रत्यक्षमैतिह्यम्। अनुमानश्चतुष्टयम्। एतैरादित्यमण्डलम्।
सर्वैरेव विधास्यते। सूर्यो मरीचिमादत्ते। सर्वस्माद्भुवनादधि।
तस्याः पाकविशेषेण। स्मृतं कालविशेषणम्। नदीव
प्रभवात्काचित्। अक्षय्यात्स्यन्दते यथा॥४॥

तां नद्योऽभि संमायन्ति। सौरुः सतीं न निवर्तते। एवं
नानासमुत्थानाः। कालाः संवत्सरश्च श्रिताः। अणुशश्च
महशश्च। सर्वे समयत्रितम्। सतैः सर्वैः संमाविष्टः। ऊरुः
सन्न निवर्तते। अधिसंवत्सरं विद्यात्। तदेवं लक्षणे॥५॥

अणुभिश्च महद्भिश्च। समारूढः प्रदृश्यते। संवत्सरः प्रत्यक्षेण।

नाधिसत्त्वः प्रदृश्यते। पटरो विक्लिधः पिङ्गः। एतद्वरुणलक्षणम्।
यत्रैतदुपदृश्यते। सहस्रं तत्र नीयते। एकं हि शिरो नाना मुखे।
कृत्स्नं तदुत्तुलक्षणम्॥६॥

उभयतः सप्तैन्द्रियाणि। जल्पितं त्वेव दिह्यते। शुक्लकृष्णे
संवत्सरस्य। दक्षिणवामयोः पार्श्वयोः। तस्यैषा भवति। शुक्रं
तै अन्यद्यजतं तै अन्यत्। विषुरूपे अहनी द्यौरिवासि। विश्वा
हि माया अवसि स्वधावः। भद्रा तै पूषन्निह रातिरस्त्विति।
नात्र भुवनम्। न पूषा। न पशवः। नऽऽदित्यः संवत्सर एव
प्रत्यक्षेण प्रियतमं विद्यात्। एतद्वै संवत्सरस्य प्रियतमं
रूपम्। योऽस्य महानर्थ उत्पत्स्यमानो भवति। इदं पुण्यं
कुरुष्वेति। तमाहरणं दद्यात्॥७॥

[२]

साकञ्जानां सप्तथमाहुरेकजम्। षडुद्यमा ऋषयो देवजा इति।
तेषामिष्टानि विहितानि धामशः। स्थात्रे रजन्ते विकृतानि
रूपशः। को नु मर्या अमिथितः। सखा सखायमब्रवीत्।
जहाको अस्मदीषते। यस्तित्याज सखिविदः सखायम्। न

तस्य वाच्यपि भागो अस्ति। यदी॑ शृणोत्युलक॑ शृणोति॥८॥

न हि प्रवेदं सुकृतस्य पन्थामिति। ऋतुर्ऋतुना
नुद्यमानः। विननादाभिधावः। षष्टिश्च त्रिंशका वल्गाः।
शुक्लकृष्णौ च षाष्टिकौ। सारागवस्त्रैर्जरदक्षः। वसन्तो
वसुभिः सह। संवत्सरस्य सवितुः। प्रैषकृत्प्रथमः स्मृतः।
अमूनादयतेत्यन्यान्॥९॥

अमू॑श्च परिरक्षतः। एता वाचः प्रयुज्यन्ते। यत्रैतदुपदृश्यते।
एतदेव विजानीयात्। प्रमाणं कालपर्यये। विशेषणं तु वक्ष्यामः।
ऋतूनां तन्निबोधत। शुक्लवासा रुद्रगणः। ग्रीष्मेणऽऽवर्तते सह।
निजहन् पृथिवी॑ सर्वा॑म्॥१०॥

ज्योतिषा॑ऽप्रतिख्येन सः। विश्वरूपाणि वासा॑सि। आदित्यानां
निबोधत। संवत्सरीणं कर्मफलम्। वर्षाभिर्ददता॑
सह। अदुःखो दुःखचक्षुरिव। तद्भाऽऽपीत इव दृश्यते।
शीतेन॑ व्यथयन्निव। रुरुदक्ष इव दृश्यते। ह्लादयते॑ ज्वलतश्चैव।
शाम्यतश्चास्य चक्षुषी। या वै प्रजा भ्रंश्यन्ते। संवत्सरात्ता
भ्रंश्यन्ते। याः प्रतितिष्ठन्ति। संवत्सरे ताः प्रतितिष्ठन्ति।

वरुषाभ्यं इत्यर्थः॥११॥

[३]

अक्षिदुःखोत्थितस्यैव। विप्रसन्ने कनीनिके। आङ्गे चाद्र्गं
नास्ति। ऋभूणां तन्निबोधत। कनकाभानि वासांसि।
अहतानि निबोधत। अन्नमश्रीतं मृज्मीत। अहं वो जीवनप्रदः।
एता वाचः प्रयुज्यन्ते। शरद्यत्रोपदृश्यते॥१२॥

अभिधून्वन्तोऽभिघ्नन्त इव। वातवन्तो मरुद्गणाः। अमृतो
जेतुमिषुमुखमिव। सन्नद्धाः सह ददृशे ह। अपध्वस्तैर्वस्तिवर्णैरिव।
विशिखासः कपर्दिनः। अक्रुद्धस्य योत्स्यमानस्य। क्रुद्धस्यैव
लोहिनी। हेमतश्चक्षुषी विद्यात्। अक्षणयोः क्षिपणोरिव॥१३॥

दुर्भिक्षं देवलोकेषु। मनूनामुदकं गृहे। एता वाचः प्रवदन्तीः।
वैद्यतो यान्ति शैशिरीः। ता अग्निः पवमना अन्वैक्षता। इह
जीविकामपरिपश्यन्। तस्यैषा भवति। इहेहवः स्वतपसः।
मरुतः सूर्यत्वचः। शर्म सप्रथा आवृणे॥१४॥

[४]

अतिताम्राणि वासांसि। अष्टिवज्रिशतघ्निं च। विश्वे देवा

विप्रहरन्ति। अग्निजिह्वा असञ्चत। नैव देवो न मर्त्यः। न राजा
वरुणो विभुः। नाग्निर्नेन्द्रो न पवमानः। मातृक्कच्चन् विद्यते।
दिव्यस्यैका धनुरारिः। पृथिव्यामपरा श्रिता॥१५॥

तस्येन्द्रो वग्निरूपेण। धनुर्ज्यामछिनत्स्वयम्। तदिन्द्रधनुरित्युज्यम्
अभ्रवर्णेषु चक्षते। एतदेव शंयोर्बार्हस्पत्यस्य। एतद्रुद्रस्य धनुः।
रुद्रस्य त्वेव धनुरारिः। शिर उत्पिपेष। स प्रवर्ग्योऽभवत्।
तस्माद्यः सप्रवर्ग्येण यज्ञेन यजते। रुद्रस्य स शिरः
प्रतिदधाति। नैनं रुद्र आरुको भवति। य एवं वेद॥१६॥

[५]

अत्यूर्ध्वाक्षोऽतिरश्चात्। शिशिरः प्रदृश्यते। नैव रूपं न
वासांसि। न चक्षुः प्रतिदृश्यते। अन्योन्यं तु न हिंसातः।
सतस्तद्देवलक्षणम्। लोहितोऽक्षि शारशीर्णिः। सूर्यस्योदयनं
प्रति। त्वं करोषि न्यञ्जलिकाम्। त्वं करोषि निजानुकाम्॥१७॥

निजानुका मे न्यञ्जलिका। अमी वाचमुपासतामिति। तस्मै सर्व
ऋतवो नमन्ते। मर्यादाकरत्वात्प्रपुरोधाम्। ब्राह्मणं आप्नोति। य
एवं वेद। स खलु संवत्सर एतैः सेनानीभिः सह। इन्द्राय

सर्वान्कामानभिवृहति। स द्रप्सः। तस्यैषा भवति॥१८॥

अवद्रप्सो अ॑श्शुमती॑मतिष्ठत्। इ॒या॒नः कृ॒ष्णो द॒शभिः
स॒हस्रैः॑। आव॑र्तमिन्द्रः श॒च्या ध॑मन्तम्। उ॒प्सुहि तं
नृ॒मणाम॑थ॒द्रामि॑ति। ए॒तयै॑वेन्द्रः स॒लावृ॑क्या स॒ह। अ॒सुरान्
प॑रिवृ॒श्चति। पृथि॑व्य॒श्शुम॑ती। ताम॒न्वव॑स्थितः सं॒वत्स॒रो दि॒वं
च॑। नै॒वं वि॒दुषाऽऽचा॑र्या॒न्तेवा॑सिनौ। अ॒न्यो॒न्यस्मै॑ द्रु॒ह्याता॑म्।
यो द्रु॒ह्यति। भ्र॑श्यते स्व॒र्गालो॒कात्। इ॒त्यृ॒तुम॑ण्ड॒लानि॑।
सूर्य॑मण्ड॒ला॒न्याख्या॑यिकाः। अ॒त ऊ॒र्ध्वं स॑र्निर्व॒चनाः॥१९॥

[६]

आ॒रोगो भ्रा॑जः प॒टरः प॒तङ्गः। स्व॒र्णरो ज्यो॑तिषि॒मान् विभा॑सः।
ते अ॒स्मै स॑र्वे दि॒वमा॑त॒पन्ति॑। ऊ॒र्जं दु॑हाना अ॒नप॑स्फुरन्त
इ॒ति। क॑श्य॒पोऽष्ट॑मः। स म॒हामे॑रुं न ज॒हाति॑। तस्यै॒षा भ॑वति।
य॒त्ते शिल्पं॑ क॑श्य॒प रोच॑नावत्। इ॒न्द्रि॒याव॑त्पुष्क॒लं चि॒त्रभा॑नु।
यस्मि॒न्सूर्या॑ अ॒र्पिताः स॒प्त सा॒कम्॥२०॥

तस्मिन् राजानमधिविश्रयेममिति। ते अस्मै सर्वे
कश्यपाज्योतिर्लभन्ते। तान्तसोमः कश्यपादधिनिर्द्धमति।

भ्रस्ताकर्मकृदिवैवम्। प्राणो जीवानीन्द्रियजीवानि। सप्त
शीर्षण्याः प्राणाः। सूर्या इत्याचार्याः। अपश्यमहमेतान्सप्त
सूर्यानि। पञ्चकर्णो वात्स्यायनः। सप्तकर्णश्च प्लाक्षिः॥२१॥

आनुश्रविक एव नौ कश्यप इति। उभौ वेदयिते। न
हि शेकुमिव महामेरुं गन्तुम्। अपश्यमहमेत्सूर्यमण्डलं
परिवर्तमानम्। गार्ग्यः प्राणत्रातः। गच्छन्त महामेरुम्। एकं
चाजुह्वतम्। भ्राजपटरपतङ्गा निहने। तिष्ठन्नातपन्ति। तस्मादिह
तप्रितपाः॥२२॥

अमुत्रेतरे। तस्मादिहातप्रितपाः। तेषामेषा भवति। सप्त
सूर्या दिवमनुप्रविष्टाः। तानन्वेति पृथिभिर्दक्षिणावान्। ते
अस्मै सर्वे घृतमातपन्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरन्त इति।
सप्तर्त्विजः सूर्या इत्याचार्याः। तेषामेषा भवति। सप्त दिशो
नानासूर्याः॥२३॥

सप्त होतार ऋत्विजः। देवा आदित्या ये सप्त। तेभिः
सोमाभीरक्षण इति। तदप्याम्नायः। दिग्भ्राज ऋतून् करोति।
एतयैवावृता सहस्रसूर्यताया इति वैशम्पायनः। तस्यैषा

भवन्ति। यद्वाव इन्द्र ते शतं शतं भूमीः। उतस्युः। नत्वा
वज्रिन्त्सहस्रं सूर्याः॥२४॥

अनु न जातमष्ट रोदसी इति। नानालिङ्गत्वादृतूनां
नानासूर्यत्वम्। अष्टौ तु व्यवसिता इति। सूर्यमण्डलान्यष्टात
ऊर्ध्वम्। तेषामेषा भवन्ति। चित्रं देवानामुदगादनीकम्।
चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आऽप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षम्।
सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्चेति॥२५॥

[७]

क्वेदमभ्रं निविशते। कायं संवत्सरो मिथः। काहः केयं
देव रात्री। क मासा ऋतवः श्रिताः। अर्द्धमासा मुहूर्ताः।
निमेषास्तुटिभिः सह। केमा आपो निविशन्ते। यदीतो यान्ति
सम्प्रति। काला अप्सु निविशन्ते। आपः सूर्यं समाहिताः॥२६॥

अभ्राण्यपः प्रपद्यन्ते। विद्युत्सूर्यं समाहिता। अनवर्णे इमे भूमी।
इयं चाऽसौ च रोदसी। किं स्विदत्रान्तरा भूतम्। येनेमे विधृते
उभे। विष्णुना विधृते भूमी। इति वत्सस्य वेदना। इरावती
धेनुमती हि भूतम्। सूर्यवसिनी मनुषे दशस्ये॥२७॥

व्यष्टभ्राद्रोदसी विष्णवेते। दाधर्थ पृथिवीमभितो मयूखैः। किं
तद्विष्णोर्बलमाहुः। का दीप्तिः किं परायणम्। एको यद्धारयद्देवः।
रेजती रोदसी उभे। वाताद्विष्णोर्बलमाहुः। अक्षरादीप्तिरुच्यते।
त्रिपदाद्धारयद्देवः। यद्विष्णोरेकमुत्तमम्॥२८॥

अग्नयो वायवश्चैव। एतदस्य परायणम्। पृच्छामि त्वा परं
मृत्युम्। अवमं मध्यमञ्चतुम्। लोकं च पुण्यपापानाम्।
एतत्पृच्छामि सम्प्रति। अमुमाहुः परं मृत्युम्। पवमानं तु
मध्यमम्। अग्निरेवावमो मृत्युः। चन्द्रमाश्चतुरुच्यते॥२९॥

अनाभोगाः परं मृत्युम्। पापाः संयन्ति सर्वदा। आभोगास्त्वेवं
संयन्ति। यत्र पुण्यकृतो जनाः। ततो मध्यममायन्ति। चतुर्मांशं
च सम्प्रति। पृच्छामि त्वा पापकृतः। यत्र यातयते यमः। त्वं
नस्तद्वहन् प्रब्रूहि। यदि वैत्थाऽसतो गृहान्॥३०॥

कश्यपादुदिताः सूर्याः। पापान्निर्घ्नन्ति सर्वदा। रोदस्योन्तर्देशेषु।
तत्र न्यस्यन्ते वासवैः। तेऽशरीराः प्रपद्यन्ते। यथाऽपुण्यस्य
कर्मणः। अपाण्यपादकेशासः। तत्र तेऽयोनिजा जनाः। मृत्वा

पुनर्मृत्युमापद्यन्ते। अद्यमानाः स्वकर्मभिः॥३१॥

आशातिकाः क्रिमय इव। ततः पूयन्ते वासवैः। अपैतं मृत्युं
जयति। य एवं वेद। स खल्वैवं विद्वद्ब्रह्मणः। दीर्घश्रुत्तमो भवति।
कश्यपस्यातिथिः सिद्धगमनः सिद्धगमनः। तस्यैषा भवति।
आयस्मिन्त्सप्त वासवाः। रोहन्ति पूर्या रुहः॥३२॥

ऋषिर्ह दीर्घश्रुत्तमः। इन्द्रस्य घर्मो अतिथिरिति। कश्यपः
पश्यको भवति। यत्सर्वं परिपश्यतीति सौक्ष्म्यात्।
अथाग्नेरष्टपुरुषस्य। तस्यैषा भवति। अग्ने नयं सुपथां राये
अस्मान्। विश्वानि देव वयुनानि विद्वान्। युयोध्यस्मञ्जुहुराणमेनः।
भूयिष्ठां ते नम उक्तिं विधेमेति॥३३॥

[८]

अग्निश्च जातवेदाश्च। सहोजा अजिराप्रभुः। वैश्वानरो नर्यापाश्च।
पङ्क्तिराधाश्च सप्तमः। विसर्पेवाऽष्टमोऽग्नीनाम्। एतेऽष्टौ
वसवः, क्षिता इति। यथर्त्वेवाग्नेरर्चिर्वर्णविशेषाः। नीलार्चिश्च
पीतकार्चिश्चेति। अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्य।
प्रभ्राजमाना व्यवदाताः॥३४॥

याश्च वासुकिवैद्युताः। रजताः परुषाः श्यामाः। कपिला
अतिलोहिताः। ऊर्ध्वा अवपतन्ताश्च। वैद्युत इत्येकादश। नैनं
वैद्युतो हिनस्ति। य एवं वेद। स होवाच व्यासः पाराशर्यः।
विद्युद्वधमेवाहं मृत्युमैच्छमिति। न त्वकामं हन्ति॥३५॥

य एवं वेद। अथ गन्धर्वगणाः। स्वानभ्राट्। अङ्घ्रिर्बम्भारिः।
हस्तः सुहस्तः। कृशानुर्विश्वावसुः। मूर्धन्वान्सूर्यवर्चाः।
कृतिरित्येकादश गन्धर्वगणाः। देवाश्च महादेवाः। रश्मयश्च
देवा गरगिरः॥३६॥

नैनं गरो हिनस्ति। य एवं वेद। गौरी मिमाय सलिलानि
तक्षती। एकपदी द्विपदी सा चतुष्पदी। अष्टापदी
नवपदी बभ्रुवुषी। सहस्राक्षरा परमे व्योमन्निति। वाचो
विशेषणम्। अथ निगदंव्याख्याताः। ताननुक्रमिष्यामः।
वराहवः स्वतपसः॥३७॥

विद्युन्महसो धूपयः। श्वापयो गृहमेधाश्चेत्येते। ये चेमेऽशिमिवि-
द्विषः। पर्जन्याः सप्त पृथिवीमभिवर्षन्ति। वृष्टिभिरिति। एतयैव
विभक्तिर्विपरीताः। सप्तभिर्वा तैरुदीरिताः। अमूल्लोकान-

भिवर्षन्ति। तेषामेषा भवति। समानमेतदुदकम्॥३८॥

उच्चैत्यवचाहभिः। भूमिं पर्जन्या जिन्वन्ति। दिवं जिन्वन्त्यग्रय
इति। यदक्षरं भूतकृतम्। विश्वे देवा उपासन्ते। महर-
षिमस्य गोप्तारम्। जमदग्निमकुर्वत। जमदग्निराप्यायते।
छन्दोभिश्चतुरुत्तरैः। राज्ञः सोमस्य तृप्तासः॥३९॥

ब्रह्मणा वीर्यावता। शिवा नः प्रदिशो दिशः। तच्छुं
योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः स्वस्तिरस्तु
नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं नो अस्तु
द्विपदे। शं चतुष्पदे। सोमपा (३) असोमपा (३) इति
निगदव्याख्याताः॥४०॥

[१]

सहस्रवृद्धियं भूमिः। परं व्योम सहस्रवृत्। अश्विना
भुज्यूनासत्या। विश्वस्य जगतस्पती। जाया भूमिः पतिर्व्योम।
मिथुनन्ता अतुर्यथुः। पुत्रो बृहस्पती रुद्रः। सरमा इति
स्त्रीपुमम्। शुक्रं वामन्यद्यजतं वामन्यत्। विषुरूपे अहनी-
द्यौरिव स्थः॥४१॥

विश्वा हि माया अवन्थः स्वधावन्तौ। भद्रा वां पूषणाविह
 रातिरस्तु। वासांत्यौ चित्रौ जगंतो निधानौ। द्यावाभूमी चरथः
 सꣳ सखायौ। तावश्विना रासभांश्वा हवं मे। शुभस्पती
 आगतꣳ सूर्यया सह। त्युग्रोह भुज्युमश्विनोदमेघे। रयिं
 न कश्चिन्ममृवां (२) अवाहाः। तमूहथुनोभिरात्मन्वतीभिः।
 अन्तरिक्षप्रुङ्गिरपोदकाभिः॥४२॥

तिस्रः, क्षपस्त्रिरहातिव्रजद्विः। नासत्या भुज्युमूहथुः पतङ्गैः।
 समुद्रस्य धन्वन्नाद्रस्य पारे। त्रिभीरथैः शतपङ्क्तिः षडंश्वैः।
 सवितारं वितन्वन्तम्। अनुबध्नाति शाम्बरः। आपपूरूषम्बरश्चैव।
 सवितारेपसोऽभवत्। त्यꣳ सुतृप्तं विदित्वैव। बहुसोम गिरं
 वशी॥४३॥

अन्वेति तुग्रो वक्रियान्तम्। आयसूयान्तसोमंतृप्सुषु। स
 सङ्ग्रामस्तमोद्योऽत्योतः। वाचो गाः पिपाति तत्। स तद्गोभिः
 स्तवाऽत्येत्यन्ये। रक्षसानन्विताश्च ये। अन्वेति परिवृत्याऽस्तः।
 एवमेतौ स्थौ अश्विना। ते एते द्युः पृथिव्योः। अहरहर्गर्भं
 दधाथे॥४४॥

तयो॑रे॒तौ व॒त्साव॑हो॒रात्रे॑ । पृ॒थि॒व्या अ॒हः । दि॒वो रा॒त्रिः ।
ता अ॒वि॒सृ॒ष्टौ । द॒म्प॒ती ए॒व भ॑वतः । तयो॑रे॒तौ व॒त्सौ ।
अ॒ग्निश्चा॑दि॒त्यश्च॑ । रा॒त्रेर्व॒त्सः । श्वे॒त आ॑दि॒त्यः । अ॒होऽग्निः ॥ ४५ ॥

ता॒म्रो अ॑रु॒णः । ता अ॒वि॒सृ॒ष्टौ । द॒म्प॒ती ए॒व भ॑वतः । तयो॑रे॒तौ
व॒त्सौ । वृ॒त्रश्च॑ वै॒द्युत॑श्च॑ । अ॒ग्नेर्वृ॒त्रः । वै॒द्युत॑ आ॒दि॒त्यस्य॑ । ता
अ॒वि॒सृ॒ष्टौ । द॒म्प॒ती ए॒व भ॑वतः । तयो॑रे॒तौ व॒त्सौ ॥ ४६ ॥

उ॒ष्मा च॑ नी॒हा॒रश्च॑ । वृ॒त्रस्यो॒ष्मा । वै॒द्युत॑स्य॑ नी॒हा॒रः । तौ ता॒वे॒व
प्र॒ति॒प॒द्येते॑ । से॒य९ रा॒त्री ग॒र्भिणी॑ पु॒त्रेण॑ सं॒व॒सति॑ । तस्या॒ वा
ए॒तदु॒ल्ब॒णम् । य॒द्रात्रौ॑ र॒श्मयः॑ । यथा॒ गोर्ग॒र्भिण्या॑ उ॒ल्ब॒णम् ।
ए॒वमे॒तस्या॑ उ॒ल्ब॒णम् । प्र॒जयि॑ष्णुः प्र॒जया॑ च प॒शुभि॑श्च भ॒वति॑ ।
य ए॒वं वे॒द । ए॒तमु॒द्यन्त॑म॒पिय॑न्तं चे॒ति । आ॒दि॒त्यः पु॒ण्य॑स्य॑ व॒त्सः ।
अथ॑ प॒वि॒त्राङ्गि॑र॒सः ॥ ४७ ॥

[१०]

प॒वि॒त्रव॑न्तः प॒रि॒वाज॑मा॒स॒न्ते । पि॒त॑ेषां प्र॒त्नो अ॒भि॒र॑क्षति व्र॒तम् ।
म॒हः सं॒मु॒द्रं व॑रु॒णस्ति॒रोद॑धे । धी॒रा इ॒च्छे॒कु॒र्धरु॑णेष्वार॒भम् । प॒वि॒त्रं
ते वि॒त॑तं ब्र॒ह्म॑ण॒स्पते॑ । प्र॒भु॒र्गात्रा॑णि॒ पर्ये॑षि॒वि॒श्वतः॑ । अ॒त॑प्त॒तनू॑र्न

तदामो अंश्रुते। श्रुतासु इद्वहन्तस्तत्समाशत। ब्रह्मा देवानाम्।
असंतः सुद्ये ततक्षुः॥४८॥

ऋषयः सप्तात्रिंश्च यत्। सर्वेऽत्रयो अंगस्त्यश्च। नक्षत्रैः
शङ्कृतोऽवसन्। अथ सवितुः श्यावाश्वस्याऽवर्तिकामस्या।
अमी य ऋक्षा निहिंतास उच्चा। नक्तं ददृशे कुहचिद्विवेयुः।
अदब्धानि वरुणस्य व्रतानि। विचाकशच्चन्द्रमा नक्षत्रमेति।
तत्सवितुर्वरेण्यम्। भर्गो देवस्य धीमहि॥४९॥

धियो यो नः प्रचोदयात्। तत्सवितुर्वृणीमहे। वयं देवस्य
भोजनम्। श्रेष्ठं सर्वधातमम्। तुरं भगस्य धीमहि। अपांगूहत
सविता तृभीन्। सर्वान्दिवो अन्धसः। नक्तं तान्यभवन्दृशे।
अस्थ्यश्चा सम्भविष्यामः। नाम नामैव नाम मै॥५०॥

नपुंसकं पुमांस्त्र्यस्मि। स्थावरोऽस्म्यथ जङ्गमः। यजेऽयक्षि
यष्टाहे च। मया भूतान्ययक्षता। पशवो मम भूतानि।
अनूबन्ध्योऽस्म्यहं विभुः। स्त्रियः सतीः। ता उमे पुंस आहुः।
पश्यदक्षणावन्नविचेतदन्धः। कविर्यः पुत्रः स इमा चिकेत॥५१॥
यस्ता विजानात्सवितुः पितासन्त। अन्धो मणिमविन्दत्।

तमनङ्गुलिरावयत्। अग्रीवः प्रत्यमुञ्चत्। तमजिह्वा असञ्चत।
ऊर्ध्वमूलमवाक्छाखम्। वृक्षं यो वेद सम्प्रति। न स जातु
जनः श्रद्धयात्। मृत्युर्मा मार्यादितिः। हसितं रुदितं
गीतम्॥५२॥

वीणापणवलासितम्। मृतं जीवं च यत्किञ्चित्। अङ्गानि स्नेव
विद्धि तत्। अतृष्यं स्तृष्यध्यायत्। अस्माज्जाता मे मिथु
चरन्। पुत्रो निर्ऋत्या वैदेहः। अचेता यश्च चेतनः। स तं
मणिमविन्दत्। सोऽनङ्गुलिरावयत्। सोऽग्रीवः प्रत्यमुञ्चत्॥५३॥

सोऽजिह्वो असञ्चत। नैतमृषिं विदित्वा नगरं प्रविशेत्। यदि
प्रविशेत्। मिथौ चरित्वा प्रविशेत्। तत्सम्भवंस्य व्रतम्।
आतमग्रे रथं तिष्ठ। एकांश्वमेकयोजनम्। एकचक्रमेकधुरम्।
वातध्राजिगतिं विभो। न रिष्यति न व्यथते॥५४॥

नास्याक्षो यातु सञ्जति। यच्चेतान् रोहितांश्चाग्नेः। रथे
युक्त्वाऽधितिष्ठति। एकया च दशभिश्च स्वभूते। द्वाभ्यामिष्टये
विंशत्या च। तिसृभिश्च वहसे त्रिंशता च। नियुद्धिर्वायविह
ता विमुञ्च॥५५॥

[११]

आत॑नुष्व॒ प्रत॑नुष्व। उ॒द्धमऽऽध॑म् सन्ध॑म्। आ॒दित्ये
चन्द्र॑वर्णा॒नाम्। गर्भ॑माधे॑हि यः पु॒मान्। इ॒तः सि॒क्तः
सूर्य॑गतम्। च॒न्द्रम॑से॒ रसं॑ कृधि। वारा॑दं ज॒नया॑ग्रेऽग्निम्। य
एको॑ रु॒द्र उच्य॑ते। अ॒स॒ङ्ख्या॒ताः स॑हस्रा॒णि। स्म॒र्यते॑ न च
दृश्य॑ते॥ ५६॥

ए॒वमे॒तं नि॑बोधत। आ॒म॒न्द्रैरि॑न्द्र॒ हरि॑भिः। या॒हि म॒यूर॑रोमभिः। मा
त्वा के॒चिन्नि॒येमु॑रि॒न्न पा॒शिनः॑। द॒ध॒न्वेव॑ ता इ॑हि। मा म॒न्द्रैरि॑न्द्र॒
हरि॑भिः। या॒मि म॒यूर॑रोमभिः। मा मा के॒चिन्नि॒येमु॑रि॒न्न पा॒शिनः॑।
नि॒ध॒न्वेव॑ तां (२) इ॑मि। अणु॑भिश्च म॑हद्भिश्च॥ ५७॥

नि॒घृ॒ष्वैर॑स॒मायु॑तैः। का॒लैर्ह॑रि॒त्वमा॑प॒न्नैः। इन्द्रऽऽया॑हि
स॒हस्र॑युक्। अ॒ग्निर्वि॑भ्राष्टि॒वसनः॑। वा॒युः श्वे॑त॒सिक॑द्रुकः।
सं॒व॒त्स॒रो वि॑षू॒वणैः॑। नित्या॒स्तेऽनु॑च॒रास्त॒व। सु॒ब्रह्म॑ण्योः
सु॒ब्रह्म॑ण्योः सु॒ब्रह्म॑ण्योम्। इन्द्रऽऽग॑च्छ॒ हरि॑व आ॒गच्छ॑
मे॒धाति॒थेः। मे॒ष वृ॑षण॒श्वस्य॑ मे॒ने॥ ५८॥

गौरा॑वस्क॒न्दिन्न॑ह॒ल्यायै॑ जा॒र। कौ॒शिक॑ब्रा॒ह्मण॑ गौ॒तम॑ब्रु॒वाण॑।

अ॒रु॒णाश्वा॑ इ॒हाग॑ताः। वस॑वः पृथि॒वि॒क्षितः॑। अ॒ष्टौदि॒ग्वास॑सोऽ॒ग्नयः॑।
अ॒ग्निश्च॑ जा॒तवे॑दा॒श्चेत्ये॑ते। ताम्रा॑श्वा॒स्ताम्र॑रथाः। ताम्र॑वर्णा॒स्तथा॑-
ऽसि॒ताः। दण्ड॑हस्ताः॒ खाद॑ग्दतः। इतो॑ रु॒द्राः परा॑ङ्गताः॥५९॥

उक्तं स्थानं प्रमाणं च पुर इत। बृहस्पतिश्च सविता च।
विश्वरूपैरिहऽऽगताम्। रथेनोदकवर्त्मना। अप्सुषा इति
तद्वयोः। उक्तो वेषो वासांसि च। कालावयवानामितः
प्रतीज्या। वासात्या इत्यश्विनोः। कोऽन्तरिक्षे शब्दं करोतीति।
वासिष्ठो रौहिणो मीमांसां चक्रे। तस्यैषा भवति। वाश्रेवं
विद्युदिति। ब्रह्मण उदरणमसि। ब्रह्मण उदीरणमसि। ब्रह्मण
आस्तरणमसि। ब्रह्मण उपस्तरणमसि॥६०॥

[१२]

[अपक्रामत गर्भिण्यः]

अ॒ष्टयो॑नीमृष्टपुत्राम्। अ॒ष्टप॑त्नीमिमां महीम्। अ॒हं वेद॑
न मे॑ मृत्युः। न चामृ॑त्युर॒घाऽऽह॑रत्। अ॒ष्टयो॑न्यृष्टपुत्रम्।
अ॒ष्टप॑दिदमन्तरिक्षम्। अ॒हं वेद॑ न मे॑ मृत्युः। न
चामृ॑त्युर॒घाऽऽह॑रत्। अ॒ष्टयो॑नीमृष्टपुत्राम्। अ॒ष्टप॑त्नीममू

दिवम्॥६१॥

अ॒हं वे॒द न मे॑ मृ॒त्युः। न चा॒मृ॒त्यु॒र॒घाऽऽह॑रत्। सु॒त्रा॒मा॒णं म॒ही॒मू॒
षु। अ॒दि॒ति॒र्द्यौ॒रदि॒ति॒रन्त॑रि॒क्षम्। अ॒दि॒ति॒र्मा॒ता स पि॑ता स पु॒त्रः।
वि॒श्वे दे॒वा अ॒दि॒तिः प॒ञ्च॒जनाः॑। अ॒दि॒ति॒र्जा॒तम॒दि॒ति॒र्जनि॑त्वम्।
अ॒ष्टौ पु॒त्रासो॒ अ॒दि॒तेः। ये जा॒तास्त॒न्वः परि॑। दे॒वां (२)
उ॒प॒प्रै॒त्स॒प्तभिः॑॥६२॥

प॒रा मा॒र्ता॒ण्डमा॑स्यत्। स॒प्तभिः॑ पु॒त्रैर॒दि॒तिः। उ॒प॒प्रै॒त्पू॒र्व्यं
यु॒गम्। प्र॒जायै॑ मृ॒त्यवे॑ तत्। प॒रा मा॒र्ता॒ण्डमा॑भ॒र॒दि॒तिः।
ता॒ननु॑क्र॒मिष्या॑मः। मि॒त्रश्च॒ वरु॑णश्च। धा॒ता चा॒र्य॒मा च॑।
अ॒ंशश्च॒ भग॑श्च। इन्द्रश्च॒ वि॒वस्वा॑श्चेत्ये॒ते। हि॒र॒ण्य॒ग॒र्भो ह॒ंसः
शु॒चि॒षत्। ब्र॒ह्म॒ज॒ज्ञानं॑ तदि॒त्प॒दमि॑ति। ग॒र्भः प्रा॑जाप॒त्यः। अथ॒
पु॒रुषः॑ स॒प्त पु॒रुषः॑॥६३॥

[य॒था॒स्थानं॑ ग॒र्भि॒ण्यः॑]

[१३]

योऽसौ॑ त॒प॒न्नु॒देति॑। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णाना॑दायो॒देति॑। मा
मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा म॒मे प्रा॑णाना॑दायो॒दगाः॑। अ॒सौ

योऽस्तमेति। स सर्वेषां भूतानां प्राणानादायाऽस्तमेति। मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणानादायाऽस्तङ्गाः। असौ य आपूर्यति। स सर्वेषां भूतानां प्राणैरापूर्यति॥६४॥

मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपूरिष्ठाः। असौ योऽपक्षीयति। स सर्वेषां भूतानां प्राणैरपक्षीयति। मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपक्षेष्ठाः। अमूनि नक्षत्राणि। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपंप्रसर्पन्ति चोत्सर्पन्ति च। मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपंप्रसृपतु मोत्सृपत॥६५॥

इमे मासाश्चार्धमासाश्च। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपंप्रसर्पन्ति चोत्सर्पन्ति च। मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपंप्रसृपतु मोत्सृपत। इम ऋतवः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपंप्रसर्पन्ति चोत्सर्पन्ति च। मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपंप्रसृपतु मोत्सृपत। अयं संवत्सरः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपंप्रसर्पति चोत्सर्पति च॥६६॥

मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपंप्रसृपु मोत्सृप।

इदमहः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपंप्रसर्पति चोत्सर्पति च। मा मे
 प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपंप्रसृप मोत्सृप। इयं
 रात्रिः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपंप्रसर्पति चोत्सर्पति च। मा मे
 प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपंप्रसृप मोत्सृप। ॐ
 भूर्भुवः स्वः। एतद्वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥६७॥

[१४]

अथऽऽदित्यस्याष्टपुरुषस्य। वसूनामादित्यानां स्थाने
 स्वतेजसा भानि। रुद्राणामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा
 भानि। आदित्यानामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि।
 सतां सत्यानाम्। आदित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि।
 अभिधून्वतामभिघ्नताम्। वातवतां मरुताम्। आदित्यानां
 स्थाने स्वतेजसा भानि। ऋभूणामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा
 भानि। विश्वेषां देवानाम्। आदित्यानां स्थाने स्वतेजसा
 भानि। संवत्सरस्य सवितुः। आदित्यस्य स्थाने स्वतेजसा
 भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रश्मयो वो मिथुनं मा नो मिथुनं
 रीद्वम्॥६८॥

[१५]

आरोगस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। भ्राजस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पटरस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पतङ्गस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। स्वर्णरस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ज्योतिषीमतस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विभासस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। कश्यपस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। आपो वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥६९॥

[१६]

अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमानानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। वासुकिवैद्युतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। रजतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। परुषाणां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि॥७०॥

अवपतन्तानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। वैद्युतानां
 रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। प्रभ्राजमानीनां रुद्राणीनां
 स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातीनां रुद्राणीनां स्थाने
 स्वतेजसा भानि। वासुकिवैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने
 स्वतेजसा भानि। रजतानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा
 भानि। परुषाणां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि।
 श्यामानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां
 रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितीनां
 रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणीनां
 स्थाने स्वतेजसा भानि। अवपतन्तीनां रुद्राणीनां स्थाने
 स्वतेजसा भानि। वैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा
 भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रूपाणि वो मिथुनं मा नो मिथुनं
 रीद्वम्॥७१॥

[१७]

अथाग्नेरष्टपुरुषस्य। अग्नेः पूर्वदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि।
 जातवेदस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। सहोजसो
 दक्षिणदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। अजिराप्रभव

उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। वैश्वानरस्यापरदिश्यस्य
स्थाने स्वतेजसा भानि। नर्यापस उपदिश्यस्य स्थाने
स्वतेजसा भानि। पङ्क्तिराधस उदग्दिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा
भानि। विसर्पिण उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ
भूर्भुवः स्वः। दिशो वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥७२॥

[१८]

दक्षिणपूर्वस्यां दिशि विसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
दक्षिणापरस्यां दिश्यविसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
उत्तरपूर्वस्यां दिशि विषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
उत्तरापरस्यां दिश्यविषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। आ
यस्मिन्त्सप्त वासवा इन्द्रियाणि शतक्रतवित्येते॥७३॥

[१९]

इन्द्रघोषा वो वसुभिः पुरस्तादुपदधताम्। मनोजवसो वः
पितृभिर्दक्षिणत उपदधताम्। प्रचेता वो रुद्रैः पश्चादुपदधताम्।
विश्वकर्मा व आदित्यैरुत्तरत उपदधताम्। त्वष्टा वो
रूपैरुपरिष्ठादुपदधताम्। संज्ञानं वः पश्चादिति। आदित्यः

सर्वोऽग्निः पृथिव्याम्। वायुरन्तरिक्षे। सूर्यो दिवि। चन्द्रमा
दिक्षु। नक्षत्राणि स्वलोके। एवा ह्येवा। एवा ह्यग्ने। एवा हि
वायो। एवा हीन्द्र। एवा हि पूषन्। एवा हि देवाः॥७४॥

[२०]

आपमापामपः सर्वाः। अस्मादस्मादितोऽमुतः। अग्निर्वायुश्च
सूर्यश्च। सह संश्चस्करद्धिया। वाय्वश्वा रश्मिपतयः।
मरीच्यात्मानो अद्रुहः। देवीर्भुवनसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत।
महानाग्नीर्महामानाः। महसो महसः स्वः॥७५॥

देवीः पर्जन्यसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत। अपाश्र्युष्णिमपा रक्षः।
अपाश्र्युष्णिमपारघम्। अपाघामपंचावर्तिम्। अपदेवीरितो
हित। वज्रं देवीरजीताश्च। भुवनं देवसूवरीः। आदित्यानदितिं
देवीम्। योनिर्नोर्ध्वमुदीषत॥७६॥

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः।
स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ संस्तूयामि। व्यशेम देवहितं यदायुः।
स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः।

स्वस्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॑ष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृ॒हस्पति॑र्दधातु।
के॒तवो॑ अरु॑णासश्च। ऋ॒षयो॑ वा॒त॑र॒श॒नाः। प्र॒ति॒ष्ठा॑ꣳ श॒तधा॑
हि। सु॒माहि॑तासो सहस्र॒धाय॑सम्। शि॒वा नः॑ श॒न्त॑मा भवन्तु।
दि॒व्या आप॑ ओष॒धयः॑। सु॒मृ॒डी॒का सर॑स्वति। मा ते॒ व्योम॑
स॒न्दृशि॑॥७७॥

[२१]

योऽपां पुष्पं वेद। पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति। चन्द्रमा
वा अपां पुष्पम्। पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति। य
एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। अग्निर्वा
अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। योऽग्नेरायतनं वेद॥७८॥

आयतनवान् भवति। आपो वा अग्नेरायतनम्। आयतनवान्
भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति।
वायुर्वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यो वायोरायतनं
वेद। आयतनवान् भवति॥७९॥

आपो वै वायोरायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं
वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। असौ वै

तपन्नपामायतनम्। आयतनवान् भवति। योऽमुष्य तपत
 आयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वा अमुष्य तपत
 आयतनम्॥८०॥

आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद।
 आयतनवान् भवति। चन्द्रमा वा अपामायतनम्। आयतनवान्
 भवति। यश्चन्द्रमस आयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो
 वै चन्द्रमस आयतनम्। आयतनवान् भवति॥८१॥

य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति।
 नक्षत्राणि वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यो
 नक्षत्राणामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै
 नक्षत्राणामायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद॥८२॥

योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। पर्जन्यो वा
 अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यः पर्जन्यस्यऽऽयतनं
 वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै पर्जन्यस्यऽऽयतनम्।
 आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद॥८३॥

आयतनवान् भवति। संवत्सरो वा अपामायतनम्।

आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । यः स॑व॒त्स॒र॒स्य॒ऽऽय॒त॒नं॒ वेद॑ ।
 आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । आ॒पो वै स॑व॒त्स॒र॒स्य॒ऽऽय॒त॒नम् ।
 आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । य ए॒वं वेद॑ । यो॑ऽप्सु ना॒वं प्र॒ति॒ष्ठि॒तां॒
 वेद॑ । प्र॒त्ये॒व ति॑ष्ठति॥८४॥

इ॒मे वै लो॒का अ॒प्सु प्र॒ति॒ष्ठि॒ताः । तदे॒षाऽभ्य॑नू॒क्ता । अ॒पा॒ः
 र॒स॒मु॒द॒य॑ः स॒न्न । सूर्ये॑ शु॒क्र॑ स॒माभृ॑तम् । अ॒पा॒ः र॒स॑स्य॒ यो
 र॒सः । तं वो॑ गृ॒ह्णाम्यु॒त्त॒म॒मि॒ति॒ । इ॒मे वै लो॒का अ॒पा॒ः र॒सः ।
 ते॑ऽमुष्मि॑न्नादि॒त्ये स॒माभृ॑ताः । जा॒नु॒द॒घ्नीमु॑त्तर॒वेदीं॑ खा॒त्वा । अ॒पां
 पू॒रयि॑त्वा गु॒ल्फ॒द॒घ्नम्॥८५॥

पु॒ष्कर॑पर्णैः पु॒ष्कर॑दण्डैः पु॒ष्करैश्च॑ स॒ंस्ती॒र्य । तस्मि॑न्विहा॒य॒से ।
 अ॒ग्निं प्र॒णीयो॑पस॒मा॒धाय॑ । ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वद॒न्ति । कस्मा॑त्प्र॒णी॒ते॒
 ऽय॑म॒ग्निश्ची॑यते॑ । सा॒प्र॒णी॒ते॒ऽय॑म॒प्सु ह्य॒यं ची॑यते॑ । अ॒सौ
 भु॒व॒ने॒प्यना॑हिता॒ग्निरे॒ताः । तम॑भि॒त ए॒ता अ॒बीष्ट॑का॒ उप॑दधाति ।
 अ॒ग्नि॒हो॒त्रे दर्श॑पूर्णमा॒सयोः॑ । प॒शुब॑न्धे चा॒तुर्मा॒स्येषु॑॥८६॥

अथो॑ आहुः । सर्वेषु॑ यज्ञ॒क्र॒तुष्वि॒ति॒ । ए॒तद्ध॑ स्म॒ वा आ॑हुः
 श॒ण्डि॒लाः । क॒म॒ग्निं चि॑नुते । स॒त्रि॒य॒म॒ग्निं चि॑न्वा॒नः । स॒व॒त्स॒रं

प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः। अमुमादित्यं
प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते॥८७॥

नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। प्राणान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते।
चातुरहोत्रियमग्निं चिन्वानः। ब्रह्मं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते।
वैश्वसृजमग्निं चिन्वानः। शरीरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते।
उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः॥८८॥

इमाँल्लोकान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। इममारुणकेतुकमग्निं
चिन्वान इति। य एवासौ। इतश्चाऽमुतश्चाऽव्यतीपाती।
तमिति। योऽग्नेर्मिथूया वेद। मिथुनवान्भवति। आपो वा
अग्नेर्मिथूयाः। मिथुनवान्भवति। य एवं वेद॥८९॥

[२२]

आपो वा इदमासन्त्सलिलमेव। स प्रजापतिरेकः पुष्करपर्णे
समभवत्। तस्यान्तर्मनसि कामः समवर्तत। इदं सृजेयमिति।
तस्माद्यत्पुरुषो मनसाऽभिगच्छति। तद्वाचा वदति। तत्कर्मणा
करोति। तदेषाऽभ्यनूक्ता। कामस्तदग्रे समवर्तताधि। मनसो
रेतः प्रथमं यदासीत्॥९०॥

स॒तो ब॒न्धुम॑संति॒ निर॑विन्दन्। हृ॒दि प्र॒ती॒ष्या॑ क॒वयो॑
मनी॒षेति॑। उ॒पै॒न॒न्तदु॑प॒नम॑ति। यत्का॑मो भ॒वति॑। य ए॒वं
वेद॑। स तपो॑ऽतप्यत। स तप॑स्त॒त्वा। शरी॑रमधू॒नत॑। तस्य॒
यन्मा॒ऽसमासी॑त्। ततो॑ऽरु॒णाः के॒तवो॑ वा॒त॑र॒श॒ना ऋष॑य॒
उद॑तिष्ठन्॥११॥

ये नखाः॑। ते वै॒खान॑साः। ये वालाः॑। ते वा॒लखि॑ल्याः। यो
रसः॑। सोऽपाम्। अ॒न्त॒र॒तः कूर्मं॑ भू॒त॑ऽसर्प॒न्तम्। तम॑ब्रवीत्।
मम॒ वैत्व॑ङ्गा॒ऽसा। सम॑भूत्॥१२॥

नेत्य॑ब्रवीत्। पूर्॒वमे॒वाह॑मि॒हास॑मिति॑। तत्पु॒रुष॑स्य पु॒रुष॑त्वम्। स
स॒हस्र॑शी॒र्षा पु॒रुषः॑। स॒हस्रा॑क्षः स॒हस्र॑पात्। भू॒त्वोद॑तिष्ठत्।
तम॑ब्रवीत्। त्वं वै पूर्॒व॑ऽसम॑भूः। त्वमि॒दं पूर्॒वः कुरु॑ष्वेति॑।
स इ॒त आ॒दायापः॑॥१३॥

अ॒ञ्ज॒लिना॑ पु॒रस्ता॑दु॒पाद॑धात्। ए॒वाह्ये॒वेति॑। तत॑ आ॒दि॒त्य
उद॑तिष्ठत्। सा प्राची॑ दिक्। अथा॑ऽरु॒णः के॒तुर्दक्षि॑ण॒त
उ॒पाद॑धात्। ए॒वाह्य॑ इति॑। ततो॑ वा अ॒ग्निरुद॑तिष्ठत्। सा
दक्षि॑णा दिक्। अथा॑रु॒णः के॒तुः प॒श्चादु॒पाद॑धात्। ए॒वा हि वा॒यो

इति॥१४॥

ततो वायुरुदतिष्ठत्। सा प्रतीची दिक्। अथारुणः केतुरुत्तरत
उपादधात्। एवाहीन्द्रेति। ततो वा इन्द्र उदतिष्ठत्। सोदीची
दिक्। अथारुणः केतुर्मध्यं उपादधात्। एवा हि पूषन्निति। ततो
वै पूषोदतिष्ठत्। सेयं दिक्॥१५॥

अथारुणः केतुरुपरिष्ठादुपादधात्। एवा हि देवा इति।
ततो देवमनुष्याः पितरः। गन्धर्वाप्सरसश्चोदतिष्ठन्। सोर्ध्वा
दिक्। या विप्रुषो विपरापतन्। ताभ्योऽसुरा रक्षांसि
पिशाचाश्चोदतिष्ठन्। तस्मात्ते पराभवन्। विप्रुङ्गो हि ते
समभवन्। तदेषाऽभ्यनूक्ता॥१६॥

आपो ह यद्वहतीर्गर्भमायन्। दक्षं दधाना जूनयन्तीः
स्वयम्भुम्। तत इमेध्यसृज्यन्त सर्गाः। अद्ध्यो वा
इदं समभूत्। तस्मादिदं सर्वं ब्रह्म स्वयम्भ्विति।
तस्मादिदं सर्वं शिथिलमिवाऽध्रुवमिवाभवत्। प्रजापतिर्वाव
तत्। आत्मनाऽऽत्मानं विधाय। तदेवानुप्राविशत्।
तदेषाऽभ्यनूक्ता॥१७॥

वि॒धाय॑ लो॒कान् वि॒धाय॑ भू॒तानि॑ । वि॒धाय॑ सर्वाः प्र॒दिशो॑
दि॒शश्च॑ । प्र॒जाप॑तिः प्रथम॒जा ऋ॒तस्य॑ । आ॒त्मना॒ऽऽत्मानं॑ म॒भि
संवि॑वेशेति । सर्वमे॒वेदमा॒त्वा । सर्व॑मव॒रुद्ध॑ । तदे॒वानु॑प्रवि॒शति॑ ।
य ए॒वं वेद॑ ॥ ९८ ॥

[२३]

चतु॑ष्टय्य॒ आपो॑ गृह्णाति । च॒त्वारि॒ वा अ॒पा॒ रूपा॑णि ।
मेघो॑ वि॒द्युत् । स्त॒नयि॒तुर्वृष्टिः॑ । तान्ये॒वावरु॑न्धे । आ॒तप॑ति
व॒र्ष्या गृह्णा॑ति । ताः पु॒रस्ता॑दुप॒दधा॑ति । ए॒ता वै ब्र॑ह्मवर्च॒स्या
आपः॑ । मुख॒त ए॒व ब्र॑ह्मवर्च॒समवरु॑न्धे । तस्मा॑न्मुख॒तो
ब्र॑ह्मवर्च॒सितरः॑ ॥ ९९ ॥

कू॒प्या गृह्णा॑ति । ता दक्षि॑ण॒त उप॑दधाति । ए॒ता वै ते॑ज॒स्विनी॒रापः॑ ।
तेज॑ ए॒वास्य॑ दक्षि॑ण॒तो द॑धाति । तस्मा॒द्दक्षि॑णो॒र्धस्तेज॒स्वितरः॑ ।
स्था॒वरा गृह्णा॑ति । ताः प॒श्चादुप॑दधाति । प्र॒ति॑ष्ठिता॒ वै स्था॑व॒राः ।
प॒श्चादे॒व प्र॒ति॑तिष्ठति । वह॑न्तीर्गृह्णाति ॥ १०० ॥

ता उत्तर॑त उप॒दधा॑ति । ओज॑सा॒ वा ए॒ता वह॑न्तीरि॒वोद्ग॑तीरि॒व
आकू॑ज॒तीरि॒व धा॑वन्तीः । ओज॑ ए॒वास्यो॑त्तर॒तो द॑धाति ।

तस्मादुत्तरोऽर्धं ओजस्वितरः। सम्भार्या गृह्णाति। ता मध्य
उपदधाति। इयं वै सम्भार्याः। अस्यामेव प्रतितिष्ठति।
पल्वल्या गृह्णाति। ता उपरिष्ठादुपादधाति॥१०१॥

असौ वै पल्वयाः। अमुष्यामेव प्रतितिष्ठति। दिक्षूपदधाति।
दिक्षु वा आपः। अन्नं वा आपः। अद्ध्यो वा अन्नं जायते।
यदेवाद्ध्योऽन्नं जायते। तदवरुन्धे। तं वा एतमरुणाः केतवो
वातरशना ऋषयोऽचिन्वन्। तस्मादारुणकेतुकः॥१०२॥

तदेषाऽभ्यनूक्ता। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः।
प्रतिष्ठा५ शतधा हि। समाहितासो सहस्रधायसमिति।
शतशश्चैव सहस्रशश्च प्रतितिष्ठति। य एतमग्निं चिनुते। य
उचैनमेवं वेद॥१०३॥

[२४]

जानुदग्नीमुत्तरवेदीं खात्वा। अपां पूरयति। अपा५ सर्वत्वाय।
पुष्करपर्ण५ रुक्मं पुरुषमित्युपदधाति। तपो वै पुष्करपर्णम्।
सत्य५ रुक्मः। अमृतं पुरुषः। एतावद्वा वाऽस्ति। यावदेतत्।
यावदेवास्ति॥१०४॥

तदवरुन्धे। कूर्ममुपदधाति। अपामेव मेधमवरुन्धे।
 अथो^१ स्वर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। आपमापामपः सर्वाः।
 अस्मादस्मादितोऽमुतः। अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह
 सञ्चस्करद्धिया इति। वाय्वश्चा रश्मिपतयः। लोकं पृणच्छिद्रं
 पृण॥१०५॥

यास्तिस्रः परमजाः। इन्द्रघोषा वो वसुभिरेवाह्येवेति।
 पञ्चचितय उपदधाति। पाङ्गोऽग्निः। यावानेवाग्निः। तं चिनुते।
 लोकं पृणया द्वितीयामुपदधाति। पञ्च पदा वै विराट्। तस्या
 वा इयं पादः। अन्तरिक्षं पादः। द्यौः पादः। दिशः पादः।
 पुरोरजाः पादः। विराज्येव प्रतितिष्ठति। य एतमग्निं चिनुते।
 य उचैनमेवं वेद॥१०६॥

[२५]

अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। तमभित एता अबीष्टका उपदधाति।
 अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पशुबन्धे चातुर्मास्येषु। अथो आहुः।
 सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। अथ ह स्माहारुणः स्वायम्भुवः। सावित्रः
 सर्वोऽग्निरित्यननुषङ्गं मन्यामहे। नाना वा एतेषां वीर्याणि।

कम॒ग्निं चि॑नुते॥१०७॥

स॒त्रि॒यम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। कम॒ग्निं चि॑नुते। सा॒वि॒त्रम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः।
कम॒ग्निं चि॑नुते। ना॒चि॒के॒तम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। कम॒ग्निं चि॑नुते।
चा॒तु॒र॒हो॒त्रि॒यम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। कम॒ग्निं चि॑नुते। वै॒श्व॒सृ॒जम॒ग्निं
चि॑न्वा॒नः। कम॒ग्निं चि॑नुते॥१०८॥

उ॒पा॒नु॒वा॒क्य॑मा॒शुम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। कम॒ग्निं चि॑नुते। इ॒ममा॑रुणकेतुक॒-
म॒ग्निं चि॑न्वा॒न इति॑। वृषा॒ वा अ॒ग्निः। वृषा॑णौ स॒ऽस्फा॑लयेत्।
ह॒न्येता॑स्य य॒ज्ञः। तस्मा॑न्नानुष॒ज्यः। सो॒त्तर॑वेदिषुं ऋ॒तुषुं
चि॑न्वीत। उ॒त्तर॑वेद्या॒ऽह्य॑ग्निश्ची॒यते॑। प्र॒जाका॑मश्चिन्वीत॥१०९॥

प्रा॒जा॒प॒त्यो वा ए॒षोऽग्निः॑। प्रा॒जा॒प॒त्याः प्र॒जाः। प्र॒जावा॑न् भवति।
य ए॒वं वेद॑। प॒शुका॑मश्चिन्वीत। सं॒ज्ञानं॑ वा ए॒तत् प॑शूनाम्।
यदा॑पः। प॒शूनामे॒व सं॒ज्ञाने॒ऽग्निं चि॑नुते। प॒शुमान् भ॑वति। य
ए॒वं वेद॑॥११०॥

वृष्टि॑कामश्चिन्वीत। आपो॒ वै वृष्टिः॑। प॒र्जन्यो॒ वर॑षु॒को भ॑वति।
य ए॒वं वेद॑। आ॒मया॒वी चि॑न्वीत। आपो॒ वै भे॑ष॒जम्।
भे॒ष॒जमे॒वास्मै॑ करोति। सर्व॒मायु॑रेति। अ॒भि॒चर॑श्चिन्वीत।

वज्रो वा आपः॥१११॥

वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्रहरति। स्तृणुत एनम्। तेजस्कामो
यशस्कामः। ब्रह्मवर्चस्कामः स्वर्गकामश्चिन्वीत। एतावद्वा
वाऽस्ति। यावदेतत्। यावदेवास्ति। तदवरुन्धे। तस्यैतद्वृतम्।
वर्षति न धावेत्॥११२॥

अमृतं वा आपः। अमृतस्यानन्तरित्यै। नाप्सु मूत्रपुरीषं
कुर्यात्। न निष्ठीवेत्। न विवसनः स्नायात्। गुह्यो वा
एषोऽग्निः। एतस्याग्रेरनन्तिदाहाय। न पुष्करपर्णानि हिरण्यं
वाऽधितिष्ठेत्। एतस्याग्रेरनभ्यारोहाय। न कूर्मस्याश्रीयात्।
नोदकस्याघातुकान्येनमोदकानि भवन्ति। अघातुका आपः।
य एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेवं वेद॥११३॥

[२६]

इमानुकं भुवना सीषधेम। इन्द्रश्च विश्वे च देवाः। यज्ञं च नस्तन्वं
च प्रजां च। आदित्यैरिन्द्रः सह सीषधातु। आदित्यैरिन्द्रः
सगणो मरुद्भिः। अस्माकं भूत्वविता तनूनाम्। आप्लवस्व
प्रप्लवस्व। आण्डीभवज मा मुहुः। सुखादीन्दुःखनिधनाम्।

प्रतिमुश्चस्व॒ स्वां पु॒रम्॥११४॥

मरी॑चयः स्वायम्भु॒वाः। ये शरी॑राण्य॒कल्प॑यन्। ते ते दे॒हं
क॑ल्पयन्तु। मा च॑ ते ख्यास्म॑ तीरिषत्। उत्तिष्ठ॑त॒ मा स्व॑प्त।
अ॒ग्निमि॑च्छ॒ध्वं भार॑ताः। राज्ञः॑ सोम॑स्य तृ॒प्तासः॑। सूर्ये॑ण
स॒युजो॑षसः। युवा॑ सु॒वासाः॑। अ॒ष्टाच॑क्रा नव॑द्वारा॥११५॥

दे॒वानां॑ पू॒रयो॑ध्या। तस्या॑ हिर॒ण्मयः॑ को॒शः। स्व॒र्गो लो॒को
ज्योति॑षाऽऽवृ॒तः। यो वै तां॑ ब्रह्म॑णो वे॒द। अ॒मृते॑नऽऽवृ॒तां पु॑रीम्।
तस्मै॑ ब्रह्म॑ च॒ ब्रह्मा॑ च। आ॒युः की॑र्तिं प्र॒जां द॑दुः। वि॒भ्राज॑माना॒
हरि॑णीम्। य॒शसा॑ सम्प॒रीवृ॑ताम्। पुर॑ हिर॒ण्मयीं॑ ब्रह्मा॥११६॥

वि॒वेशा॑ऽप॒राजि॑ता। परा॒डे॒त्य॑ज्याम॒यी। परा॒डे॒त्य॑नाश॒की।
इ॒ह चा॑मुत्र॑ चान्वे॒ति। वि॒द्वान्दे॒वासु॑रानु॒भ्यान्। यत्कु॑मा॒री
म॒न्द्रय॑ते। य॒द्योषि॑द्यत्प॒तिव्र॑ता॑। अरि॑ष्टं यत्किं च॑ क्रि॒यते॑।
अ॒ग्निस्तदनु॑वेधति। अ॒श्रुता॑सः श्रु॒तास॑श्च॥११७॥

य॒ज्वानो॑ येऽप्य॑य॒ज्वनः॑। स्व॒र्यन्तो॑ नापै॑क्षन्ते। इन्द्र॑म॒ग्निं च॑
ये वि॒दुः। सि॒क॒ता इ॒व सं॑यन्ति। र॒श्मिभिः॑ स॒मुदी॑रिताः।
अ॒स्माल्लो॒काद॑मुष्मा॒च्च। ऋ॒षिभि॑रदात्पृ॒श्निभिः॑। अपै॑त॒ वी॒त

वि चं सर्पतातः। येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः।
अहोभिरद्विरक्तुभिर्व्यक्तम्॥११८॥

यमो दंदात्ववसानमस्मै। नृ मुणन्तु नृपात्वर्यः। अकृष्टा ये च
कृष्टजाः। कुमारीषु कनीनीषु। जारिणीषु च ये हिताः। रेतः
पीता आण्डपीताः। अङ्गारेषु च ये हुताः। उभयान् पुत्रपौत्रकान्।
युवेऽहं यमराजंगान्। शतमिन्नु शरदः॥११९॥

अदो यद्वह्म विलबम्। पितृणां च यमस्य च। वरुणस्याश्विनोरग्नेः।
मरुतां च विहायसाम्। कामप्रयवणं मे अस्तु। स ह्येवास्मि
सुनातनः। इति नाको ब्रह्मिश्रवो रायो धनम्। पुत्रानापो
देवीरिहऽऽहितः॥१२०॥

[२७]

विशीर्ष्णीं गृध्रशीर्ष्णीं च। अपेतो निर्ऋतिः हथः। परिबाधः
श्वेतकुक्षम्। निजङ्घः शबलोदरम्। स तान् वाच्यायया सह।
अग्ने नाशय सन्दृशः। ईर्ष्यासूये बुभुक्षाम्। मन्युं कृत्यां च
दीधिरे। रथेन किं शुकावता। अग्ने नाशय सन्दृशः॥१२१॥

[२८]

प॒र्जन्या॑य॒ प्रगा॑यत। दि॒वस्पु॑त्राय॒ मी॒ढुषै॑। स नो
 य॒वस॑मिच्छतु। इ॒दं वचः॑ प॒र्जन्या॑य स्व॒राजै॑। हृ॒दो
 अ॒स्त्वन्त॑र॒न्तद्यु॑योत। म॒योभू॑र्वतो॒ विश्व॑कृ॒ष्टयः॑ सन्त्व॒स्मे।
 सु॒पिप्प॒ला ओष॑धीर्दे॒वगो॑पाः। यो गर्भ॑मोष॑धीनाम्। गवा॑
 कृ॒णोत्य॑र्वताम्। प॒र्जन्यः॑ पु॒रुषी॑णाम्॥१२२॥

[२९]

पुन॑र्मामै॒त्विन्द्रि॑यम्। पुन॑रायुः पुन॑र्भगः। पुन॑र्ब्राह्म॑णमैतु
 मा। पुन॑र्द्रवि॑णमैतु मा। यन्मे॒ऽद्य रेतः॑ पृथि॒वीम॑स्कान्।
 यदोष॑धीर॒प्यसं॑र॒द्यदापः॑। इ॒दं तत्पुन॑राददे। दी॒र्घायु॑त्वाय॒ वर्च॑से।
 यन्मे॒ रेतः॑ प्रसि॑च्यते। यन्म॒ आज्ञा॑यते पुनः॑। तेन॑ माम॒मृतं॑
 कुरु। तेन॑ सु॒प्रजसं॑ कुरु॥१२३॥

[३०]

अ॒द्भ्यस्तिरो॑ऽधाऽजा॑यत। तव॑ वैश्र॒वणः॑ संदा। तिरो॑ऽधेहि
 सप॒त्नान्नः॑। ये अपो॑ऽश्र॒न्ति केच॑न। त्वा॒ष्ट्रीं मा॒यां वैश्र॑वणः।
 रथ॑ꣳ सह॒स्रव॑न्धुरम्। पु॒रुश्च॑क्रꣳ सह॒स्राश्व॑म्। आ॒स्था॒याया॑हि
 नो ब॒लिम्। यस्मै॑ भू॒तानि॑ ब॒लिमा॑व॒हन्ति॑। धनं॑ गावो॒ हस्ति॑

हिरण्यमश्वान्॥१२४॥

असाम सुमतौ यज्ञियस्य। श्रियं बिभ्रतोऽन्नमुखीं विराजम्।
सुदर्शने च क्रौञ्चे च। मैनागे च महर्गिरौ। शतद्वाट्टारंगमन्ता।
सुहायं नगरं तव। इति मन्त्राः। कल्पोऽत ऊर्ध्वम्। यदि
बलिः हरेत्। हिरण्यनाभये वितुदये कौबेरायायं बलिः॥१२५॥

सर्वभूताधिपतये नम इति। अथ बलिः हृत्वोपतिष्ठेत। क्षत्रं क्षत्रं
वैश्रवणः। ब्राह्मणा वयः स्मः। नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः।
अस्मात्प्रविश्यान्नमद्धीति। अथ तमग्निमादधीत। यस्मिन्नेतत्कर्म
प्रयुञ्जीत। तिरोऽधा भूः। तिरोऽधा भुवः॥१२६॥

तिरोऽधाः स्वः। तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः। सर्वेषां लोकानामाधिपत्ये
सीदेति। अथ तमग्निमिन्धीत। यस्मिन्नेतत्कर्म प्रयुञ्जीत।
तिरोऽधा भूः स्वाहा। तिरोऽधा भुवः स्वाहा। तिरोऽधाः स्वः
स्वाहा। तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः स्वाहा। यस्मिन्नस्य काले सर्वा
आहुतीर्हुता भवेयुः॥१२७॥

अपि ब्राह्मणमुखीनाः। तस्मिन्नहः काले प्रयुञ्जीत। परः
सुप्तजनाद्वेपि। मास्म प्रमाद्यन्तमाध्यापयेत्। सर्वार्थाः

सिद्ध्यन्ते। य एवं वेद। क्षुध्यन्निदमजानताम्। सर्वार्था न
सिद्ध्यन्ते। यस्ते विघातुको भ्राता। ममान्तरहृदये श्रितः॥१२८॥

तस्मा इममग्रपिण्डं जुहोमि। स मेऽर्थान्मा विवंधीत्। मयि
स्वाहा। राजाधिराजाय प्रसह्यसाहिने। नमो वयं वैश्रवणाय
कुर्महे। स मे कामान्कामकामाय मह्यम्। कामेश्वरो वैश्रवणो
ददातु। कुबेराय वैश्रवणाय। महाराजाय नमः। केतवो
अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः। प्रतिष्ठां शतधा हि।
समाहितासो सहस्रधायसम्। शिवा नः शन्तमा भवन्तु।
दिव्या आप ओषधयः। सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम
सन्दृशि॥१२९॥

[३१]

संवत्सरमेतद्व्रतं चरेत्। द्वौ वा मासौ। नियमः संमासेन।
तस्मिन्नियमविशेषाः। त्रिषवणमुदकोपस्पर्शी। चतुर्थकालपानभक्तः
स्यात्। अहरहर्वा भैक्षमश्रीयात्। औदुम्बरीभिः समिद्धिरग्निं
परिचरेत्। पुनर्मामैत्विन्द्रियमित्येतेनऽनुवाकेन। उद्धृतपरिपूताभि-
रद्भिः कार्यं कुर्वीत॥१३०॥

असञ्चयवान्। अग्रये वायवे सूर्याय। ब्रह्मणे प्रजापतये।
चन्द्रमसे नक्षत्रेभ्यः। ऋतुभ्यः संवत्सराय। वरुणायारुणायेति
व्रतहोमाः। प्रवर्ग्यवदादेशः। अरुणाः काण्डऋषयः।
अरण्येऽधीयीरन्। भद्रं कर्णेभिरिति द्वे जपित्वा॥१३१॥

महानाम्नीभिरुदकं संस्पर्श्या। तमाचार्यो दद्यात्। शिवा
नः शन्तमेत्योषधीरालभते। सुमृडीकेति भूमिम्। एवमपवर्गे।
धेनुर्दक्षिणा। कंसं वासंश्च क्षौमम्। अन्यद्वा शुक्लम्।
यथाशक्ति वा। एवस्वाध्यायधर्मेण। अरण्येऽधीयीत। तपस्वी
पुण्यो भवति तपस्वी पुण्यो भवति॥१३२॥

[३२]

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः।
स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवांसस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः।
स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः।
स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु॥

॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः।
नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते करोमि॥ ॐ
शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

सह वै देवानां चासुराणां च यज्ञौ प्रततावास्तां वयं स्वर्गं
लोकमेष्यामो वयमेष्याम इति तेऽसुराः सन्नह्य सहसैवाचरन्
ब्रह्मचर्येण तपसैव देवास्तेऽसुरा अमुह्युस्ते न प्राजानुस्ते
पराऽभवन्ते न स्वर्गं लोकमायन् प्रसृतेन वै यज्ञेन देवाः
स्वर्गं लोकमायन्न प्रसृतेनासुरान् पराभावयन् प्रसृतो ह वै
यज्ञोपवीतिनो यज्ञोऽप्रसृतोऽनुपवीतिनो यत्किं च ब्राह्मणो
यज्ञोपवीत्यधीते यजत एव तत्तस्माद्यज्ञोपवीत्येवाधीयीत
याजयेद्यजेत वा यज्ञस्य प्रसृत्या अजिनं वासो वा
दक्षिणत उपवीय दक्षिणं बाहुमुद्धरतेऽव धत्ते सव्यमिति
यज्ञोपवीतमेतदेव विपरीतं प्राचीनावीतं संवीतं मानुषम्॥१॥

[१]

रक्षांसि ह वा पुरोऽनुवाके तपोग्रमतिष्ठन्त तान्

प्रजापतिर्वरेणोपामन्त्रयत् तानि वरमवृणीतऽऽदित्यो नो योद्धा
 इति तान् प्रजापतिरब्रवीद्योधयध्वमिति तस्मादुत्तिष्ठन्तः९ ह
 वा तानि रक्षांस्यादित्यं योधयन्ति यावदस्तमन्वगात्तानि
 ह वा एतानि रक्षांसि गायत्रियाऽभिमन्त्रितेनाम्भसा
 शाम्यन्ति तदु ह वा एते ब्रह्मवादिनः पूर्वाभिमुखाः सन्ध्यायां
 गायत्रियाऽभिमन्त्रिता आप ऊर्ध्वं विक्षिपन्ति ता एता आपो
 वज्रीभूत्वा तानि रक्षांसि मन्देहारुणे द्वीपे प्रक्षिपन्ति
 यत्प्रदक्षिणं प्रक्रमन्ति तेन पाप्मानम् अवधून्वन्त्युद्यन्तमस्तं
 यन्तम् आदित्यमभिध्यायन् कुर्वन् ब्राह्मणो विद्वान्सकलं
 भद्रमश्रुतेऽसावादित्यो ब्रह्मेति ब्रह्मैव सन् ब्रह्माप्येति य एवं
 वेद॥२॥

[२]

यद्देवा देवहेळनं देवासश्चकृमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा
 मुञ्चतर्तस्यर्तेन मामिति। देवा जीवनकाम्या यद्वाचाऽनृतमूदिमा।
 तस्मान्न इह मुञ्चत विश्वे देवाः सजोषसः। ऋतेन द्यावापृथिवी
 ऋतेन त्वं सरस्वति। कृतान्नः पाह्येनसो यत्किं चानृतमूदिमा।

इन्द्रा॒ग्नी मि॒त्रावरु॑णौ सोमो॑ धा॒ता बृ॒हस्प॑तिः। ते नो॑ मु॒ञ्चन्त्वेन॑सो
यद॒न्यकृ॑तमा॒रिम। स॒जात॑श॒ःसा॒दुत जा॑मिश॒ःसा॒ज्याय॑सः
श॒ःसा॒दुत वा॒ कर्नी॑यसः। अना॑धृष्टं दे॒वकृ॑तं यदे॒नस्तस्मा॑त्
त्वम॒स्माञ्जा॑तवेदो मुमु॒ग्धि॥ ३॥

यद्वा॒चा यन्मन॑सा बा॒हुभ्या॑मू॒रुभ्या॑म॒ष्टीव॑द्वा॒ः शि॒श्रैर्य॑दनृ॒तं
चकृ॑मा व॒यम्। अ॒ग्निर्मा॑ तस्मा॒देन॑सो गा॒र्हप॑त्यः प्रमु॑ञ्चतु
चकृ॑म या॒नि दु॒ष्कृता। येन॑ त्रि॒तो अ॑र्ण॒वान्निर्ब॑भूव॒ येन॑
सूर्य॑ तम॑सो निर्मु॒मोच॑। येनेन्द्रो॒ विश्वा॒ अज॑हादरा॒तीस्तेना॑हं
ज्योति॑षा ज्योति॑रान॒शान आ॑क्षि। यत्कु॒सीद॑मप्र॒तीत्तं मये॑ह येन॑
यम॑स्य॒ निधि॑ना चरा॑मि। ए॒तत्तद॑ग्रे अ॒नृणो भ॑वामि जी॒वन्नेव
प्रति॑ तत्ते॒ दधा॑मि। यन्मयि॑ मा॒ता यदा॑ पि॒पेष॑ यद॒न्तरि॑क्षं
यदा॑श॒साति॑क्रामामि त्रि॒ते दे॒वा दि॒वि जा॒ता यदा॑प॒ इमं मे॑
वरु॑ण॒ तत्त्वा॑ यामि॒ त्वं नो॑ अ॒ग्रे स त्वं नो॑ अ॒ग्रे त्वम॑ग्रे
अ॒यासि॑॥ ४॥

[३]

यददी॑व्य॒न्नृण॑म॒हं ब॒भूवादि॑त्सन्वा सञ्ज॒गर॒ जने॑भ्यः। अ॒ग्निर्मा॑
तस्मा॒दिन्द्र॑श्च संविदा॒नौ प्रमु॑ञ्चताम्। यद्ध॒स्ताभ्या॑ च॒कर॑

किल्बिषाण्यक्षाणां वृग्मुपजिघ्रमानः। उग्रपश्या च राष्ट्रभृच्च
 तान्यप्सरसावनुदत्तामृणानि। उग्रपश्ये राष्ट्रभृत्किल्बिषाणि
 यदक्षवृत्तमनुदत्तमेतत्। नेत्रं ऋणानृणव इत्समानो यमस्य लोके
 अधिरञ्जुराय। अवं ते हेळ उदुत्तममिमं मे वरुण तत्त्वां यामि
 त्वं नो अग्रे स त्वं नो अग्रे। सङ्कुसुको विकुसुको निर्ऋथो
 यश्च निस्वनः। तेऽ(१)स्मद्यक्ष्ममनागसो दूरादूरमचीचतम्।
 निर्यक्ष्ममचीचते कृत्यां निर्ऋतिं च। तेन योऽ(१)स्मत्समृच्छातै
 तमस्मै प्रसुवामसि। दुःशः५सानुशः५साभ्यां घणेनानुघणेन च।
 तेनान्योऽ(१)स्मत्समृच्छातै तमस्मै प्रसुवामसि। सं वर्चसा
 पयसा सन्तनूभिरगन्महि मनसा सः५ शिवेन। त्वष्टा नो अत्र
 विदधातु रायोऽनुमार्ष्टु तन्वो(१) यद्विलिष्टम्॥५॥

[४]

आयुष्टे विश्वतो दधद्यमग्निर्वरेण्यः। पुनस्ते प्राण आयाति
 परायक्ष्मः सुवामि ते। आयुर्दा अग्रे हविषो जुषाणो
 घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि। घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यं पितेवं

पुत्रमभिरक्षतादिमम्। इममग्र आयुषे वर्चसे कृधि तिग्ममोजो
वरुण सः शिंशाधि। मातेवास्मा अदिते शर्म यच्छु विश्वे देवा
जरदष्टिर्यथाऽसत्। अग्र आयूषि पवस आ सुवोर्जमिषं च
नः। आरे बाधस्व दुच्छुनाम्। अग्रे पवस्व स्वपा अस्मे वर्चः
सुवीर्यम्। दधद्रयि मयि पोषम्॥६॥

अग्निर्ऋषिः पवमानः पाञ्चजन्यः पुरोहितः। तमीमहे
महागयम्। अग्रे जातान्प्रणुदा नः सपत्नान्प्रत्यजाताञ्जातवेदो
नुदस्व। अस्मे दीदिहि सुमना अहेळञ्छर्मन्ते स्याम त्रिवरूथ
उद्धौ। सहसा जातान्प्रणुदा नः सपत्नान्प्रत्यजाताञ्जातवेदो
नुदस्व। अधि नो ब्रूहि सुमनस्यमानो वयं स्याम प्रणुदा नः
सपत्नान्। अग्रे यो नोऽभितो जनो वृको वारो जिघांसति।
तांस्त्वं वृत्रहञ्जहि वस्वस्मभ्यमाभर। अग्रे यो नोऽभिदासति
समानो यश्च निष्प्रः। तं वयं समिधं कृत्वा तुभ्यमग्रेऽपि
दध्मसि॥७॥

यो नः शपादशपतो यश्च नः शपंतः शपात्। उषाश्च तस्मै निमृक्

सर्वं पापं समूहताम्। यो नः सपत्नो यो रणो मर्तोऽभिदासन्ति
 देवाः। इध्मस्येव प्रक्षायतो मा तस्योच्छेषि किं चन। यो मान्द्वेष्टि
 जातवेदो यं चाहं द्वेष्टि यश्च माम्। सर्वास्तानग्रे सन्दह
 याश्चाहन्द्वेष्टि ये च माम्। यो अस्मभ्यमरातीयाद्यश्च नो
 द्वेषते जनः। निन्दाद्यो अस्मान्दिप्साच्च सर्वास्तान्मष्मषा कुरु।
 सशितं मे ब्रह्म सशितं वीर्या(१)म्बलम्। सशितं क्षत्रं
 मे जिष्णु यस्याहमस्मि पुरोहितः। उदेषां बाहू अतिरमुद्वर्चो
 अथो बलम्। क्षिणोमि ब्रह्मणाऽमित्रानुन्नयामि स्वा(१)म् अहम्।
 पुनर्मनः पुनरायुर्म आगात्पुनश्चक्षुः पुनः श्रोत्रं म आगात्पुनः
 प्राणः पुनराकूतं म आगात्पुनश्चित्तं पुनराधीतं म आगात्।
 वैश्वानरो मेऽदब्धस्तनूपा अवबाधतां दुरितानि विश्वा॥८॥

[५]

वैश्वानराय प्रतिवेदयामो यदीनृणं सङ्गरो देवतासु। स
 एतान्पाशान् प्रमुचन् प्रवेद स नो मुञ्चातु दुरितादवद्यात्।
 वैश्वानरः पवयान्नः पवित्रैर्यत्सङ्गरमभिधावाभ्याशाम्।
 अनाजानन्मनसा याचमानो यदत्रैनो अव तत्सुवामि।
 अमी ये सुभगे दिवि विचृतौ नाम तारके। प्रेहामृतस्य

यच्छतामेतद्वद्धकमोचनम्। विजिहीर्ष्व लोकान्कृधि
 बन्धान्मुञ्चासि बद्धकम्। योनैरिव प्रच्युतो गर्भः सर्वान्
 पथो अनुष्व। स प्रजान्प्रतिगृभीत विद्वान्प्रजापतिः
 प्रथमजा ऋतस्य। अस्माभिर्दत्तं जरसः परस्तादच्छिन्नं
 तन्तुमनुसञ्चरेम॥९॥

तत् तन्तुमन्वेके अनु सञ्चरन्ति येषां दत्तं पित्र्यमायनवत्।
 अबन्ध्वेके ददतः प्रयच्छाद्दातुं चेच्छक्रवाꣳसः स्वर्ग एषाम्।
 आरभेथामनु सꣳरभेथाꣳ समानं पन्थामवथो घृतेन। यद्वा
 पूर्तं परिविष्टं यद्ग्नौ तस्मै गोत्रायेह जायापती सꣳरभेथाम्।
 यदन्तरिक्षं पृथिवीमुत द्यां यन्मातरं पितरं वा जिहिꣳसिम।
 अग्निर्मा तस्मादेनसो गार्हपत्य उन्नो नेषद्दुरिता यानि चकृम।
 भूमिर्माताऽदितिर्नो जनित्रं भ्राताऽन्तरिक्षमभिशास्त एनः।
 द्यौर्नः पिता पितृयाच्छं भवासि जामि मित्वा मा विवित्सि
 लोकात्। यत्र सुहार्दः सुकृतो मदन्ते विहाय रोगं तन्वा(१)ꣳ
 स्वायाम्। अश्लोणाङ्गैरहुताः स्वर्गे तत्र पश्येम पितरं च
 पुत्रम्। यदन्नमद्व्यनृतेन देवा दास्यन्नदास्यन्नुत वां करिष्यन्।

यद्देवानां चक्षुष्यागो अस्ति यदेव किं च प्रतिजग्राहमग्निर्मा
 तस्मादनृणं कृणोतु। यदन्नमग्निं बहुधा विरूपं वासो हिरण्यमुत
 गाम्जामविम्। यद्देवानां चक्षुष्यागो अस्ति यदेव किं च
 प्रतिजग्राहमग्निर्मा तस्मादनृणं कृणोतु। यन्मया मनसा वाचा
 कृतमेनः कदाचन। सर्वस्मात्तस्मान्मेळितो मोग्धि त्व९ हि
 वेत्थ यथातथम्॥१०॥

[६]

वातरशना ह वा ऋषयः श्रमणा ऊर्ध्वमन्थिनो बभूवुस्तानृषयो-
 ऽर्थमायुस्ते निलायमचरुस्तेऽनुप्रविशुः कूश्माण्डानि
 तास्तेष्वन्विन्दच्छ्रद्धया च तपसा च तानृषयोऽब्रुवन्कथा
 निलायं चरथेति त ऋषीनब्रुवन्नमो वोऽस्तु भगवन्तोऽस्मिन्धाम्नि
 केन वः सपर्यामेति तानृषयोऽब्रुवन्पवित्रं नो ब्रूत येनारेपसः
 स्यामेति त एतानि सूक्तान्यपश्यन् यद्देवा देवहेळनं
 यददीव्यन्नृणमहं बभूवऽऽयुष्टे विश्वतो दधदित्येतैराज्यं
 जुहुत वैश्वानराय प्रतिवेदयाम इत्युपतिष्ठत यदर्वाचीनमेनो
 भ्रूणहत्यायास्तस्मान्मोक्ष्यध्व इति त एतैरजुहवुस्तेऽरेपसो-

ऽभवन्कर्मादिष्वेतैर्जुहुयात्पूतो देवलोकान्त्समंश्नुते ॥ ११ ॥

[७]

कूश्माण्डैर्जुहुयाद्योऽपूत इव मन्येत यथा स्तेनो यथा
 भ्रूणहैवमेष भवति योऽयोनौ रेतः सिञ्चति यदर्वाचीन्मेनो
 भ्रूणहत्यायास्तस्मान्मुच्यते यावदेनो दीक्षामुपैति दीक्षित एतैः
 संतति जुहोति संवत्सरं दीक्षितो भवति संवत्सरादेवऽऽत्मानं
 पुनीते मासं दीक्षितो भवति यो मासः स संवत्सरः
 संवत्सरादेवऽऽत्मानं पुनीते चतुर्विंशतिः रात्रीर्दीक्षितो
 भवति चतुर्विंशतिरर्धमासाः संवत्सरः संवत्सरादेवऽऽत्मानं
 पुनीते द्वादश रात्रीर्दीक्षितो भवति द्वादश मासाः संवत्सरः
 संवत्सरादेवऽऽत्मानं पुनीते षड्रात्रीर्दीक्षितो भवति षड्वा ऋतवः
 संवत्सरः संवत्सरादेवऽऽत्मानं पुनीते तिस्रो रात्रीर्दीक्षितो
 भवति त्रिपदा गायत्री गायत्रिया एवऽऽत्मानं पुनीते न
 माऽसमंश्रीयान्न स्त्रियमुपैयान्नोपर्यासीत् जुगुप्सेतानृतात्पयो
 ब्राह्मणस्य व्रतं यवागू राजन्यस्यामिक्षा वैश्यस्याथो
 सौम्येप्यध्वर एतद्व्रतं ब्रूयाद्यदि मन्येतोपदस्यामीत्योदनं धानाः

सक्तून्धृतमित्यनुव्रतयेदात्मनोऽनुपदासाय॥१२॥

[८]

अजान् ह वै पृथ्वींस्तपस्यमानान् ब्रह्म स्वयम्भ्वभ्यानर्षत्त
ऋषयोऽभवन्तदृषीणामृषित्वं तां देवतामुपातिष्ठन्त यज्ञकामास्त
एतं ब्रह्मयज्ञमपश्यन्तमाहरन्तेनायजन्त यदृचोऽध्यगीषत् ताः
पयआहुतयो देवानामभवन् यद्यजूंषि घृताहुतयो यत्सामानि
सोमाहुतयो यदथर्वाङ्गिरसो मध्वाहुतयो यद्वाह्मणानीतिहासान्
पुराणानि कल्पान्गाथा नाराशंसीर्मदाहुतयो देवानामभवन्ताभिः
क्षुधं पाप्मानमपाघ्नन्नपहतपाप्मानो देवाः स्वर्गं लोकमायन्
ब्रह्मणः सायुज्यमृषयोऽगच्छन्॥१३॥

[९]

पञ्च वा एते महायज्ञाः संतति प्रतायन्ते सतति सन्तिष्ठन्ते
देवयज्ञः पितृयज्ञो भूतयज्ञो मनुष्ययज्ञो ब्रह्मयज्ञ इति
यदग्नौ जुहोत्यपि समिधं तद्देवयज्ञः सन्तिष्ठते यत्पितृभ्यः
स्वधा करोत्यप्यपस्तत्पितृयज्ञः सन्तिष्ठते यद्भूतेभ्यो बलिं
हरति तद्भूतयज्ञः सन्तिष्ठते यद्वाह्मणेभ्योऽन्नं ददाति

तन्मनुष्ययज्ञः सन्तिष्ठते यत्स्वाध्यायमधीयीतैकामप्यृचं
यजुः सामं वा तद्ब्रह्मयज्ञः सन्तिष्ठते यदृचोऽधीते पयंसः
कूल्या अस्य पितृन्त्स्वधा अभिवहन्ति यद्यजूंषि घृतस्य
कूल्या यत्सामानि सोमं एभ्यः पवते यदथर्वाङ्गिरसो
मधोः कूल्या यद्ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा
नाराशंसीर्मेदसः कूल्या अस्य पितृन्त्स्वधा अभिवहन्ति
यदृचोऽधीते पय आहुतिभिरेव तद्देवांस्तर्पयति यद्यजूंषि
घृताहुतिभिर्यत्सामानि सोमाहुतिभिर्यदथर्वाङ्गिरसो मध्वाहुतिभिर्यद्ब्रह्म
पुराणानि कल्पान्गाथा नाराशंसीर्मेदाहुतिभिरेव तद्देवांस्तर्पयति
त एनं तृप्ता आयुषा तेजसा वर्चसा श्रिया यशसा
ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन च तर्पयन्ति॥१४॥

[१०]

ब्रह्मयज्ञेन यक्ष्यमाणः प्राच्यां दिशि ग्रामादच्छदिदर्श उदीच्यां
प्रागुदीच्यां वोदित आदित्ये दक्षिणत उपवीयोपविश्य
हस्ताववनिज्य त्रिराचामेद्विः परिमृज्य सकृदुपस्पृश्य
शिरश्चक्षुषी नासिके श्रोत्रे हृदयमालभ्य यत्रिराचामति

तेन ऋचः प्रीणाति यद्विः परिमृजति तेन यजूंषि
 यत्सकृदुपस्पृशति तेन सामानि यत्सव्यं पाणिं पादौ प्रोक्षति
 यच्छिरश्चक्षुषी नासिके श्रोत्रे हृदयमालभते तेनार्थर्वाङ्गिरसो
 ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथां नाराशंसीः
 प्रीणाति दर्भाणां महदुपस्तीर्योपस्थं कृत्वा प्राडासीनः
 स्वाध्यायमधीयीतापां वा एष ओषधीनां रसो यद्दर्भाः
 सरसमेव ब्रह्म कुरुते दक्षिणोत्तरौ पाणी पादौ कृत्वा
 सपवित्रावोमिति प्रतिपद्यत एतद्वै यजुस्त्रयीं विद्यां प्रत्येषा
 वागेतत्परममक्षरं तदेतदृचाऽभ्युक्तमृचो अक्षरे परमे व्योमन्
 यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुर्यस्तन्न वेद किमृचा करिष्यति
 य इत्तद्विदुस्त इमे समांसत इति त्रीनेव प्रायुङ्क्त भूर्भुवः
 स्वरित्याहेतद्वै वाचः सत्यं यदेव वाचः सत्यं तत्प्रायुङ्क्तार्थं
 सावित्रीं गायत्रीं त्रिरन्वाह पच्छौर्ध्वर्चशोऽनवान् सविता
 श्रियः प्रसविता श्रियमेवऽऽप्रोत्यथो प्रज्ञातयैव प्रतिपदा
 छन्दांसि प्रतिपद्यते॥१५॥

ग्रामे मनसा स्वाध्यायमधीयीत् दिवा नक्तं वेति हं स्मऽऽह शौच
 आह्वेय उतारण्येऽबलं उत वाचोत तिष्ठन्नुत ब्रजन्नुतऽऽसीन
 उत शयानोऽधीयीतैव स्वाध्यायं तपस्वी पुण्यो भवति य एवं
 विद्वान्स्वाध्यायमधीते नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै
 नम ओषधीभ्यः। नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णावे बृहते
 करोमि॥१६॥

[१२]

मध्यन्दिने प्रबलमधीयीतासौ खलु वावैष आदित्यो
 यद्वाह्मणस्तस्मात्तरहि तेऽक्षिणं तपति तदेषाऽभ्युक्ता।
 चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आप्रा
 द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्चेति स
 वा एष यज्ञः सद्यः प्रतायते सद्यः सन्तिष्ठते तस्य प्राक्
 सायमवभृथो नमो ब्रह्मण इति परिधानीयां त्रिरन्वाहाप
 उपस्पृश्य गृहानेति ततो यत्किं च ददाति सा दक्षिणा॥१७॥

[१३]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य मेघो हविर्धानं विद्युदग्निर्वरुषं

ह॒विः स्त॑नयि॒तुर्वष॑ट्कारो यद॑व॒स्फूर्ज॑ति सोऽनु॑वषट्कारो
वा॒युरा॒त्माऽमा॑वा॒स्यां स्वि॑ष्ट॒कृद्य॑ ए॒वं वि॒द्वान्मे॒घे व॒र्षति॑
वि॒द्योत॑माने स्त॒नय॑त्यव॒स्फूर्ज॑ति प॒र्वमा॑ने वा॒याव॑मावा॒स्याया॑ऽ
स्वाध्या॒यम॑धी॒ते तप॑ ए॒व तत्त॑प्यते तपो॑ हि स्वाध्या॒य इत्यु॑त्त॒मं
नाक॑ऽ रोह॒त्युत्त॑मः स॒माना॑ना॒ भव॑ति याव॑न्तऽ ह॒ वा इ॒मां
वि॒त्तस्य॑ पूर्णा॒ दद॑त्स्वर्गं लो॒कं ज॑यति ताव॑न्तं लो॒कं ज॑यति
भूया॑ऽसं चाक्ष॒य्यं चाप॑ पुन॒र्मृत्युं ज॑यति ब्रह्म॑णः सायु॑ज्यं
गच्छ॑ति॥१८॥

[१४]

तस्य॑ वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञस्य॑ द्वाव॑न॒ध्यायौ॑ यदा॒त्माऽशु॑चि॒र्यद्देशः॑
समृ॑द्धिर्दे॒वता॑नि य ए॒वं वि॒द्वान्म॑हारा॒त्र उ॒षस्यु॑दि॒ते
व्रज॑ऽस्तिष्ठ॒न्नासी॑नः शया॑नोऽरण्ये॑ ग्रामे॒ वा याव॑त्तर॒सऽ
स्वाध्या॒यम॑धी॒ते सर्वा॑ल्लो॒काञ्ज॑यति सर्वा॑ल्लो॒कान॑नृ॒णोऽनु॑सञ्च॒रति॑
तदे॒षाभ्यु॑क्ता। अ॒नृणा॑ अ॒स्मिन्न॑नृ॒णाः पर॑स्मि॒ऽस्तृती॑ये लो॒के
अ॒नृणाः स्या॑म। ये दे॒व्याना॑ उ॒त पि॑तृ॒याणाः सर्वा॑न्प॒थो
अ॒नृणा॑ आक्षी॑येमेत्य॒ग्निं वै जा॑तं पा॒प्मा ज॑ग्राह॒ तं

दे॒वा आहु॑तीभिः पा॒प्मान॒मपा॑घ्नन्नाहु॑तीनां य॒ज्ञेन॑ य॒ज्ञस्य॑
 दक्षि॑णाभिर्दक्षि॑णानां ब्राह्म॒णेन॑ ब्राह्म॒णस्य॑ छन्दो॑भिश्छन्द॑साः
 स्वाध्या॒येनाप॑हतपाप्मा स्वाध्या॒यो दे॒वप॑वित्रं वा ए॒तत्तं
 योऽनू॑त्सृजत्यभा॑गो वा॒चि भ॑वत्यभा॑गो ना॒के त॒देषा॑ऽभ्यु॒क्ता।
 यस्ति॒त्याजं॑ सखि॒विदः॑ सखा॑यं न तस्य॑ वा॒च्यपि॑ भा॒गो
 अ॑स्ति। यदी॑ः शृ॒णोत्य॒लकः॑ शृ॒णोति॑ न हि प्र॒वेद॑ सु॒कृत॑स्य
 पन्था॒मिति॑ तस्मा॑त्स्वाध्या॒योऽध्ये॑त॒व्यो यं यं क्र॑तुमधी॑ते
 तेन॑ तेनास्येष्टं भ॑वत्यग्ने॒र्वायोरा॑दित्यस्य सायु॑ज्यं गच्छ॑ति
 त॒देषा॑ऽभ्यु॒क्ता। ये अ॒र्वाङ्मु॑त वा पुरा॒णे वे॒दं वि॒द्वाः संम॑भितो
 वद॑न्त्यादित्यमे॒व ते परि॑वदन्ति॒ सर्वे॑ अ॒ग्निं द्वि॒तीयं॑ तृ॒तीयं॑ च
 ह॒ः समि॑ति॒ याव॑ती॒र्वे दे॒वता॑स्ताः सर्वा॑ वेद॒विदि॑ ब्राह्म॒णे व॑सन्ति॒
 तस्मा॑ ब्राह्म॒णेभ्यो॑ वेद॒विद्भ्यो॑ दि॒वे दि॒वे नम॑स्कुर्यान्नाश्ली॒लं
 की॑र्तयेदे॒ता ए॒व दे॒वताः॑ प्रीणाति॥१९॥

[१५]

रिच्य॑त इ॒व वा ए॒ष प्रे॒व रि॑च्यते॒ यो या॒जय॑ति॒ प्रति॑ वा गृ॒ह्णाति॑
 या॒जय॑त्वा प्रतिगृ॒ह्य वाऽन॑श्न॒न्निः स्वा॑ध्या॒यं वे॒दम॑धी॒यीत॑ त्रिरा॒त्रं

वां सावित्रीङ्गायत्रीमन्वातिरेचयति वरो दक्षिणा वरेणैव वरं
स्पृणोत्यात्मा हि वरः॥२०॥

[१६]

दुहे ह वा एष छन्दांसि यो याजयति स येन यज्ञऋतुना
याजयेत्सोऽरण्यं परेत्य शुचौ देशे स्वाध्यायमेवैनमधीयन्नासीत्
तस्यानशनं दीक्षा स्थानमुपसद आसनं सुत्या वाग्जुहूर्मनं
उपभृद्धृतिर्ध्रुवा प्राणो हविः सामाध्वर्युः स वा एष यज्ञः
प्राणदक्षिणोऽनन्तदक्षिणः समृद्धतरः॥२१॥

[१७]

कृतिधावकीर्णी प्रविशति चतुर्थेत्याहुर्ब्रह्मवादिनो मरुतः
प्राणैरिन्द्रं बलेन बृहस्पतिं ब्रह्मवर्चसेनाग्निमेवेतरेण सर्वेण
तस्यैतां प्रायश्चित्तिं विदाश्चकार सुदेवः काश्यपो यो
ब्रह्मचार्यवकिरेदमावास्यायां रात्र्यामग्निं प्रणीयोपसमाधाय
द्विराज्यस्योपघातं जुहोति कामावकीर्णोऽस्म्यवकीर्णोऽस्मि
काम कामाय स्वाहा कामाभिर्द्रुग्धोऽस्म्यभिर्द्रुग्धोऽस्मि काम
कामाय स्वाहेत्यमृतं वा आज्यममृतमेवऽऽत्मन्धत्ते हुत्वा

प्रयंताञ्जलिः कवातिर्यङ्मुग्निमभिमन्त्रयेत् सं माऽऽसिञ्चन्तु मरुतः
 समिन्द्रः सं बृहस्पतिः। सं माऽयमग्निः सिञ्चत्वायुषा च बलेन
 चऽऽयुष्मन्तं करोतु मेति प्रति हास्मै मरुतः प्राणान्दधति
 प्रतीन्द्रो बलं प्रति बृहस्पतिर्ब्रह्मवर्चसं प्रत्यग्निरितरत्सर्वं
 सर्वतनुर्भूत्वा सर्वमायुरेति त्रिरभिमन्त्रयेत् त्रिषत्या हि देवा
 योऽपूत इव मन्येत स इत्थं जुहुयादित्थमभिमन्त्रयेत् पुनीत
 एवऽऽत्मानमायुरेवऽऽत्मन्धत्ते वरो दक्षिणा वरेणैव वरं
 स्पृणोत्यात्मा हि वरः॥२२॥

[१८]

भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये स्वः प्रपद्ये भूर्भुवः स्वः प्रपद्ये ब्रह्म
 प्रपद्ये ब्रह्मकोशं प्रपद्येऽमृतं प्रपद्येऽमृतकोशं प्रपद्ये चतुर्जालं
 ब्रह्मकोशं यं मृत्युर्नावपश्यति तं प्रपद्ये देवान् प्रपद्ये देवपुरं
 प्रपद्ये परीवृतो वरीवृतो ब्रह्मणा वर्मणाऽहं तेजसा कश्यपस्य
 यस्मै नमस्तच्छिरो धर्मो मूर्धानं ब्रह्मोत्तरा हनुर्यज्ञोऽधरा
 विष्णुरहृदयं संवत्सरः प्रजननमश्विनौ पूर्वपादावत्रिर्मध्यं
 मित्रावरुणावपरपादावग्निः पुच्छस्य प्रथमं काण्डं तत्

इन्द्रस्ततः प्रजापतिरभयं चतुर्थं स वा एष दिव्यः शांकरः
 शिशुमारस्तं ह य एवं वेदापं पुनर्मृत्युं जयति जयति
 स्वर्गलोकं नाध्वनि प्रमीयते नाप्सु प्रमीयते नाग्नौ प्रमीयते
 नानपत्यः प्रमीयते लघ्वान्नो भवति ध्रुवस्त्वमसि ध्रुवस्य
 क्षितमसि त्वं भूतानामधिपतिरसि त्वं भूतानां श्रेष्ठोऽसि
 त्वां भूतान्युप पर्यावर्तन्ते नमस्ते नमः सर्वं ते नमो नमः
 शिशुकुमाराय नमः ॥ २३ ॥

[१९]

नमः प्राच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च
 नमो नमो दक्षिणायै दिशे याश्च देवता एतस्यां
 प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमः प्रतीच्यै दिशे याश्च देवता
 एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नम उदीच्यै दिशे याश्च
 देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नम ऊर्ध्वायै दिशे
 याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमोऽधरायै
 दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो
 नमोऽवान्तरायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च
 नमो नमो गङ्गायमुनयोर्मध्ये ये वसन्ति ते मे प्रसन्नात्मानश्चिरं

जी॒वितं॑ वर्ध॑य॒न्ति॒ नमो॑ गङ्गा॒यमु॒नयो॑र्मु॒निभ्य॑श्च॒ नमो॑ नमो॑
गङ्गा॒यमु॒नयो॑र्मु॒निभ्य॑श्च॒ नमः॥२४॥

[२०]

ॐ नमो॑ ब्रह्म॑णे॒ नमो॑ अ॒स्त्व॒ग्नये॑ नमः॑ पृथि॒व्यै नम॑ ओष॑धीभ्यः।
नमो॑ वा॒चे नमो॑ वा॒चस्प॑तये॒ नमो॑ विष्ण॑वे बृ॒हते॑ क॑रोमि॥

॥ ॐ शान्तिः॑ शान्तिः॑ शान्तिः॑ ॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

ॐ तच्छं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः
स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं
नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

चित्तिः स्रुक। चित्तमाज्यम्। वाग्वेदिः। आधीतं बर्हिः। केतो
अग्निः। विज्ञातमग्निः। वाक्पतिर्होता। मन उपवक्ता। प्राणो
हविः। सामाध्वर्युः। वाचस्पते विधे नामन्। विधेम ते नाम।
विधेस्त्वमस्माकं नाम। वाचस्पतिः सोमं पिबतु। आऽस्मासु
नृम्णन्धात्स्वाहा॥१॥

अध्वर्युः पञ्च च॥१॥ [१]

पृथिवी होता। द्यौरध्वर्युः। रुद्रोऽग्नीत्। बृहस्पतिरुपवक्ता।
वाचस्पते वाचो वीर्येण। सम्भृततमेनायक्ष्यसे। यजमानाय
वार्यम्। आसुवस्करस्मै। वाचस्पतिः सोमं पिबतु। जजन्दिन्द्र-
मिन्द्रियाय स्वाहा॥२॥

पृथिवी होता दश॥२॥ [२]

अग्निर्होता। अश्विनाऽध्वर्यू। त्वष्टाऽग्नीत्। मित्र उपवक्ता। सोमः

सोमस्य पुरोगाः। शुक्रः शुक्रस्य पुरोगाः। श्रातास्तं इन्द्र सोमाः।
वातापेरहवनश्रुतः स्वाहा॥३॥

अग्निर्होताऽष्टौ॥३॥ [३]

सूर्यं ते चक्षुः। वातं प्राणः। द्यां पृष्ठम्। अन्तरिक्षमात्मा।
अङ्गैर्यज्ञम्। पृथिवीं शरीरैः। वाचस्पतेऽच्छिद्रया वाचा।
अच्छिद्रया जुह्वा। दिवि देवावृधं होत्रा मेरयस्व स्वाहा॥४॥

सूर्यं ते नवं॥४॥ [४]

महाहविरहोता। सत्यहविरध्वर्युः। अच्युतपाजा अग्नीत्।
अच्युतमना उपवक्ता। अनाधृष्यश्चाप्रतिधृष्यश्च यज्ञस्याभिगुरौ।
अयास्यं उद्गाता। वाचस्पते हृद्विधे नामन्। विधेम ते
नामं। विधेस्त्वमस्माकं नामं। वाचस्पतिः सोममपात्। मा
दैव्यस्तन्तुश्छेदि मा मनुष्यः। नमो दिवे। नमः पृथिव्यै
स्वाहा॥५॥

अपात्रीणि च॥५॥ [५]

वाग्धोता। दीक्षा पत्नी। वातोऽध्वर्युः। आपोऽभिगुरः। मनो

ह॒विः। तप॑सि जुहोमि। भूर्भुवः॑ सुवः। ब्रह्म॑ स्वय॒म्भु। ब्रह्म॑णे
स्वय॒म्भुवे॒ स्वाहा॑॥६॥

वाग्धोता॒ नवं॑॥६॥ [६]

ब्रा॒ह्म॒ण एक॑होता। स य॒ज्ञः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टि॑
यशः॑। य॒ज्ञश्च॑ मे भूयात्। अ॒ग्निर्द्वि॑होता। स भ॒र्ता। स मे॑ ददातु
प्र॒जां प॒शून्पुष्टि॑ यशः॑। भ॒र्ता च॑ मे भूयात्। पृ॒थि॒वी त्रि॑होता। स
प्र॑तिष्ठा॥७॥

स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टि॑ यशः॑। प्र॑तिष्ठा च॑ मे भूयात्।
अ॒न्तरि॑क्षं चतु॒र्होता। स वि॒ष्टा। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टि॑
यशः॑। वि॒ष्टाश्च॑ मे भूयात्। वा॒युः पञ्च॑होता। स प्रा॒णः। स मे॑
ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टि॑ यशः॑। प्रा॒णश्च॑ मे भूयात्॥८॥

च॒न्द्रमाः षड्धो॑ता। स ऋ॒तून्क॑ल्पयाति। स मे॑ ददातु प्र॒जां
प॒शून्पुष्टि॑ यशः॑। ऋ॒तव॑श्च मे कल्पन्ताम्। अन्न॑ स॒प्तहो॑ता। स
प्रा॒णस्य॑ प्रा॒णः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टि॑ यशः॑। प्रा॒णस्य॑ च
मे प्रा॒णो भू॑यात्। द्यौ॒रष्ट॑होता। सो॒ऽनाधृ॑ष्यः॥९॥

स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टि॑ यशः॑। अ॒नाधृ॑ष्यश्च॑ भूयासम्।

आदित्यो नवहोता। स तेजस्वी। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं
यशः। तेजस्वी च भूयासम्। प्रजापतिर्दशहोता। स इदं
सर्वम्। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। सर्वं च मे
भूयात्॥१०॥

प्रतिष्ठा प्राणश्च मे भूयादनाधृष्यः सर्वं च मे भूयात्॥७॥ [७]

अग्निर्यजुर्भिः। सविता स्तोमैः। इन्द्र उक्थामदैः।
मित्रावरुणावशिषा। अङ्गिरसो धिष्णियैरग्निभिः। मरुतः
सदोहविर्धानाभ्याम्। आपः प्रोक्षणीभिः। ओषधयो बर्हिषा।
अदितिर्वेद्या। सोमो दीक्षया॥११॥ त्वष्ट्रेधमेन। विष्णुर्यज्ञेन।
वसव आज्येन। आदित्या दक्षिणाभिः। विश्वे देवा ऊर्जा।
पूषा स्वंगाकारेण। बृहस्पतिः पुरोधया। प्रजापतिरुद्गीथेन।
अन्तरिक्षं पवित्रेण। वायुः पात्रैः। अहं श्रद्धया॥१२॥

दीक्षया पात्रैरेकं च॥८॥ [८]

सेनेन्द्रस्य। धेना बृहस्पतेः। पत्न्या पूष्णः। वाग्वायोः।
दीक्षा सोमस्य। पृथिव्यग्नेः। वसूनां गायत्री। रुद्राणां त्रिष्टुक्।
आदित्यानां जगती। विष्णोरनुष्टुक्॥१३॥

वरुणस्य विराट्। यज्ञस्य पङ्क्तिः। प्रजापतेरनुमतिः। मित्रस्य
 श्रद्धा। सवितुः प्रसूतिः। सूर्यस्य मरीचिः। चन्द्रमसो
 रोहिणी। ऋषीणामरुन्धती। पर्जन्यस्य विद्युत्। चतस्रो
 दिशः। चतस्रोऽवान्तरदिशाः। अहश्च रात्रिश्च। कृषिश्च वृष्टिश्च।
 त्विषिश्चापचितिश्च। आपश्चौषधयश्च। ऊर्क् सूनृता च देवानां
 पत्नयः॥१४॥

अनुष्टुप्दिशः षट्॥१॥

[१]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो
 हस्ताभ्यां प्रतिगृह्णामि। राजा त्वा वरुणो नयतु देवि
 दक्षिणेऽग्नये हिरण्यम्। तेनामृतत्वमश्न्याम्। वयो दात्रे। मयो
 मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्रे। क इदं कस्मा अदात्। कामः कामाय।
 कामो दाता॥१५॥

कामः प्रतिग्रहीता। कामश्च समुद्रमाविश। कामेन
 त्वा प्रतिगृह्णामि। कामैतत्ते। एषा ते काम दक्षिणा।
 उत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णातु। सोमाय वासः। रुद्राय गाम्।
 वरुणायार्धम्। प्रजापतये पुरुषम्॥१६॥

मनवे॑ तल्प॑म्। त्वष्ट्रे॑ऽजाम्। पू॒ष्णेऽवि॑म्। निर्ऋ॑त्या
अश्व॑तरग॒र्द्धभौ॑। हि॒मव॑तो ह॒स्तिन॑म्। ग॒न्ध॒र्वाप्स॒राभ्यः॑ स्रगलं
कर॑णे। वि॒श्वेभ्यो॑ दे॒वेभ्यो॑ धा॒न्यम्। वा॒चेऽन्न॑म्। ब्रह्म॑ण ओ॒दनम्।
स॒मु॒द्रायापः॑॥१७॥

उ॒त्ता॒नाया॑ङ्गीर॒सायानः॑। वै॒श्वान॒राय॑ रथ॑म्। वै॒श्वान॒रः प्र॒त्नथा॒
नाक॑मा॒रुह॑त्। दि॒वः पृ॒ष्ठं भ॒न्द॑मानः सु॒मन्म॑भिः। स
पू॒र्वव॒ज्जन॑य॒ञ्जन्त॑वे धन॑म्। स॒मा॒नम॑ज्मा॒ परि॑याति॒ जागृ॑विः।
राजा॑ त्वा॒ वरु॑णो नयतु दे॒विदक्षि॑णे वै॒श्वान॒राय॑ रथ॑म्।
तेना॑मृ॒त॒त्वम॑श्याम्। वयो॑ दा॒त्रे। मयो॑ म॒ह्यम॑स्तु प्र॒तिग्र॑ही॒त्रे॥१८॥

क इ॒दं कस्मा॑ अ॒दात्। कामः॑ का॒माय॑। का॒मो दा॒ता। कामः॑
प्र॒तिग्र॑ही॒ता। कामः॑ स॒मु॒द्रमा॑ वि॒श। का॒मेन॑ त्वा॒ प्र॒तिगृ॑ह्णामि।
का॒मैत॑त्ते॒। ए॒षा ते॑ का॒म॒ दक्षि॑णा। उ॒त्ता॒नस्त्वा॑ङ्गीर॒सः
प्र॒तिगृ॑ह्णातु॥१९॥

दा॒ता पुरु॑ष॒मपः॑ प्र॒तिग्र॑ही॒त्रे नव॑ च॥१०॥ [१०]

सु॒वर्णं॑ घ॒र्मं परि॑वेद वे॒नम्। इन्द्र॑स्या॒त्मानं॑ द॒श॒धा च॑रन्तम्।
अ॒न्तः स॑मु॒द्रे मन॑सा॒ चर॑न्तम्। ब्रह्मा॑न्व॒विन्द॑द्द॒शहो॑ता॒र॒मर्णे॑।

अ॒न्तः प्र॒विष्टः शा॒स्ता जना॑नाम्। एकः स॒न्बहु॑धा वि॒चारः।
श॒त५ शु॒क्राणि॒ यत्रै॑कं भव॑न्ति। सर्वे वेदा॒ यत्रै॑कं भव॑न्ति। सर्वे
होता॑रो यत्रै॑कं भव॑न्ति। स॒मान॑सीन आ॒त्मा जना॑नाम्॥२०॥

अ॒न्तः प्र॒विष्टः शा॒स्ता जना॑ना॒ः सर्वा॑त्मा। सर्वाः प्र॒जा
यत्रै॑कं भव॑न्ति। चतु॑र्होता॒रो यत्र॑ संप॒दं गच्छ॑न्ति दे॒वैः।
स॒मान॑सीन आ॒त्मा जना॑नाम्। ब्रह्मेन्द्र॑म॒ग्निं जग॑तः प्रति॒ष्ठाम्।
दि॒व आ॒त्मान॑ः सवि॒तारं॒ बृह॑स्पति॑म्। चतु॑र्होता॒रं प्र॒दिशोऽनु॑
क्लृ॒प्तम्। वा॒चो वी॒र्यं तप॑साऽन्व॑विन्दत्। अ॒न्तः प्र॒विष्टं
क॒र्तार॑मे॒तम्। त्वष्टा॑र५ रू॒पाणि॑ विकु॑र्वन्त॑ विप॒श्चिम्॥२१॥

अ॒मृत॑स्य प्रा॒णं य॒ज्ञमे॑तम्। चतु॑र्होतृ॒णामा॒त्मानं॑ क॒वयो॑
निचि॑क्युः। अ॒न्तः प्र॒विष्टं क॒र्तार॑मे॒तम्। दे॒वानां॑ बन्धु॒
निहि॑त॒ङ्गहा॑सु। अ॒मृते॑न क्लृ॒प्तं य॒ज्ञमे॑तम्। चतु॑र्होतृ॒णामा॒त्मानं॑ङ्क॒वयो॑
निचि॑क्युः। श॒त॒त्रि॒युतः॒ परि॑वेद॒ विश्वा॑ वि॒श्ववा॑रः।
विश्व॑मिद॒वृणा॑ति। इन्द्र॑स्या॒त्मा निहि॑तः प॒ञ्च॑होता। अ॒मृतं॑
दे॒वाना॑मायुः प्र॒जाना॑म्॥२२॥

इन्द्र॑ः५ राजा॑न५ सवि॒तार॑मे॒तम्। वा॒योरा॒त्मानं॑ङ्क॒वयो॑ निचि॑क्युः।

र॒श्मिः॑ र॒श्मी॒नां म॒ध्ये तप॑न्तम्। ऋ॒तस्य॑ प॒दे क॒वयो॑ निपा॑न्ति।
 य आ॑ण्डको॒शे भुव॑नं बि॒भर्ति। अ॒नि॒र्भि॒ण्णः सन्न॑थं लो॒कान्
 वि॒चष्टे॑। यस्या॑ण्डको॒शः शुष्म॑मा॒हुः प्रा॒णमु॒ल्ब॑म्। तेन॑
 क्लृ॒प्तोऽमृ॑तेना॒हम॑स्मि। सु॒वर्णं॑ को॒शः रज॑सा॒ परी॑वृतम्। दे॒वानां॑
 वसु॑धानीं॑ वि॒राज॑म्॥ २३॥

अ॒मृ॒तस्य॑ पू॒र्णान्ता॑मु॒ क॒लां वि॒चक्ष॑ते। पा॒दः॑ षड्ढो॑तुर्न
 कि॒ला॑वि॒वित्से। येन॑र्त॒वः प॒ञ्च॒धोत॑ क्लृ॒ताः। उ॒त वा॑ ष॒ड्वा म॒न॒सोत॑
 क्लृ॒ताः। तः॑ षड्ढो॑तारमृ॒तुभिः॑ क॒ल्प॑मानम्। ऋ॒तस्य॑ प॒दे क॒वयो॑
 निपा॑न्ति। अ॒न्तः प्र॒विष्टं॑ क॒र्तार॑मे॒तम्। अ॒न्तश्च॒न्द्रम॑सि॒ मन॑सा
 चर॑न्तम्। स॒हैव॑ स॒न्तं न॒ विजा॑नन्ति दे॒वाः। इ॒न्द्रस्या॑त्मानः॑
 श॒त॒धा चर॑न्तम्॥ २४॥

इ॒न्द्रो रा॒जा जग॑तो॒ य ई॒शे। स॒प्त॒होता॑ स॒प्त॒धा वि॒क्लृ॑प्तः। पे॒रेण॑
 तन्तुं॑ परि॒षि॒च्यमा॑नम्। अ॒न्तरा॑दि॒त्ये म॒न॒सा चर॑न्तम्। दे॒वानां॑
 हृ॒दयं॑ ब्र॒ह्मान्वा॑वि॒न्दत्। ब्र॒ह्मैत॑द्व॒ह्मण॑ उ॒ज्ज॑भार। अ॒र्कः॑ श्रो॒त॑न्तः॑
 सरि॑रस्य॒ मध्ये॑। आ यस्मि॑न्त्स॒प्त पे॒रवः॑। मे॒ह॑न्ति बहु॒लाः॑
 श्रि॒यम्। ब॒ह्व॒श्वामि॑न्द्र॒ गोम॑तीम्॥ २५॥

अच्युतां बहुलां श्रियम्। स हरिर्वसुवित्तमः। पेरुरिन्द्राय
 पिन्वते। बह्वश्वमिन्द्र गोमतीम्। अच्युतां बहुलां श्रियम्।
 मह्यमिन्द्रो नियच्छतु। शतं शता अस्य युक्ता हरीणाम्।
 अर्वाङ्गा यातु वसुभी रश्मिरिन्द्रः। प्रमहमाणो बहुलां
 श्रियम्। रश्मिरिन्द्रः सविता मे नियच्छतु॥२६॥

घृतन्तेजो मधुमदिन्द्रियम्। मय्ययमग्निर्दधातु। हरिः पतङ्गः
 पटरी सुपर्णः। दिविक्षयो नभसा य एति। स न इन्द्रः
 कामवरन्ददातु। पञ्चारं चक्रं परिवर्तते पृथु। हिरण्यज्योतिः
 सरिरस्य मध्ये। अजस्रं ज्योतिर्नभसा सर्पदेति। स न इन्द्रः
 कामवरन्ददातु। सप्त युञ्जन्ति रथमेकचक्रम्॥२७॥

एको अश्वो वहति सप्तनामा। त्रिणाभि चक्रमजरमनर्वम्।
 येनेमा विश्वा भुवनानि तस्थुः। भद्रं पश्यन्त उपसेदुरग्रे। तपो
 दीक्षामृषयः सुवर्विदः। ततः क्षत्रं बलमोजश्च जातम्। तदस्मै
 देवा अभि सन्नमन्तु। श्वेतं रश्मिं बोभुज्यमानम्। अपां
 नेतारं भुवनस्य गोपाम्। इन्द्रं निचिक्नुः परमे व्योमन्॥२८॥

रोहिणीः पिङ्गला एकरूपाः। क्षरन्तीः पिङ्गला एकरूपाः।

श॒त॑ स॒हस्रा॑णि प्र॒युता॑नि ना॒व्याना॑म्। अ॒यं यः श्वे॒तो र॒श्मिः।
 परि॒ सर्व॑मि॒दं जग॑त्। प्र॒जां प॒शून्धना॑नि। अ॒स्माकं॑ ददातु।
 श्वे॒तो र॒श्मिः परि॒ सर्वं॑ बभूव। सुव॒न्मह्यं॑ प॒शून् वि॒श्वरू॑पान्।
 प॒त॒ङ्गम॒क्तम॑सुरस्य मा॒यया॑॥२९॥

हृ॒दा प॑श्यन्ति म॒नसा॑ मनी॒षिणः॑। स॒मु॒द्रे अ॒न्तः क॒वयो॑
 विच॑क्षते। म॒रीची॑नां प॒दमि॑च्छन्ति वे॒धसः॑। प॒त॒ङ्गो वाचं॑ म॒नसा॑
 बिभ॑र्ति। ताङ्ग॑न्ध॒र्वोऽव॑द॒द्रभे॑ अ॒न्तः। तां द्योत॑माना॑ स्व॒र्यं
 मनी॑षाम्। ऋ॒तस्य॑ प॒दे क॒वयो॑ निपा॑न्ति। ये ग्रा॒म्याः प॒शवो॑
 वि॒श्वरू॑पाः। वि॒रूपाः॑ स॒न्तो बहु॑धैक॒रूपाः॑। अ॒ग्नि॒स्ता॑ अ॒ग्रे
 प्रमु॑मोक्तु दे॒वः॥३०॥

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जया॑ संवि॒दानः॑। वी॒त॑ स्तु॒केस्तु॒के। यु॒वम॒स्मासु॑
 निय॑च्छतम्। प्र॒प्रं य॒ज्ञप॑ति॒न्तिर॑। ये ग्रा॒म्याः प॒शवो॑ वि॒श्वरू॑पाः।
 वि॒रूपाः॑ स॒न्तो बहु॑धैक॒रूपाः॑। तेषा॑ स॒प्ताना॑मिह र॒न्तिर॑स्तु।
 रा॒यस्पोषा॑य सुप्र॒जास्त्वाय॑ सुवी॒र्याय॑। य आ॑र॒ण्याः प॒शवो॑
 वि॒श्वरू॑पाः। वि॒रूपाः॑ स॒न्तो बहु॑धैक॒रूपाः॑। वा॒युस्ता॑ अ॒ग्रे
 प्रमु॑मोक्तु दे॒वः। प्र॒जाप॑तिः प्र॒जया॑ संवि॒दानः॑। इडा॑ये

सृ॒प्तङ्घृ॒तव॑च्चराच॒रम् । दे॒वा अ॒न्ववि॑न्द॒न्गुहा॑ ह॒ितम् । य
 आ॒र॒ण्याः प॒शवो॑ वि॒श्वरू॑पाः । वि॒रूपाः स॒न्तो बहु॑धैक॒रूपाः ।
 तेषां॑ स॒प्तानामि॒ह र॒न्तिर॑स्तु । रा॒यस्पोषा॑य सु॒प्रजा॒स्त्वाय॑
 सु॒वीर्या॑य ॥ ३१ ॥

आत्मा जनानां विकुर्वन्तं विपश्चिं प्रजानां वसुधानां विराजं चरन्तं गोमतीं मे
 नियच्छुत्वेकचक्रव्योमन्मायया देव एकंरूपा अष्टौ च ॥ ११ ॥ [११]

स॒हस्र॑शीर्षा पु॒रुषः॑ । स॒हस्रा॒क्षः स॒हस्र॑पात् । स भूमिं वि॒श्वतो॑
 वृ॒त्वा । अत्य॑तिष्ठद्दशाङ्गु॒लम् । पु॒रुष ए॒वेद॑ सर्व॒म् । यद्भू॑तं यच्च
 भव्य॒म् । उ॒तामृ॑त॒त्वस्ये॑शानः । यद॒त्रैनाति॑रोह॑ति । ए॒तावा॑नस्य
 म॒हिमा॑ । अतो॒ ज्याया॑श्च पू॒रुषः॑ । [३२]

पादो॑ऽस्य वि॒श्वा भू॒तानि॑ । त्रि॒पाद॑स्यामृ॒तं दि॒वि । त्रि॒पादूर्ध्व
 उदै॑त्पु॒रुषः॑ । पादो॑ऽस्येहाभ॑वात्पुनः । ततो॒ विष्व॑ङ्म॒क्रामत् ।
 सा॒श॒ना॒न॒श॒ने अ॒भि । तस्मा॑द्वि॒राडजा॑यत । वि॒राजो॒ अधि॑
 पू॒रुषः॑ । स जा॒तो अत्य॑रिच्यत । प॒श्चाद्भूमि॑मथो॒ पुरः॑ । [३३]

यत्पु॒रुषेण॑ ह॒विषा॑ । दे॒वा य॒ज्ञम॑त॒न्वत । व॒स॒न्तो अ॑स्यासी॒दाज्य॑म् ।
 ग्री॒ष्म इ॒ध्मः श॒रद्ध॑विः । स॒प्तास्या॑स॒न्परि॑धयः । त्रिः स॒प्त स॒मिधः॑

कृताः। देवा यद्यज्ञन्तं न्वानाः। अबध्नन्पुरुषं पशुम्। तं यज्ञं
बर्हिषि प्रौक्षन्। पुरुषं जातमग्रतः। [३४]

तेन देवा अयजन्त। साध्या ऋषयश्च ये। तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः।
सम्भृतं पृषदाज्यम्। पशूँस्ताँश्चक्रे वायव्यान्। आरण्यान्ग्राम्याश्च
ये। तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः। ऋचः सामानि जज्ञिरे। छन्दाँसि
जज्ञिरे तस्मात्। यजुस्तस्मादजायत। [३५]

तस्मादश्वा अजायन्त। ये के चौभयादतः। गावो ह जज्ञिरे
तस्मात्। तस्माज्जाता अजावयः। यत्पुरुषं व्यदधुः। कतिधा
व्यकल्पयन्। मुखं किमस्य कौ बाहू। कावूरू पादावुच्येते।
ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीत्। बाहू राजन्यः कृतः। [३६]

ऊरू तदस्य यद्वैश्यः। पद्भ्याँ शूद्रो अजायत। चन्द्रमा
मनसो जातः। चक्षोः सूर्यो अजायत। मुखादिन्द्रश्चाग्निश्च।
प्राणाद्वायुरजायत। नाभ्या आसीदन्तरिक्षम्। शीर्ष्णो द्यौः
समवर्तत। पद्भ्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रात्। तथा लोकाँ
अकल्पयन्। [३७]

वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसस्तु पारे। सर्वाणि

रूपाणि विचि॒त्य धी॒रः। नामा॑नि कृ॒त्वाऽभि॒वद॑न् यदास्ते॑।
धा॒ता पु॒रस्ता॒द्यमु॑दाज॒हार। श॒क्रः प्रवि॒द्वान्प्र॒दिश॑श्च॒र्तस्रः॑। तमे॒वं
वि॒द्वान॒मृतं॑ इ॒ह भ॑वति। नान्यः पन्था॒ अय॑नाय विद्यते। य॒ज्ञेन॑
य॒ज्ञम॑यजन्त दे॒वाः। तानि॒ धर्मा॑णि प्रथ॒मान्या॑सन्। ते ह॒ नाकं॑
महि॒मानः॑ सचन्ते। यत्र॒ पूर्वे॑ सा॒ध्याः सन्ति॑ दे॒वाः॥ [३८]

पुरुषः पुरोऽग्रतोऽजायत कृतोऽकल्पयन्नासं द्वे च (ज्यायानधि पुरुषः। अन्यत्र पुरुषः॥)॥१२॥[१२]

अ॒द्भ्यः सम्भू॑तः पृथि॒व्यै रसा॑च्च। वि॒श्वक॑र्मणः स॒मव॑र्तताधि।
तस्य॒ त्वष्टा॑ वि॒दध॑द्रूपमे॑ति। तत्पु॒रुष॑स्य वि॒श्वमा॑जान॒मग्रे॑।
वेदा॒हमे॒तं पु॑रुषं म॒हान्त॑म्। आ॒दि॒त्यव॑र्णं तम॑सः पर॑स्तात्।
तमे॒वं वि॒द्वान॒मृतं॑ इ॒ह भ॑वति। नान्यः पन्था॒ विद्य॑तेऽय॑नाय।
प्र॒जाप॑तिश्चरति॒ गर्भे॑ अ॒न्तः। अ॒जाय॑मानो बहु॒धा विजा॑यते।
[३९]

तस्य॒ धीराः॑ परि॒जान॑न्ति॒ योनि॑म्। मरी॑चीनां प॒दमि॑च्छन्ति
वे॒धसः॑। यो दे॒वेभ्य॑ आत॑पति। यो दे॒वानां॑ पु॒रोहि॑तः। पूर्वे॒
यो दे॒वेभ्यो॑ जा॒तः। नमो॑ रु॒चाय॑ ब्राह्म॑ये। रुचं॑ ब्राह्मं ज॒नय॑न्तः।
दे॒वा अग्रे॑ तद॑ब्रुवन्। यस्त्वै॒वं ब्रा॑ह्म॒णो वि॒द्यात्। तस्य॑ दे॒वा

असन्वशे॑। ह्रीश्च॑ ते ल॒क्ष्मीश्च॑ प॒त्यौ॑। अ॒होरा॒त्रे पा॒र्श्वे। नक्ष॑त्राणि
रूप॑म्। अ॒श्विनौ॑ व्या॒त्तम्। इ॒ष्टं म॑निषाण। अ॒मुं म॑निषाण। सर्व॑
मनिषाण॥ [४०]

जा॒य॒ते व॑शे॑ स॒प्त च॑॥१३॥ [१३]

भ॒र्ता स॒न्ध्रिय॑माणो बिभ॑र्ति। ए॒को दे॒वो ब॑हु॒धा नि॒र्विष्टः॑। य॒दा
भा॒रन्त॒न्द्रय॑ते॒ स भ॑र्तु॒म्। नि॒धाय॑ भा॒रं पु॒नर॑स्त॒मेति॑। तमे॒व
मृ॒त्युम॑मृ॒तं तमा॑हुः। तं भ॒र्तारं॑ तमु॒ गो॒प्तार॑माहुः। स भृ॒तो
भ्रि॒यमा॑णो बिभ॑र्ति। य ए॒नं वेद॑ स॒त्येन॑ भ॒र्तुम्। स॒द्यो जा॒तमु॒त
ज॑हात्ये॒षः। उ॒तो ज॑र॒न्तं न ज॑हात्ये॒कम्॥४१॥

उ॒तो ब॒हूने॑क॒मह॑र्जहार। अत॑न्द्रो दे॒वः स॒दमे॒व प्रा॑र्थः। यस्त॑द्वेद॒
यत॑ आब॒भूव॑। स॒न्धां च॒ या॒ स॒न्द॒धे ब्र॑ह्म॒णैषः॑। रम॑ते
तस्मि॑न्नु॒त जी॒र्णे श॒या॒ने। नैनं॑ जहा॒त्यहः॑ सु पू॒र्वेषु॑। त्वामा॑पो
अनु॑ सर्वा॑श्चर॒न्ति जा॒न॒तीः। व॒त्सं प॑य॒सा पु॒ना॒नाः। त्वम॒ग्निः
ह॑व्य॒वाह॑ स॒मि॒न्त्से। त्वं भ॒र्ता मा॑त॒रिश्वा॑ प्र॒जाना॑म्॥४२॥

त्वं य॒ज्ञस्त्वमु॑वे॒वासि॑ सोमः॑। तव॑ दे॒वा ह॑व॒माय॑न्ति॒ सर्वे॑।

त्वमेकोऽसि ब॒हू॒ननु॒प्रवि॑ष्टः। नम॑स्ते अस्तु सु॒हवो॑ म ए॒धि।
 नमो॑ वामस्तु शृ॒णु॒त९ हव॑ मे। प्राणा॑पानावजि॒र९ स॒ञ्चर॑न्तौ।
 ह्या॑मि वां ब्र॒ह्म॑णा तूर्तमेत॑म्। यो मां द्वेष्टि॑ तं ज॒हितं॑
 यु॒वाना॑। प्राणा॑पानौ संविदा॒नौ ज॑हितम्। अ॒मुष्या॑सु॒ना॒मा
 सङ्ग॑साथाम्॥४३॥

तं मे॑ दे॒वा ब्र॒ह्म॑णा संविदा॒नौ। व॒धाय॑ दत्तं तम॒ह९ ह॑नामि।
 असं॑ज्जान स॒त आ॒ब॒भू॒व। यं यं ज॒जान॑ स उ॑ गो॒पो अ॑स्य।
 य॒दा भा॒रन्त॒न्द्रय॑ते स भर्तु॑म्। प॒रास्य॑ भा॒रं पुन॑रस्तमेति। तद्वै
 त्वं प्रा॒णो अ॑भवः। म॒हान्भो॑गः प्र॒जाप॑तेः। भुजः॑ करि॒ष्यमा॑णः।
 यद्वे॒वान्प्रा॑णयो॒ नव॑॥४४॥

एकं प्र॒जाना॑ङ्गसाथां नव॑॥१४॥ [१४]

हरि॑९ हर॑न्त॒मनु॑यन्ति दे॒वाः। वि॒श्वस्ये॑शानं वृष॒भं म॑तीनाम्। ब्र॒ह्म
 स॒रूप॑मनु॒मे॒दमा॑गात्। अय॑नं मा वि॒व॒धी॒र्वि॒क्रम॑स्व। मा छि॑दो
 मृ॒त्यो मा व॑धीः। मा मे॒ बलं॑ वि॒वृ॒हो मा प्र॑मोषीः। प्र॒जां मा मे॑
 रीरिष॑ आयु॒रु॒ग्र। नृ॒चक्ष॑सन्त्वा ह॒विषा॑ विधेम। स॒द्यश्च॑कमा॒नाय॑।
 प्र॒वे॒पा॒नाय॑ मृ॒त्यवै॑॥४५॥

प्रास्मा॒ आशा॑ अशृ॒ण्वन्। कामे॑नाज॒नय॑न्पुनः॑। कामे॑न मे॒
काम॑ आगा॑त्। हृद॑याद्धृद॑यं मृ॒त्योः। यद॒मीषा॑म॒दः प्रि॒यम्।
तदै॒तूप॒माम॒भि। परं॑ मृ॒त्यो अनु॑ परै॒हि पन्था॑म्। यस्ते॒ स्व
इत॑रो दे॒वयाना॑त्। चक्षु॑ष्मते शृ॒ण्वते॒ तै ब्रवी॑मि। मा नः॑ प्र॒जाः
री॒रिषो॑ मोत॒ वी॒रान्। प्र पू॒र्व्यं मन॑सा॒ वन्द॑मानः। नाध॑मानो
वृष॒भं च॑र्षणी॒नाम्। यः प्र॒जाना॑मे॒करा॑ण्मानु॒षीणा॑म्। मृ॒त्युं यजे॑
प्रथ॑म॒जामृ॑तस्य॑॥ ४६॥

मृत्यवे॑ वी॒राः श्र॒त्वारि॑ च॥ १५॥ [१५]

त॒रणि॑र्वि॒श्वदर्श॑तो ज्योति॑ष्कृद॒सि सूर्य॑। वि॒श्वमा॑ भा॒सि
रोच॑नम्। उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽ॒सि सूर्या॑य त्वा॒ भ्राज॑स्वत ए॒ष ते
योनिः॑ सूर्या॑य त्वा॒ भ्राज॑स्वते॥ ४७॥

[१६]

आ प्या॑यस्व मदि॒न्तम् सोम॑ वि॒श्वाभि॑रू॒तिभिः॑। भवा॑ नः
सुप्र॑थ॒स्तमः॑॥ ४८॥

[१७]

ई॒युष्टे॑ ये पू॒र्वतरा॑मप॒श्यन् व्युच्छ॑न्ती॒मुष॑सं म॒र्त्यासः॑। अ॒स्माभि॑रू॒

नु प्रतिचक्ष्याऽभूदो ते यन्ति ये अपरीषु पश्यान्॥४९॥

[१८]

ज्योतिष्मतीं त्वा सादयामि ज्योतिष्कृतं त्वा सादयामि
ज्योतिर्विदं त्वा सादयामि भास्वतीं त्वा सादयामि ज्वलन्तीं
त्वा सादयामि मल्मलाभवन्तीं त्वा सादयामि दीप्यमानां
त्वा सादयामि रोचमानां त्वा सादयाम्यजस्रां त्वा सादयामि
बृहज्ज्योतिषं त्वा सादयामि बोधयन्तीं त्वा सादयामि जाग्रतीं
त्वा सादयामि॥५०॥

[१९]

प्रयासाय स्वाहाऽऽयासाय स्वाहा वियासाय स्वाहा संयासाय
स्वाहोद्यासाय स्वाहाऽवयासाय स्वाहा शुचे स्वाहा शेकाय
स्वाहा तप्यत्वै स्वाहा तपते स्वाहा ब्रह्महृत्यायै स्वाहा सर्वस्मै
स्वाहा॥५१॥

[२०]

चित्तं सन्तानेन भवं यक्रा रुद्रन्तनिम्ना पशुपतिं
स्थूलहृदयेनाग्निं हृदयेन रुद्रं लोहितेन शर्वम्मर्तस्नाभ्यां

महादेवमन्तः पार्श्वेनौषिष्ठहन् १ शिङ्गीनिकोश्याभ्याम् ॥ ५२ ॥

[२१]

ॐ तच्छुं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः
स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं
नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

नमोऽनुमदन्तु। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

नमो वाचे या चोदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो
 वाचे नमो वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो
 मा मामृषयो मन्त्रकृतो मन्त्रपतयः परादुर्माहमृषीन्मन्त्रकृतो
 मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यासः शिवामदस्तां
 जुष्टान्देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्।
 शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भुवनं
 वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये
 सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं
 मे प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं
 प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मधु
 मनिष्ये मधु जनिष्ये मधु वक्ष्यामि मधु वदिष्यामि मधुमतीं
 देवेभ्यो वाचमुद्यासः शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यस्तं मा देवा अंवन्तु
 शोभायै पितरोऽनुमदन्तु॥१॥

युञ्जते मनं उत युञ्जते धियः। विप्रा विप्रस्य बृहतो विपश्चितः।
 वि होत्रा दधे वयुनाविदेक इत्। मही देवस्य सवितुः
 परिष्टुतिः। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्।
 पूष्णो हस्ताभ्यामा ददे। अग्निरसि नारिरसि। अध्वरकृद्देवेभ्यः।
 उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते॥२॥

देवयन्तस्त्वेमहे। उप प्रयन्तु मरुतः सुदानवः। इन्द्र प्राशूर्भवा
 सचा। प्रेतु ब्रह्मणस्पतिः। प्र देव्येतु सूनृता। अच्छा वीरं नर्यं
 पङ्क्तिराधसम्। देवा यज्ञं नयन्तु नः। देवी द्यावापृथिवी अनु मे
 मसाथाम्। ऋद्ध्यासमद्य। मुखस्य शिरः॥३॥

मुखाय त्वा। मुखस्य त्वा शीर्ष्णे। इयत्यग्रं आसीः।
 ऋद्ध्यासमद्य। मुखस्य शिरः। मुखाय त्वा। मुखस्य
 त्वा शीर्ष्णे। देवीर्वप्रीरस्य भूतस्य प्रथमजा ऋतावरीः।
 ऋद्ध्यासमद्य। मुखस्य शिरः॥४॥

मुखाय त्वा। मुखस्य त्वा शीर्ष्णे। इन्द्रस्यौजोऽसि।
 ऋद्ध्यासमद्य। मुखस्य शिरः। मुखाय त्वा। मुखस्य त्वा
 शीर्ष्णे। अग्निजा असि प्रजापते रेतः। ऋद्ध्यासमद्य। मुखस्य

शिरः॥५॥

मखायं त्वा। मुखस्य त्वा शीर्ष्णे। आयुर्धेहि प्राणन्धेहि।
अपानन्धेहि व्यानन्धेहि। चक्षुर्धेहि श्रोत्रन्धेहि। मनो धेहि
वाचन्धेहि। आत्मानन्धेहि प्रतिष्ठान्धेहि। मान्धेहि मयि धेहि।
मधु त्वा मधुला करोतु। मुखस्य शिरोऽसि॥६॥

यज्ञस्य पदे स्थः। गायत्रेण त्वा छन्दसा करोमि। त्रैष्टुभेन
त्वा छन्दसा करोमि। जागतेन त्वा छन्दसा करोमि। मुखस्य
रास्नाऽसि। अदितिस्ते बिलङ्गहातु। पाङ्केन छन्दसा। सूर्यस्य
हरसा श्राय। मुखोऽसि॥७॥

पुते शिरं ऋतावरीरुद्ध्यासंमद्य मुखस्य शिरः शिरः शिरोऽसि नवं च॥२॥

वृष्णो अश्वस्य निष्पदसि। वरुणस्त्वा धृतव्रत आधूपयतु।
मित्रावरुणयोर्ध्रुवेण धर्मणा। अर्चिषे त्वा। शोचिषे त्वा। ज्योतिषे
त्वा। तपसे त्वा। अभीमं महिना दिवम्। मित्रो बभूव सप्रथाः।
उत श्रवसा पृथिवीम्॥८॥

मित्रस्य चर्षणीधृतः। श्रवो देवस्य सानुसिम्। द्युमं
चित्रश्रवस्तमम्। सिध्यै त्वा। देवस्त्वा सवितोद्वपतु। सुपाणिः

स्वङ्गुरिः। सुबाहु॒रुत॒ शक्त्या॑। अप॑द्यमानः पृथि॒व्याम्। आशा॒
दिश॒ आ पृ॑ण। उत्तिष्ठ॑ बृहन्भ॑व॥९॥

ऊ॒र्ध्वस्तिष्ठ॑ ध्रुव॒स्त्वम्। सूर्य॑स्य त्वा चक्षु॒षाऽन्वी॑क्षे। ऋज॑वे॒ त्वा।
सा॒धवे॑ त्वा। सु॒क्षित्यै॑ त्वा भू॒त्यै॑ त्वा। इ॒दम॒हम॒मुमा॑मुष्याय॒णं
वि॒शा प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॒ पर्यू॑हामि। गा॒य॒त्रेण॑ त्वा छन्द॒सा
च्छृ॑णद्मि। त्रैष्टु॑भेन त्वा छन्द॒सा च्छृ॑णद्मि। जाग॑तेन त्वा
छन्द॒सा च्छृ॑णद्मि। छृण॑तु त्वा वाक्। छृण॑तु त्वोर्क॑। छृण॑तु
त्वा ह॒विः। छृ॒न्धि वाच॑म्। छृ॒न्ध्यूर्ज॑म्। छृ॒न्धि ह॒विः। दे॒वं
पुर॑श्चर॒ सग॑ध्यासन्त्वा॥१०॥

पृथि॒वी भ॑व॒ वाख्य॑द्वा॥३॥ [३]

ब्रह्म॑न् प्रव॒र्ग्येण॒ प्रच॑रिष्यामः। होत॑र्धर्म॒मभिष्टु॑हि। अग्नी॒द्रौहि॑णौ
पुरो॑डाशावधि॒श्रय॑। प्रति॑प्रस्थात॒र्विह॑र। प्रस्तो॑तः सामा॒नि गा॒य।
यजु॑र्युक्त॒ः साम॑भि॒राक्त॑खन्त्वा। वि॒श्वैर्दे॒वैरनु॑मतं म॒रुद्भिः॑।
दक्षि॑णाभिः प्रत॑तं पारयि॒ष्णुम्। स्तुभो॑ वहन्तु सुमन॒स्यमा॑नम्।
स नो॒ रुच॑न्धे॒ह्यह॑णीयमानः। भूर्भुवः॒ सुवः॑। ओमिन्द्र॑वन्तः
प्रच॑रत॥११॥

अहंणीयमानो द्वे च॥४॥

[४]

ब्रह्मन्प्रचरिष्यामः। होत॑र्घ॒र्मम॒भिष्टु॑हि। य॒माय॑ त्वा म॒खाय॑ त्वा।
 सूर्य॑स्य॒ हर॑से त्वा। प्रा॒णाय॑ स्वाहा॑ व्या॒नाय॑ स्वाहा॑ऽपा॒नाय॑
 स्वाहा॑। चक्षु॑षे स्वाहा॑ श्रोत्रा॑य॒ स्वाहा॑। मन॑से॒ स्वाहा॑ वा॒चे
 सर॑स्वत्यै॒ स्वाहा॑। दक्ष॑ाय॒ स्वाहा॑ क्रत॑वे॒ स्वाहा॑। ओज॑से॒ स्वाहा॑
 बला॑य॒ स्वाहा॑। दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता मध्वा॑ऽनक्तु॥१२॥

पृथि॑वीन्तप॑सस्त्रायस्व। अ॒र्चिर॑सि शो॒चिर॑सि॒ ज्योति॑र॒सि
 तपो॑ऽसि। स॒सीद॑स्व म॒हा॒ अ॑सि। शोच॑स्व दे॒ववी॑तमः।
 विधू॑मम॒ग्ने अरु॑षं मि॒येध्य॑। सृ॒ज प्र॑शस्तद॒र्शत॑म्। अ॒ञ्जन्ति॒ यं
 प्र॒थय॑न्तो न वि॒प्राः। व॒पाव॑न्तं ना॒ग्निना॒ तप॑न्तः। पि॒तुर्न पु॒त्र
 उप॑सि॒ प्रेष्ठः॑। आ घ॒र्मो अ॒ग्निमृ॑तय॒न्नसा॑दीत्॥१३॥

अ॒ना॒धृष्या॑ पु॒रस्ता॑त्। अ॒ग्नेराधि॑पत्ये। आयु॑र्मे दाः। पु॒त्रव॑न्ती
 दक्षि॑ण॒तः। इन्द्र॑स्याधि॑पत्ये। प्र॒जां मे॑ दाः। सु॒षदा॑ प॒श्चात्।
 दे॒वस्य॑ सवि॒तुराधि॑पत्ये। प्रा॒णं मे॑ दाः। आश्रु॑तिरुत्त॒रतः॥१४॥

मि॒त्रावरु॑णयो॒राधि॑पत्ये। श्रोत्रं॑ मे॒ दाः। विधृ॑तिरु॒परि॑ष्ठात्।
 बृह॑स्पते॒राधि॑पत्ये। ब्रह्मं॑ मे॒ दाः। क्ष॒त्रं मे॑ दाः। तेजो॑ मे॒ धा॒ वर्चो॑

मे धाः। यशो॑ मे धा॒स्तपो॑ मे धाः। मनो॑ मे धाः। मनो॒रश्वा॑ऽसि
भूरि॑पुत्रा। विश्वा॑भ्यो मा ना॒ष्ट्राभ्यः॑ पाहि॥१५॥

सूप॒सदा॑ मे भूया॒ मा मां हि॑सीः। तपो॒ष्वग्ने॑ अन्त॑रा॒
अ॒मित्रान्। तपा॑श॒संमर॑रुषः पर॑स्य। तपा॑वसो चिकि॒तानो॑
अ॒चित्तान्। वि ते॑ तिष्ठन्ता॒म॒जरा॑ अ॒यासः॑। चितः॑ स्थ परि॒चितः॑।
स्वाहा॑ म॒रुद्भिः॑ परि॒श्रय॑स्व। मा अ॑सि। प्र॒मा अ॑सि। प्र॒तिमा॑
अ॑सि॥१६॥

स॒म्मा अ॑सि। वि॒मा अ॑सि। उ॒न्मा अ॑सि। अ॒न्तरि॑क्षस्यान्त॒र्द्धिर॑सि।
दिवं॑ तप॑सस्त्रायस्व। आ॒भिर्गी॑र्भिर्यदतो॑ न ऊ॒नम्। आप्या॑यय
हरि॒वो॒ वर्द्ध॑मानः। य॒दा स्तो॒तृभ्यो॑ महि॑ गो॒त्रा रु॒जासि॑।
भूयि॑ष्ठभाजो॒ अध॑ ते स्याम। शुक्र॑न्तो॒ अन्य॑द्यज॒तन्ते॑
अ॒न्यत्॥१७॥

विषु॑रूपे अह॑नी द्यौरि॑वासि। विश्वा॒ हि मा॒या अ॒वसि॑ स्वधावः।
भ॒द्रा ते॑ पूष॒न्नि॒ह रा॒तिर॑स्तु। अ॒र्हन्बि॑भर्षि साय॑कानि॒
धन्व॑। अ॒र्हं नि॒ष्कं य॑ज॒तं वि॒श्वरू॑पम्। अ॒र्हं नि॒दन्द॑यसे॒
विश्व॑मभु॑वम्। न वा ओजी॑यो रुद्र॒ त्वद॑स्ति। गा॒य॒त्रम॑सि।

त्रैष्टुभमसि। जागंतमसि। मधु मधु मधु॥१८॥

अनक्तसादीदुत्तरतः पाहि प्रतिमा असि यजतन्तं अन्यजागतमस्येकं च॥५॥ [५]

दश प्राचीर्दश भासि दक्षिणा। दश प्रतीचीर्दश भास्युदीचीः।
दशोर्ध्वा भासि सुमनस्यमानः। स नो रुचन्धेह्यहणीयमानः।
अग्निष्ठा वसुभिः पुरस्ताद्रोचयतु गायत्रेण छन्दसा। स मा
रुचितो रोचय। इन्द्रस्त्वा रुद्रैर्दक्षिणतो रोचयतु त्रैष्टुभेन
छन्दसा। स मा रुचितो रोचय। वरुणस्त्वादित्यैः पश्चाद्रोचयतु
जागतेन छन्दसा। स मा रुचितो रोचय॥१९॥

द्युतानस्त्वा मारुतो मरुद्भिर्दक्षिणतो रोचयत्वानुष्टुभेन छन्दसा।
स मा रुचितो रोचय। बृहस्पतिस्त्वा विश्वैर्देवैरुपरिष्टाद्रोचयतु
पाङ्क्तैः छन्दसा। स मा रुचितो रोचय। रोचितस्त्वन्देव घर्म
देवेष्वसि। रोचिषीयाहं मनुष्येषु। सम्राड्घर्म रुचितस्त्वन्देवेष्वायुष्मा
ब्रह्मवर्चस्यसि। रुचितोऽहं मनुष्येष्वायुष्मास्तेजस्वी
ब्रह्मवर्चसी भूयासम्। रुगंसि। रुचं मयि धेहि॥२०॥

मयि रुक्। दश पुरस्ताद्रोचसे। दश दक्षिणा। दश
प्रत्यङ्गः। दशोदङ्गः। दशोर्ध्वो भासि सुमनस्यमानः। स नः

सम्राडिषमूर्जन्धेहि। वाजी वाजिने पवस्व। रोचितो घर्मो
रुचीय॥२१॥

रोचय धेहि नवं च॥६॥ [६]

अपश्यङ्गोपामनिपद्यमानम्। आ च परा च पथिभिश्चरन्तम्।
स सध्रीचीः स विषूचीर्वसानः। आ वरीवर्ति भुवनेष्वन्तः। अत्र
प्रावीः। मधु माध्वीभ्यां मधु माधूचीभ्याम्। अनु वान्देववीतये।
समग्निरग्निना गत। सन्देवेन सवित्रा। स५ सूर्येण रोचते॥२२॥

स्वाहा समग्निस्तपसा गत। सन्देवेन सवित्रा। स५
सूर्येणारोचिष्ट। धर्ता दिवो विभासि रजसः। पृथिव्या धर्ता।
उरोरन्तरिक्षस्य धर्ता। धर्ता देवो देवानाम्। अमर्त्यस्तपोजाः।
हृदे त्वा मनसे त्वा। दिवे त्वा सूर्याय त्वा॥२३॥

ऊर्ध्वमिमध्वरं कृधि। दिवि देवेषु होत्रा यच्छ। विश्वासां भुवां
पते। विश्वस्य भुवनस्पते। विश्वस्य मनसस्पते। विश्वस्य
वचसस्पते। विश्वस्य तपसस्पते। विश्वस्य ब्रह्मणस्पते।
देवश्रूस्त्वन्देव घर्म देवान्पाहि। तपोजां वाचमस्मे नियच्छ
देवायुवम्॥२४॥

गर्भो देवानाम्। पिता मतीनाम्। पतिः प्रजानाम्। मतिः
 कवीनाम्। सन्देवो देवेनं सवित्रा यतिष्ठ। स॑ सूर्येणारुक्त।
 आयुर्दास्त्वमस्मभ्यंङ्घ्र्म वर्चोदा असि। पिता नोऽसि पिता
 नो बोध। आयुर्द्धास्तनूधाः पयोधाः। वर्चोदा वरिवोदा
 द्रविणोदाः॥ २५॥

अन्तरिक्षप्र उरोर्वरीयान्। अशीमहिं त्वा मा मां हिंसीः।
 त्वमग्ने गृहपतिर्विशामसि। विश्वासां मानुषीणाम्। शतं
 पूर्भिर्यविष्ठ पाह्य॑ हंसः। समेद्धार॑ शत॑ हिमाः। तन्द्राविण॑
 हार्दिवानम्। इहैव रातयः सन्तु। त्वष्टीमती ते सपेय। सुरेता
 रेतो दधाना। वीरं विदेय तवं सन्दृशि। माऽह॑ रायस्पोषेण
 वि योषम्॥ २६॥

रोचते सूर्याय त्वा देवायुवं द्रविणोदा दधाना द्वे च॥ ७॥ [७]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो
 हस्ताभ्यामा ददे। अदित्यै रास्नासि। इड एहि। अदित एहि।
 सरस्वत्येहि। असावेहि। असावेहि। असावेहि॥ २७॥

अदित्या उष्णीषमसि। वायुरस्यैडः। पूषा त्वोपावंसृजतु।

अ॒श्विभ्यां॑ प्र दा॒पय। यस्ते॒ स्तनः॑ शश॒यो यो म॑यो॒भूः। येन॒
वि॒श्वा पु॒ष्यसि॑ वा॒र्याणि॑। यो र॑त्न॒धा व॑सु॒विद्यः सु॒दत्रः॑। सर॑स्वति॒
तमि॒ह धात॑वेकः। उ॒स्रं घ॒र्मं शि॑ष। उ॒स्रं घ॒र्मं पा॑हि॥२८॥

घ॒र्माय॑ शि॑ष। बृ॒हस्प॑ति॒स्त्वोप॑सीदतु। दान॑वः स्थ॒ पे॒रवः॑।
वि॒ष्वग्वृ॑तो लोहि॑तेन। अ॒श्विभ्यां॑ पि॒न्वस्व। सर॑स्वत्यै पि॒न्वस्व।
पू॒ष्णे पि॑न्वस्व। बृ॒हस्प॑तये पि॒न्वस्व। इन्द्रा॑य पि॒न्वस्व। इन्द्रा॑य
पि॒न्वस्व॥२९॥

गा॒यत्रो॑ऽसि। त्रैष्टु॑भोऽसि। जा॒गंत॑मसि। स॒होर्जो॑ भा॒गेनो॑प॒मेहि॑।
इन्द्रा॑श्विना मधु॑नः सा॒रघ॑स्य। घ॒र्मं पा॑त वसवो॒ यज॑ता॒ वट्।
स्वाहा॑ त्वा॒ सूर्य॑स्य र॒श्मये॑ वृष्टि॒वन॑ये जुहोमि। मधु॑ ह॒विर॑सि।
सूर्य॑स्य तप॑स्तप। द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑न्त्वा॒ परि॑गृह्णामि॥३०॥

अ॒न्तरि॑क्षेण॒ त्वोप॑यच्छामि। दे॒वाना॑न्त्वा पि॒तृणा॑मनु॒मतो॑ भर्तु॑ः
शके॑यम्। तेजो॑ऽसि। तेजो॑ऽनु प्रेहि॑। दि॒विस्पृ॑ङ्गा मां हि॑ःसीः।
अ॒न्तरि॑क्षस्पृङ्गा मां हि॑ःसीः। पृथि॒विस्पृ॑ङ्गा मां हि॑ःसीः।
सुव॑रसि॒ सुव॑र्मे यच्छ। दि॒वं यच्छ॑ दि॒वो मां पा॑हि॥३१॥

एहि॑ पाहि पि॒न्वस्व गृह्णामि॒ नवं च॑॥८॥

[८]

समुद्राय त्वा वाताय स्वाहा॥ सलिलाय त्वा वाताय स्वाहा॥
 अनाधृष्याय त्वा वाताय स्वाहा॥ अप्रतिधृष्याय त्वा वाताय
 स्वाहा॥ अवस्यवे त्वा वाताय स्वाहा॥ दुवस्वते त्वा वाताय
 स्वाहा॥ शिमिद्वते त्वा वाताय स्वाहा॥ अग्रये त्वा वसुमते
 स्वाहा॥ सोमाय त्वा रुद्रवते स्वाहा॥ वरुणाय त्वाऽऽदित्यवते
 स्वाहा॥ ३२॥

बृहस्पतये त्वा विश्वदेव्यावते स्वाहा॥ सवित्रे त्वर्भुमते विभुमते
 प्रभुमते वाजवते स्वाहा॥ यमाय त्वाऽङ्गिरस्वते पितृमते
 स्वाहा॥ विश्वा आशा दक्षिणसत्। विश्वान्देवानयाडिह।
 स्वाहाकृतस्य घर्मस्य। मधोः पिबतमश्विना। स्वाहाऽग्रये
 यज्ञियाय। शं यजुर्भिः। अश्विना घर्म पातं हार्दिवानम्॥ ३३॥

अहर्दिवाभिरूतिभिः। अनुवान्द्यावापृथिवी मंसाताम्।
 स्वाहेन्द्राय। स्वाहेन्द्रावट्। घर्ममपातमश्विना हार्दिवानम्।
 अहर्दिवाभिरूतिभिः। अनुवान्द्यावापृथिवी अंमंसाताम्। तं
 प्राव्यं यथा वट्। नमो दिवे। नमः पृथिव्यै॥ ३४॥

दिविधा इमं यज्ञम्। यज्ञमिमन्दिवि धाः। दिवं गच्छ। अन्तरिक्षं

गच्छ। पृथिवीं गच्छ। पञ्च प्रदिशो गच्छ। देवान्धर्मपान्गच्छ।
पितृन्धर्मपान्गच्छ॥ ३५॥

आदित्यवन्ते स्वाहां हार्दिवानं पृथिव्या अष्टौ च॥९॥ [९]

इषे पीपिहि। ऊर्जे पीपिहि। ब्रह्मणे पीपिहि। क्षत्राय पीपिहि।
अद्भ्यः पीपिहि। ओषधीभ्यः पीपिहि। वनस्पतिभ्यः पीपिहि।
द्यावापृथिवीभ्यां पीपिहि। सुभूताय पीपिहि। ब्रह्मवर्चसाय
पीपिहि॥ ३६॥

यजमानाय पीपिहि। मह्यं ज्यैष्ठ्याय पीपिहि। त्विष्यै त्वा।
द्युम्नाय त्वा। इन्द्रियाय त्वा भूत्यै त्वा। धर्मासि सुधर्मा मेन्यस्मे।
ब्रह्माणि धारय। क्षत्राणि धारय। विशन्धारय। नेत्त्वा वातः
स्कन्दयात्॥ ३७॥

अमुष्यं त्वा प्राणे सादयामि। अमुना सह निरर्थं गच्छ।
योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। पूष्णे शरसे स्वाहा। ग्रावभ्यः
स्वाहा। प्रतिरेभ्यः स्वाहा। द्यावापृथिवीभ्यां स्वाहा। पितृभ्यो
घर्मपेभ्यः स्वाहा। रुद्राय रुद्रहोत्रे स्वाहा॥ ३८॥

अहज्योतिः केतुना जुषताम्। सुज्योतिर्ज्योतिषां स्वाहा।

रात्रिर्ज्योतिः केतुना जुषताम्। सुज्योतिर्ज्योतिषाꣳ स्वाहा॥
 अपीपरो माऽहो रात्रियै मा पाहि। एषा ते अग्रे समित्। तया
 समिध्यस्व। आयुर्मे दाः। वर्चसा माञ्जीः। अपीपरो मा रात्रिया
 अहो मा पाहि॥३९॥

एषा ते अग्रे समित्। तया समिध्यस्व। आयुर्मे दाः। वर्चसा
 माञ्जीः। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा॥ सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः
 सूर्यः स्वाहा॥ भूः स्वाहा॥ हुतꣳ हविः। मधुं हविः।
 इन्द्रतमेऽग्नौ॥४०॥

पिता नोऽसि मा मां हिꣳसीः। अश्याम ते देवघर्म। मधुमतो
 वाजवतः पितुमतः। अङ्गिरस्वतः स्वधाविनः। अशीमहि त्वा
 मा मां हिꣳसीः। स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मिभ्यः। स्वाहा त्वा
 नक्षत्रेभ्यः॥४१॥

ब्रह्मवर्चसाय पीपिहि स्कन्दयाद्रुद्राय रुद्रहोत्रे स्वाहाऽहो मा पाह्यग्नौ सप्त च॥१०॥———[१०]

घर्म या ते दिवि शुक्। या गायत्रे छन्दसि। या ब्राह्मणे। या
 हविर्द्धनि। तान्तं एतेनाव यजे स्वाहा॥ घर्म या तेऽन्तरिक्षे शुक्।
 या त्रैष्टुभे छन्दसि। या राजन्ये। याऽऽग्नीध्रे। तान्तं एतेनाव

यजे स्वाहा॥४२॥

घर्म या ते पृथिव्या९ शुक्। या जागते छन्दसि। या वैश्यै।
या सदसि। तान्त एतेनाव यजे स्वाहा॥ अनुनोऽद्यानुमतिः।
अन्विदनुमते त्वम्। दिवस्त्वा परस्पायाः। अन्तरिक्षस्य तनुवः
पाहि। पृथिव्यास्त्वा धर्मणा॥४३॥

वयमनुक्रामाम सुविताय नव्यसे। ब्रह्मणस्त्वा परस्पायाः।
क्षत्रस्य तनुवः पाहि। विशस्त्वा धर्मणा। वयमनुक्रामाम
सुविताय नव्यसे। प्राणस्य त्वा परस्पायै। चक्षुषस्तनुवः
पाहि। श्रोत्रस्य त्वा धर्मणा। वयमनुक्रामाम सुविताय नव्यसे।
वल्गुरसि शं युधायाः॥४४॥

शिशुर्जनधायाः। शं च वक्षि परि च वक्षि। चतुः
सक्तिर्नाभिर्ऋतस्य। सदो विश्वायुः शर्म सप्रथाः। अप
द्वेषो अपह्वरः। अन्यद्व्रतस्य सश्रिम। घर्मेतत्तेऽन्नमेतत्पुरीषम्।
तेन वर्द्धस्व चा च प्यायस्व। वर्द्धिषीमहि च वयम्। आ च
प्यासिषीमहि॥४५॥

रन्तिर्नामांसि दिव्यो गन्धर्वः। तस्य ते पृद्वद्धविर्द्धानम्।

अ॒ग्नि॒रध्व॑क्षाः। रु॒द्रोऽधि॑पतिः। स॒म॒ह॒मायु॑षा। सं प्रा॒णेन॑। सं
व॒र्च॑सा। सं प॒य॑सा। सङ्गौ॑प॒त्येन॑। स॒ रा॒य॒स्पोषे॑ण॥४६॥

व्य॑सौ। यो॑ऽस्मा॒न्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॑ष्मः। अचि॑क्र॒ददृ॑षा
हरि॑ः। म॒हान्मि॒त्रो न द॑र्शतः। स॒ सूर्ये॑ण रोचते। चिद॑सि
स॒मु॒द्रयो॑निः। इ॒न्दु॒र्दक्षः॑ श्ये॒न ऋ॒तावा॑। हि॒र॒ण्य॒पक्षः॑ शकु॒नो
भु॑र॒ण्युः। म॒हान्त्स॒धस्थे॑ ध्रु॒व आ॒निष॑त्तः॥४७॥

नम॑स्ते अस्तु मा मां हि॑सीः। वि॒श्वाव॑सु॒ सोम॑ गन्ध॒र्वम्।
आपो॑ द॒दृशु॑षीः। तदृ॒तेना॒व्याय॑न्। तद॒न्ववै॑त्। इन्द्रो॑ रा॒रहा॑ण
आ॑साम्। परि॒ सूर्य॑स्य परि॒धी॑ र॒पश्य॑त्। वि॒श्वाव॑सु॒रभि॑ तन्नो
गृ॑णातु। दि॒व्यो ग॑न्ध॒र्वो रज॑सो वि॒मानः॑। यद्वा॑ घा स॒त्यमु॑त यन्न
वि॒द्म॥४७॥

धियो॑ हि॒न्वा॒नो धि॒य इ॒न्नो अ॒व्यात्। स॒स्त्रि॒मवि॒न्द॒च्चर॑णे न॒दीना॑म्।
अपा॑वृ॒णोद्दु॑रो अ॒श्म॑ब्रजानाम्। प्रा॒सा॑न्गन्ध॒र्वो अ॒मृता॑नि वोचत्।
इन्द्रो॑ दक्षं परि॑जानाद॒हीन॑म्। ए॒तत्त्व॑न्दे॒व घ॑र्म दे॒वो दे॒वानु॑पा॒गाः।
इ॒दम॑हं मे॒नुष्यो॑ म॒नुष्या॑न्। सोम॑पी॒थानु॑मेहि। स॒ह प्र॑जया॑ स॒ह
रा॒य॒स्पोषे॑ण। सु॒मि॒त्रा न॒ आप॑ ओष॑धयः सन्तु॥४९॥

दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुः। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः।
उद्वयन्तमसस्परि। उदुत्यं चित्रम्। इममूषुत्यमस्मभ्यः सनिम्।
गायत्रन्नवीयाः सम्। अग्ने देवेषु प्रवोचः॥५०॥

याऽऽग्राध्रे तान्तं एतेनावं यजे स्वाहा धर्मणा शं युधायाः प्यासिषीमहि पोषेण निपत्तो विद्म
सन्त्वष्टौ॥११॥ [११]

महीनां पयोऽसि विहितन्देवत्रा। ज्योतिर्भा असि वनस्पतीना-
मोषधीनाः रसः। वाजिनं त्वा वाजिनोऽवं नयामः। ऊर्ध्वं मनः
सुवर्गम्॥५१॥

[१२]

अस्कान्द्यौः पृथिवीम्। अस्कानृषभो युवागाः। स्कन्नेमा विश्वा
भुवना। स्कन्नो यज्ञः प्रजनयतु। अस्कानजनि प्राजनि। आ
स्कन्नाज्जायते वृषा। स्कन्नात् प्रजनिषीमहि॥५२॥

[१३]

या पुरस्ताद्विद्युदापतत्। तान्तं एतेनावं यजे स्वाहा। या
दक्षिणतः। या पश्चात्। योत्तरतः। योपरिष्ठाद्विद्युदापतत्। तान्तं
एतेनावं यजे स्वाहा॥५३॥

[१४]

प्रा॒णाय॒ स्वाहा॑ व्या॒नाय॒ स्वाहा॑ऽपा॒नाय॒ स्वाहा॑। चक्षु॑षे॒ स्वाहा॑
श्रो॒त्राय॒ स्वाहा॑। मन॑से॒ स्वाहा॑ वा॒चे सर॑स्वत्यै॒ स्वाहा॑॥५४॥

[१५]

पू॒ष्णे स्वाहा॑ पू॒ष्णे शर॑से॒ स्वाहा॑। पू॒ष्णे प्र॑प॒थ्याय॒ स्वाहा॑ पू॒ष्णे
न॒रन्धि॑षाय॒ स्वाहा॑। पू॒ष्णेऽङ्घ्रि॑ण्ये॒ स्वाहा॑ पू॒ष्णे न॒रुणाय॒ स्वाहा॑।
पू॒ष्णे सा॑के॒ताय॒ स्वाहा॑॥५५॥

[१६]

उद॑स्य॒ शुष्मा॑ऽद्भानु॑र्ना॒र्त बिभ॑र्ति। भा॒रं पृ॑थि॒वी न भू॑मं। प्र
शु॒क्रैतु॑ दे॒वी म॑नी॒षा। अ॒स्मत्सु॑त॒ष्टो रथो॑ न वा॒जी। अ॒र्चन्त॑
एके॒ महि॑ साम॑मन्वत। तेन॒ सूर्य॑मधारयन्। तेन॒ सूर्य॑मरोचयन्।
घ॒र्मः शि॒रस्त॑द॒यम॒ग्निः। पु॒रीष॑मसि॒ संप्रि॑यं प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्भुवत्।
प्र॒जाप॑ति॒स्त्वा सा॑दयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भुवा सीद॥५६॥

[१७]

यास्ते॑ अ॒ग्न आ॒र्द्रा यो॑नयो॒ याः कु॑ला॒यिनी॑ः। ये ते॑ अ॒ग्न इ॒न्दवो॒ या

उ॒ नाभ॑यः। यास्तै॑ अ॒ग्ने त॒नुव॒ ऊर्जो॑ नाम॑। ताभि॒स्त्वमु॒भयी॑भिः
संवि॒दानः॑। प्र॒जाभि॑र॒ग्ने द्रवि॑णे॒ह सी॑द। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु।
तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॑द॥५७॥

[१८]

अ॒ग्नि॒र॑सि वै॒श्वान॒रोऽसि॑। स॒व॒त्स॒रोऽसि॑ परि॒व॒त्स॒रोऽसि॑।
इ॒दा॒व॒त्स॒रोऽसी॑दु॒व॒त्स॒रोऽसि॑। इ॒द्व॒त्स॒रोऽसि॑ व॒त्स॒रोऽसि॑।
तस्य॑ ते वस॒न्तः शि॒रः। ग्री॒ष्मो दक्षि॑णः प॒क्षः। व॒र्षाः पु॒च्छ॑म्।
श॒रदु॑त्तरः प॒क्षः। हे॒म॒न्तो म॒ध्य॑म्। पू॒र्वप॒क्षाश्चि॑तयः। अ॒पर॒प॒क्षाः
पु॒री॑षम्। अ॒हो॒रा॒त्राणी॑ष्ट॒काः। तस्य॑ ते मा॒साश्चा॑र्द्धमा॒साश्च॑
कल्प॑न्ताम्। ऋ॒तव॑स्ते कल्प॑न्ताम्। स॒व॒त्स॒रस्ते॑ कल्प॑ताम्।
अ॒हो॒रा॒त्राणि॑ ते कल्प॑न्ताम्। ए॒ति प्रे॒ति वी॒ति स॒मित्यु॑दि॒ति।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॑द॥५८॥

चित्तयो नव च॥१९॥

[१९]

भूर्भुवः॑ सुवः॑। ऊ॒र्ध्व ऊ॒षुण॑ ऊ॒तये॑। ऊ॒र्ध्वो नः॑ पा॒ह्य॒हंसः॑।
वि॒धुन्द्र॑द्रा॒ण॒ सम॑ने ब॒हूना॑म्। युवा॑न॒ सन्त॑ प॒लितो॑ ज॒ंगार॑।

देवस्य॑ पश्य॒ काव्यं॑ महि॒त्वाद्या॑ म॒मारं॑। सह्यः॒ समानः॑। यदृ॒ते
चि॒दभि॒श्रिषः॑। पु॒रा ज॒र्तुभ्य॑ आ॒तृदः॑। सन्धा॑ता स॒न्धिं म॒घवा॑
पु॒रोव॒सुः॑॥५९॥

निष्क॑र्ता वि॒हुतं॑ पुनः॑। पुन॑रू॒र्जा स॒ह र॒य्या। मा नो
घ॒र्म व्य॒थितो॑ वि॒व्यथो॑ नः। मा नः॒ पर॒मध॑र॒म्मा रजो॑नैः।
मोष्व॑स्मा॒ स्तम॑स्यन्त॒रा धाः॑। मा रु॒द्रिया॑सो अ॒भिगु॑र्वृ॒धानः॑।
मा नः॒ ऋतु॑भिर्हीडि॒तेभि॑र॒स्मान्। द्विषा॑सुनी॒ते मा परा॑ दाः।
मा नो॑ रु॒द्रो नि॒र्ऋति॑र्मा नो॒ अस्ता॑। मा द्यावा॑पृथि॒वी
ही॑डिषाताम्॥६०॥

उप॑ नो मि॒त्रावरु॑णावि॒हाव॑तम्। अ॒न्वादी॑ध्याथामि॒ह नः॑ सखाया।
आ॒दि॒त्यानां॑ प्रसि॑तिर॒हेतिः॑। उ॒ग्रा श॒तापा॑ष्ठा घ॒विषा॑ परि॑ णो
वृ॒णक्तु॑। इ॒मं मे॑ वरु॒ण तत्त्वा॑ यामि। त्वं नो॑ अ॒ग्रे स त्वं नो॑
अ॒ग्रे। त्वम॑ग्रे अ॒यासि॑। उद्व॒यन्तम॑स॒स्परि॑। उदु॒त्यं चि॒त्रम्। वयः॑
सु॒पर्णाः॑॥६१॥

पु॒रोव॒सुर्ही॑डिषाता॒ सु॒पर्णाः॑॥२०॥

[२०]

भूर्भुवः॒ सुवः॑। मयि॒ त्यदि॑न्द्रि॒यं म॒हत्। मयि॒ दक्षो॑ मयि॒ ऋतुः॑।

मयि॑ धायि॑ सु॒वीर्य॑म्। त्रि॒शु॒ग्ध॒र्मो विभा॑तु मे। आकू॑त्या॒ मन॑सा
स॒ह। वि॒राजा॒ ज्योति॑षा स॒ह। य॒ज्ञेन॒ पय॑सा स॒ह। ब्रह्म॑णा
तेज॑सा स॒ह। क्ष॒त्रेण॒ यश॑सा स॒ह। स॒त्येन॒ तप॑सा स॒ह। तस्य॑
दोह॑मशीमहि। तस्य॑ सु॒म्रम॑शीमहि। तस्य॑ भ॒क्षम॑शीमहि। तस्य॑
त॒ इन्द्रे॑ण पी॒तस्य॑ मधु॒मतः। उप॑हू॒तस्योप॑हूतो भक्षयामि॥६२॥

यशसा सह षट्॥२१॥ [२१]

यास्ते॑ अ॒ग्ने घो॒रास्त॒नुवः॑। क्षु॒च्च॒ तृष्णा॑ च। अ॒स्रु॒क्राना॑हुतिश्च।
अ॒श॒न॒या च॑ पिपा॒सा च॑। से॒दि॒श्चाम॑तिश्च। ए॒तास्ते॑ अ॒ग्ने
घो॒रास्त॒नुवः॑। ताभि॑र॒मुं ग॑च्छ। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं
द्वि॒ष्मः॥६३॥

[२२]

स्त्रि॒क॒ स्त्रीहि॑तिश्च॒ स्त्रिहि॑तिश्च। उ॒ष्णा च॑ शी॒ता च॑। उ॒ग्रा च॑ भी॒मा
च॑। स॒दाम्नी॑ से॒दिर॑नि॒रा। ए॒तास्ते॑ अ॒ग्ने घो॒रास्त॒नुवः॑। ताभि॑र॒मुं
ग॑च्छ। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः॥६४॥

[२३]

धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयंश्च। निलिपश्च विलिपश्च
विक्षिपः॥६५॥

[२४]

उग्रश्च धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयंश्च। सहस्रहांश्च
सहमानश्च सहस्वांश्च सहीयांश्च। एत्य प्रेत्य विक्षिपः॥६६॥

[२५]

अहोरात्रे त्वोदीरयताम्। अर्द्धमासास्त्वोदीं जयन्तु। मासांस्त्वा
श्रपयन्तु। ऋतवस्त्वा पचन्तु। संवत्सरस्त्वा हन्त्वसौ॥६७॥

[२६]

खट् फट् जुहि। छिन्धी भिन्धी हुन्धी कट्। इति वाचः
क्रूराणि॥६८॥

[२७]

विगा इन्द्र विचरन्त्स्पाशयस्व। स्वपन्तमिन्द्र पशुमन्तमिच्छ।
वज्रेणामुं बोधय दुर्विदत्रम्। स्वपतोऽस्य प्रहर भोजनेभ्यः। अग्ने
अग्निना संवदस्व। मृत्यो मृत्युना संवदस्व। नमस्ते अस्तु

भगवः। स॒कृत्ते॑ अ॒ग्रे नमः॑। द्वि॒स्ते नमः॑। त्रि॒स्ते नमः॑। च॒तुस्ते॑
 नमः॑। प॒ञ्चकृ॑त्वंस्ते॒ नमः॑। द॒शकृ॑त्वंस्ते॒ नमः॑। श॒तकृ॑त्वंस्ते॒ नमः॑।
 आ॒स॒हस्र॑कृत्वंस्ते॒ नमः॑। अ॒परि॑मि॒तकृ॑त्वंस्ते॒ नमः॑। नम॑स्ते अस्तु
 मा मा॑ हि॒ंसीः॥६९॥

त्रि॒स्ते नमः॑ सुप्त च॥२८॥ [२८]

असृ॑न्मुखो रु॒धिरे॒णाव्य॑क्तः। य॒मस्य॑ दू॒तः श्व॑पा॒द्विधा॑वसि।
 गृ॒ध्रः सु॑पर्णः कु॒णपं॑ निषे॒वसे। य॒मस्य॑ दू॒तः प्र॑हि॒तो भ॒वस्य॑
 चो॒भयोः॥७०॥

[२९]

यदे॒तद्वृ॑क॒सो भू॒त्वा। वा॒ग्दे॑व्य॒भिरा॑य॒सि। द्वि॒षन्तं॑ मेऽभिरा॑य। तं
 मृ॒त्यो मृ॒त्यवे॑ नय। स आ॒र्त्या॒र्तिमा॑र्च्छ॒तु॥७१॥

[३०]

यदी॑षि॒तो यदि॑ वा स्वका॒मी। भ॒येडं॑को वद॑ति॒ वाचं॑मे॒ताम्।
 तामि॑न्द्रा॒ग्नी ब्र॑ह्म॒णा सं॑विदा॒नौ। शि॒वाम॒स्मभ्य॑ङ्कु॒णुत॑ङ्ग॒हेषु॑॥७२॥

[३१]

दीर्घमुखि॑ दुर्ह॑णु। मा स्म॑ दक्षि॒णतो॑ व॑दः। यदि॑ दक्षि॒णतो॑
वद॑द्विष॒न्तं मेऽ॑व॑ बाधा॒सै॥७३॥

[३२]

इ॒त्थादु॒लूक॑ आप॑प्तत्। हि॒र॒ण्या॒क्षो अ॒यो॒मुखः॑। रक्ष॑सान्द्रू॒त
आ॒ग॑तः। तमि॒तो ना॑शया॒ग्ने॥७४॥

[३३]

यदे॒तद्भू॒तान्य॑न्वा॒विश्य॑। दै॒वीं वाचं॑ व॒दसि॑। द्विष॑तो॒ नः प॑रा॒वद॑।
तान्मृ॑त्यो मृ॒त्यवे॑ नय। त आ॒र्त्याऽऽर्ति॑मा॒र्च्छन्तु॑। अ॒ग्निना॒ऽग्निः
सं॒व॑दताम्॥७५॥

-। ३५।

[३४]

प्र॒सार्य॑ स॒क्थ्यौ प॑त॒सि। स॒व्यम॑क्षि॒ नि॒पेपि॑ च। मे॒हक॑स्य
च॒नाम॑मत्॥७६॥

-। ३६।

[३५]

अत्रिणा त्वा क्रिमे हन्मि। कण्वेन जुमदग्निना। विश्वावसोर्ब्रह्मणा
 हृतः। क्रिमीणां५ राजा। अप्येषां५ स्थपतिर्हृतः। अथो
 माताऽथो पिता। अथो स्थूरा अथो क्षुद्राः। अथो कृष्णा
 अथो श्वेताः। अथो आशातिका हृताः। श्वेताभिः सह सर्वे
 हृताः॥७७॥

-। ३७।

[३६]

आहूरावद्य। शृतस्य हविषो यथा। तत्सत्यम्। यदमुं यमस्य
 जम्भयोः। आदधामि तथा हि तत्। खण्फण्मसि॥७८॥

-। ३८।

[३७]

ब्रह्मणा त्वा शपामि। ब्रह्मणस्त्वा शपथेन शपामि। घोरेण त्वा
 भृगूणां चक्षुषा प्रेक्षे। रौद्रेण त्वाङ्गिरसां मनसा ध्यायामि।
 अघस्य त्वा धारया विद्धामि। अधरो मत्पद्यस्वाऽसौ॥७९॥

-। ३९।

[३८]

उत्तुद शिमिजावरि। तल्पेजे तल्प उत्तुद। गिरी५ रनु
 प्रवेशय। मरीचीरुप सन्नुद। यावदितः पुरस्तादुदयाति सूर्यः।
 तावदितोऽमुन्नाशय। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः॥८०॥

-। ४०।

[३९]

भूर्भुवः सुवो भूर्भुवः सुवो भूर्भुवः सुवः। भुवोऽद्धायि भुवोऽद्धायि
 भुवोऽद्धायि। नृम्णायि नृम्णं नृम्णायि नृम्णं नृम्णायि नृम्णम्।
 निधाय्यो वायि निधाय्यो वायि निधाय्यो वायि। ए अस्मे
 अस्मे। सुवर्न ज्योतीः॥८१॥

समित्समिन्धे व्रतं चरिष्याम्यायुषा तेजसा वर्चसा श्रिया यशसा
 ब्रह्मवर्चसेनाष्टौ च। ४१।

[४०]

पृथिवी समित्। तामग्निः समिन्धे। साऽग्निः समिन्धे। तामहः
 समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया।
 यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा। अन्तरिक्षः
 समित्॥८२॥

तां वा॒युः समि॑न्धे। सा वा॒युः समि॑न्धे। ताम॒हः समि॑न्धे।
 सा मा॒ समि॑द्धा। आयु॑षा तेज॑सा। वर्च॑सा श्रि॒या। यश॑सा
 ब्रह्मवर्च॑सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ताः॒ स्वाहा॑॥ द्यौः स॒मित्।
 तामा॑दित्यः समि॑न्धे॥८३॥

साऽऽदि॑त्यः समि॑न्धे। ताम॒हः समि॑न्धे। सा मा॒ समि॑द्धा।
 आयु॑षा तेज॑सा। वर्च॑सा श्रि॒या। यश॑सा ब्रह्मवर्च॑सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒
 समि॑न्ताः॒ स्वाहा॑॥ प्रा॒जाप॒त्या मे॑ स॒मिद॑सि सपत्न॑क्षय॒णी।
 भ्रातृ॑व्य॒हा मे॑ऽसि॒ स्वाहा॑॥ अ॒ग्ने॑ व्रतपते व्रतं च॑रिष्यामि॥८४॥

तच्छ॑केयं तन्मे॑ राध्यताम्। वायो॑ व्रतपतु आ॑दित्य व्रतपते।
 व्रताना॑ व्रतपते व्रतं च॑रिष्यामि। तच्छ॑केयं तन्मे॑ राध्यताम्। द्यौः
 स॒मित्। तामा॑दित्यः समि॑न्धे। साऽऽदि॑त्यः समि॑न्धे। ताम॒हः
 समि॑न्धे। सा मा॒ समि॑द्धा। आयु॑षा तेज॑सा॥८५॥

वर्च॑सा श्रि॒या। यश॑सा ब्रह्मवर्च॑सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ताः॒
 स्वाहा॑॥ अ॒न्तरि॑क्षः स॒मित्। तां वा॒युः समि॑न्धे। सा वा॒युः
 समि॑न्धे। ताम॒हः समि॑न्धे। सा मा॒ समि॑द्धा। आयु॑षा तेज॑सा।
 वर्च॑सा श्रि॒या॥८६॥

यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा। पृथिवी
समित्। तामग्निः समिन्धे। साऽग्निः समिन्धे। तामहः
समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया।
यशसा ब्रह्मवर्चसेन॥८७॥

अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा। प्राजापत्या मे समिदसि
सपत्नक्षयणी। भ्रातृव्यहा मेऽसि स्वाहा। आदित्य व्रतपते
व्रतमचारिषम्। तदशकं तन्मेऽराधि। वायो व्रतपतेऽग्ने व्रतपते।
व्रतानां व्रतपते व्रतमचारिषम्। तदशकं तन्मेऽराधि॥८८॥

[४१]

शं नो वातः पवतां मातरिश्वा शं नस्तपतु सूर्यः। अहानिंशं
भवन्तु नः शः रात्रिः प्रतिधीयताम्। शमुषा नो व्युच्छतु
शमादित्य उदैतु नः। शिवा नः शन्तमा भव सुमृडीका
सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि। इडाये वास्त्वसि
वास्तुमद्वास्तुमन्तो भूयास्म मा वास्तोश्छित्स्मह्यवास्तुः स
भूयाद्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। प्रतिष्ठसि प्रतिष्ठावन्तो
भूयास्म मा प्रतिष्ठायोश्छित्स्मह्यप्रतिष्ठः स भूयाद्योऽस्मान्द्वेष्टि

यं च वयं द्विष्मः। आ वात वाहि भेषजं वि वात वाहि
यद्रपः। त्वं हि विश्वभेषजो देवाना॑न्दूत ईयसे। द्वाविमौ
वातौ वातु आ सिन्धो॑रा परावतः॥८९॥

दक्षं मे अन्य आवातु परान्यो वातु यद्रपः। यददो वातते
गृहेऽमृतस्य निधि॑रहितः। ततो नो देहि जीवसे ततो नो
धेहि भेषजम्। ततो नो मह आवह वात आवातु भेषजम्।
शम्भूर्मयोभूर्नो हृदे प्र ण आयू॑षि तारिषत्। इन्द्रस्य गृहोऽसि
तं त्वा प्रपद्ये सगुः साश्वः। सह यन्मे अस्ति तेन। भूः प्रपद्ये
भुवः प्रपद्ये सुवः प्रपद्ये भूर्भुवः सुवः प्रपद्ये वायुं प्रपद्येऽना॑तां
देवतां प्रपद्येऽश्मानमाखणं प्रपद्ये प्रजाप॑तेर्ब्रह्मकोशं ब्रह्म प्रपद्य
ओं प्रपद्ये। अन्तरिक्षं म उर्वन्तरं बृहद॑ग्नयः पर्वताश्च यया वातः
स्वस्त्या स्वस्ति॑मान्तया स्वस्त्या स्वस्ति॑मान॑सानि। प्राणा॑पानौ
मृत्यो॑र्मा पातु प्राणा॑पानौ मा मा हासिष्टं मयि मेधां मयि प्रजां
मय्य॑ग्निस्तेजो दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयीन्द्र इन्द्रि॑यं
दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयि सूर्यो॑ भ्राजो दधातु॥९०॥

द्युभिर॑क्तुभिः परि॑पातम॒स्मानरि॑ष्टेभिरश्विना सौभ॑गेभिः। तन्नो

मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः। कया
 नश्चित्र आ भुवदूती सदावृधः सखा। कया शचिष्ठया वृता।
 कस्त्वा सत्यो मदानां महिष्ठो मत्सदन्धसः। दृढाचिदारुजे
 वसु। अभी षु णः सखीनामविता जरितृणाम्। शतं
 भवास्यूतिभिः। वयः सुपर्णा उपसेदुरिन्द्रं प्रियमैधा ऋषयो
 नाधमानाः। अप ध्वान्तमूर्णुहि पूरि चक्षुर्मुमुग्ध्यस्मान्निधयेव
 बद्धान्॥११॥

शं नो देवीरभिष्टय आपो भवन्तु पीतये। शंयोरभिस्रवन्तु
 नः। ईशाना वार्याणां क्षयन्तीश्चरषणीनाम्। अपो याचामि
 भेषजम्। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै
 भूयासुर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आपो हि ष्ठा
 मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन। महे रणाय चक्षसे। यो वः
 शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः। उशतीरिव मातरः। तस्मा
 अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ॥१२॥

आपो जनयथा च नः। पृथिवी शान्ता साग्निना शान्ता सा मे
 शान्ता शुचं शमयतु। अन्तरिक्षं शान्तं तद्वायुना शान्तं तन्मे

शान्तः शुचः शमयतु। द्यौः शान्ता सादित्येन शान्ता सा मे
 शान्ता शुचः शमयतु। पृथिवी शान्तिरन्तरिक्षः शान्तिर्द्यौः
 शान्तिर्दिशः शान्तिरवान्तरदिशः शान्तिरग्निः शान्तिर्वायुः
 शान्तिरादित्यः शान्तिश्चन्द्रमाः शान्तिर्नक्षत्राणि शान्तिरापः
 शान्तिरोषधयः शान्तिर्वनस्पतयः शान्तिर्गौः शान्तिरजा
 शान्तिरश्वः शान्तिः पुरुषः शान्तिर्ब्रह्म शान्तिर्ब्राह्मणः शान्तिः
 शान्तिरेव शान्तिः शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। तयाहः शान्त्या
 सर्वशान्त्या मह्यं द्विपदे चतुष्पदे च शान्तिं करोमि शान्तिर्मे
 अस्तु शान्तिः। एह श्रीश्च ह्रीश्च धृतिश्च तपो मेधा प्रतिष्ठा
 श्रद्धा सत्यन्धर्मश्चैतानि मोत्तिष्ठन्तमनूत्तिष्ठन्तु मा माः श्रीश्च
 ह्रीश्च धृतिश्च तपो मेधा प्रतिष्ठा श्रद्धा सत्यन्धर्मश्चैतानि मा
 मा हांसिषुः। उदायुषा स्वायुषोदोषधीनाः रसेनोत्पर्जन्यस्य
 शुष्मेणोदस्थाममृताः अनु। तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत्।
 पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शतं नन्दाम शरदः शतं
 मोदाम शरदः शतं भवाम शरदः शतः शृणवाम शरदः
 शतं प्रब्रवाम शरदः शतमजीताः स्याम शरदः शतं ज्योक्त्र

सूर्यं दृशे। य उदङ्गान्महतोऽर्णवाँद्विभ्राजमानः सरिरस्य
 मध्यात्स माँ वृषभो लोहिताक्षः सूर्यो विपश्चिन्मनसा पुनातु।
 ब्रह्मणश्चोतन्यसि ब्रह्मण आणी स्थो ब्रह्मण आवपनमसि
 धारितेयं पृथिवी ब्रह्मणा मही धारितमेनेन महदन्तरिक्षं
 दिवं दाधार पृथिवीं सदेवां यदहं वेद तदहन्धारयाणि
 मा मद्बेदोऽधिविस्त्रसत्। मेधामनीषे माविशतां समीचीं
 भूतस्य भव्यस्यावरुध्यै सर्वमायुरयाणि सर्वमायुरयाणि।
 आभिर्गीर्भिर्यदतो न ऊनमाप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा
 स्तोतृभ्यो महि गोत्रा रुजासि भूयिष्ठभाजो अध ते स्याम।
 ब्रह्म प्रावादिष्म तन्नो मा हांसीत्। ॐ शान्तिः शान्तिः
 शान्तिः॥९३॥

परावतो दधातु बद्धां जिन्वथ दृशे सप्त च॥४२॥ [४२]

नमोऽनुमदन्तु। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

ॐ शं न॒स्तन्नो॒ मा हा॑सीत्॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥
 दे॒वा वै स॒त्रमा॑सत। ऋ॒द्धि॑परिमितं॒ यश॑स्का॒माः। ते॑ऽब्रुवन्। यन्नः॑
 प्रथ॒मं यश॑ ऋ॒च्छात्। सर्वे॑षां न॒स्तत्स॒हास॒दिति॑। तेषां॑ कुरु॒क्षेत्रं॑
 वेदि॑रासीत्। तस्यै॑ खाण्ड॒वो दक्षि॑णा॒र्द्ध आ॑सीत्। तूर्घ्न॑मुत्तरा॒र्द्धः।
 प॒री॒णञ्जघ॑ना॒र्द्धः। म॒रुवं॑ उत्क॒रः॥१॥

तेषां॑ म॒रुखं॑ वैष्ण॒वं यश॑ आर्च्छ॒त्। तन्न्य॑कामयत। तेनापा॑क्रामत्।
 तन्दे॒वा अन्वा॑यन्। यशो॑ऽव॒रुरु॑त्स॒मानाः। तस्या॒न्वाग॑तस्य।
 स॒व्याद्ध॑नुरजायत। दक्षि॑णा॒दिष॑वः। तस्मा॑दिषुध॒न्वं पु॒ण्य॑जन्म।
 य॒ज्ञज॑न्मा॒ हि॥२॥

तमेक॑ऽ सन्त॑म्। ब॒हवो॑ नाभ्य॑धृष्णुवन्। तस्मा॑देक॑मिषुध॒न्विन॑म्।
 ब॒हवो॑ऽनिषुध॒न्वा नाभि॑धृष्णुवन्ति। सो॑ऽस्मयत। एकं॑ मा॒
 सन्तं॑ ब॒हवो॑ नाभ्य॑धर्षिषुरिति॑। तस्य॑ सिष्मि॒याण॑स्य
 तेजो॑ऽपा॑क्रामत्। तद्दे॒वा ओष॑धीषु न्य॑मृजुः। ते श्या॒माका॑
 अभ॑वन्। स्म॒याका॒ वै ना॑मैते॥३॥

तत्स्म॒याका॑ना॒ऽ स्म॒याक॑त्वम्। तस्मा॑द्दीक्षितेना॑पि॒गृह्यं॑

स्मेत॒व्यम्। तेज॑सो धृ॒त्यै। स धनुः॑ प्रति॒ष्कभ्या॑तिष्ठत्। ता
उ॒प॒दीका॑ अब्रुव॒न्वरं॑ वृ॒णाम॑है। अथ॑ व इ॒मं र॑न्धयाम। यत्र
क्व॑ च॒ खना॑म। तद॒पोऽभि॑तृणदा॒मेति॑। तस्मा॑दुप॒दीका॑ यत्र॒ क्व
च॒ खन॑न्ति। तद॒पोऽभि॑तृ॒न्दन्ति॥ ४॥

वार॑वृ॒तः ह्या॑साम्। तस्य॒ ज्याम॑प्यादन्। तस्य॒ धनु॑र्वि॒प्रव॑माणः
शि॒र उ॑द॒वर्त॑यत्। तद्वा॒वापृ॑थि॒वी अनु॑प्राव॒र्तत। यत्
प्राव॑र्तत। तत्प्र॒वर्ग्य॑स्य प्रवर्ग्य॒त्वम्। यद्वाँ(४)इत्य॑प॒तत्।
तद्ध॑र्मस्य॑ घ॒र्मत्व॑म्। म॒हतो॑ वी॒र्य॑मप॒प्तदि॑ति। तन्म॑हावी॒रस्य॑
महा॑वी॒रत्व॑म्॥ ५॥

यद॒स्याः स॒मभ॑रन्। तत्स॒म्राज्ञः॑ स॒म्रा॒द्वम्। तं स्तु॑त॒न्दे॒वता॑स्त्रे॒धा
व्य॑गृह्णत। अ॒ग्निः प्रा॑तः स॒व॒नम्। इन्द्रो॑ मा॒ध्यं दि॒नं स॑व॒नम्।
विश्वे॑दे॒वास्तृ॑तीयस॒व॒नम्। तेना॑प॒शीर्ष्णा॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑मानाः।
नाशि॑षोऽवा॒रुन्ध॑त। न सु॑व॒र्गं लो॒कम॒भ्यज॑यन्। ते दे॒वा
अ॒श्विना॑वब्रुवन्॥ ६॥

भि॒षजौ॒ वै स्थः॑। इ॒दं य॒ज्ञस्य॒ शि॒रः प्र॑ति॒धत्त॑मिति।
ताव॑ब्रू॒तां वरं॑ वृ॒णाव॑है। ग्र॒ह ए॒व ना॒वत्रा॑पि गृह्य॒तामि॑ति।

ताभ्यामेतमाश्विनमगृह्णन्। तावेतद्यज्ञस्य शिरः प्रत्यधत्ताम्।
 यत्प्रवर्ग्यः। तेन सशीर्ष्णा यज्ञेन यजमानाः। अवाशिषोऽरुन्धत।
 अभि सुवर्गं लोकमजयन्। यत्प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। यज्ञस्यैव
 तच्छिरः प्रतिदधाति। तेन सशीर्ष्णा यज्ञेन यजमानः।
 अवाशिषो रुन्धे। अभि सुवर्गं लोकं जयति। तस्मादेष
 आश्विनप्रवया इव। यत्प्रवर्ग्यः॥७॥

उत्क्रो ह्येते तृन्दन्ति महावीरत्वमब्रुवन्नजयन्त्सु च॥१॥

सावित्रं जुहोति प्रतिष्ठित्यै। चतुर्गृहीतेन जुहोति। चतुष्पादः
 पशवः। पशून्वावरुन्धे। चतस्रो दिशः। दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठति।
 छन्दांसि देवेभ्योऽपाक्रामन्। न वोऽभागानि हव्यं
 वक्ष्याम इति। तेभ्य एतच्चतुर्गृहीतमधारयन्। पुरोनुवाक्यायै
 याज्यायै॥८॥

देवतायै वषट्काराय। यच्चतुर्गृहीतं जुहोति। छन्दांस्येव तत्
 प्रीणाति। तान्यस्य प्रीतानि देवेभ्यो हव्यं वहन्ति। ब्रह्मवादिनो
 वदन्ति। होतव्यं दीक्षितस्य गृहा(३)इ न होतव्या(३)मिति।
 हविर्वै दीक्षितः। यज्जुहुयात्। हविष्कृतं यजमानमग्नौ प्रदध्यात्।

यन्न जुहुयात्॥९॥

यज्ञप॒रुरन्तरि॑यात्। यजु॑रेव वदेत्। न ह॒विष्कृतं॑ यज॑मानम॒ग्नौ
प्र॒दधा॑ति। न यज्ञप॒रुरन्तरि॑ति। गा॒यत्री छन्दा॑ऽस्यत्य॑मन्यत।
तस्यै॑ वषट्कारोऽभ्य॑य्य शिरोऽच्छि॑नत्। तस्यै॑ द्वेधा रसः
परा॑पतत्। पृथि॒वीम॒र्द्धः प्रावि॑शत्। प॒शून॒र्द्धः। यः पृथि॒वीं
प्रावि॑शत्॥१०॥

स ख॑दिरोऽभवत्। यः प॒शून्। सोऽजा॑म्। यत्खा॑दिर्य॒ग्निर्भव॑ति।
छन्द॑सामेव रसेन यज्ञस्य शिरः सम्भ॑रति। यदौदु॑बरी। ऊ॒र्गवा
उ॑दुम्बरः। ऊ॒र्जेव यज्ञस्य शिरः सम्भ॑रति। यद्वै॒ष्णवी॑। तेजो॒ वै
वेणुः॥११॥

तेज॑सैव यज्ञस्य शिरः सम्भ॑रति। यद्वैक॑ङ्कती। भा
ए॒वाव॑रुन्धे। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इत्य॑ग्निमादत्ते
प्रसू॑त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॒ह। अ॒श्विनो॒ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू
आस्ता॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मित्या॑ह॒ यत्यै॑। वज्रं॑ इव॒ वा ए॒षा।
यद॑ग्निः। अ॒ग्निर॑सि॒ नारि॑र॒सीत्या॑ह॒ शान्त्यै॑॥१२॥

अ॒ध्वर॒कृद्दे॒वेभ्य॑ इत्या॒ह। यज्ञो॒ वा अ॒ध्वरः॑। यज्ञ॒कृद्दे॒वेभ्य॑ इति॒

वावैतदाह। उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पतु इत्याह। ब्रह्मणैव यज्ञस्य शिरोऽच्छैति। प्रैतु ब्रह्मणस्पतिरित्याह। प्रेत्यैव यज्ञस्य शिरोऽच्छैति। प्र देव्येतु सूनृतेत्याह। यज्ञो वै सूनृता। अच्छा वीरं नर्यं पङ्क्तिराधसमित्याह॥१३॥

पाङ्क्तो हि यज्ञः। देवा यज्ञं नयन्तु न इत्याह। देवानेव यज्ञनियः कुरुते। देवीं द्यावापृथिवी अनु मे म॥साथामित्याह। आभ्यामेवानुमतो यज्ञस्य शिरः सम्भरति। ऋद्ध्यासमद्य मुखस्य शिर इत्याह। यज्ञो वै मुखः। ऋद्ध्यासमद्य यज्ञस्य शिर इति वावैतदाह। मखाय त्वा मुखस्य त्वा शीर्ष्ण इत्याह। निर्दिश्यैवैनद्धरति॥१४॥

त्रिर्हरति। त्रयं इमे लोकाः। एभ्य एव लोकेभ्यो यज्ञस्य शिरः सम्भरति। तूष्णीं चतुर्थं हरति। अपरिमितादेव यज्ञस्य शिरः सम्भरति। मृत्खनादग्रे हरति। तस्मान्मृत्खनः करुण्यतरः। इयत्यग्रं आसीरित्याह। अस्यामेवाच्छंबद्धारं यज्ञस्य शिरः सम्भरति। ऊर्जं वा एत॥ रसं पृथिव्या उपदीका उद्दिहन्ति॥१५॥

यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवपा संभारो भवति। ऊर्जमेव रसं
पृथिव्या अवरुन्धे। अथो श्रोत्रमेव। श्रोत्रं ह्येतत्पृथिव्याः।
यद्वल्मीकः। अबधिरो भवति। य एवं वेद। इन्द्रो वृत्राय
वज्रमुदयच्छत्। स यत्रयत्र पराक्रमत॥१६॥

तन्नाद्धियत। स पूतीकस्तम्बे पराक्रमत। सोऽद्धियत।
सोऽब्रवीत्। ऊतिं वै मे धा इति। तदूतीकानामूतीकत्वम्।
यदूतीका भवन्ति। यज्ञायैवोतिन्दधति। अग्निजा असि प्रजापते
रेत इत्याह। य एव रसः पशून्प्राविशत्॥१७॥

तमेवावरुन्धे। पञ्चैते संभारा भवन्ति। पाङ्क्तो यज्ञः।
यावानेव यज्ञः। तस्य शिरः सम्भरति। यद्गाम्याणां पशूनां
चर्मणा सम्भरेत्। ग्राम्यान्पशूञ्छुचाऽर्पयेत्। कृष्णाजिनेन
सम्भरति। आरण्यानेव पशूञ्छुचार्पयति। तस्मात्समावत्पशूनां
प्रजायमानानाम्॥१८॥

आरण्याः पशवः कनीयाः सः। शुचा ह्यृताः। लोमतः सम्भरति।
अतो ह्यस्य मेध्यम्। परिगृह्या यन्ति। रक्षंसामपहत्यै। बहवो
हरन्ति। अपंचितिमेवास्मिन्दधति। उद्धते सिकतोपोसे परिश्रिते

निदधति शान्त्यै॑। मदन्तीभि॒रुप॑ सृजति॥१९॥

तेज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। मधु॑ त्वा मधु॒ला क॑रो॒त्वित्या॑ह।
ब्रह्म॑णै॒वास्मि॑न्तेजो॑ दधाति। यद्वा॒म्याणां॑ पात्रा॑णां क॒पालैः॑
स॒सृजे॑त्। ग्रा॒म्याणि॑ पात्रा॑णि शु॒चाऽर्प॑येत्। अ॒र्मक॒पालैः॑
स॒सृज॑ति। ए॒तानि॑ वा अ॒नुप॑जीवनी॒यानि॑। तान्ये॒व
शु॒चा॒र्पय॑ति। शर्करा॑भिः स॒सृज॑ति धृ॒त्यै॑। अथो॑ श॒न्त्वाय॑।
अ॒ज॒लो॒मैः स॒सृज॑ति। ए॒षा वा अ॒ग्नेः प्रि॒या त॒नूः। यद्जा॑।
प्रि॒ययै॒वैनं॑ त॒नुवा॑ स॒सृज॑ति। अथो॑ तेज॑सा। कृ॒ष्णाजि॒नस्य॑
लोम॑भिः स॒सृज॑ति। य॒ज्ञो वै कृ॒ष्णाजि॒नम्। य॒ज्ञेनै॒व यज्ञ॑
स॒सृज॑ति॥२०॥

याज्याये न जुहुयादविशद्वेणुः शान्त्यै पङ्क्तिराधसमित्याह हरति दिहन्ति पुराक्रमताविशत् प्रजायमानानां

सृजति शन्त्वायाद्यौ च॥२॥ [२]

परि॑श्रिते करोति। ब्रह्म॑व॒र्चस॑स्य परि॑गृहीत्यै। न कु॒र्वन्न॑भि
प्रा॑ण्यात्। यत्कु॒र्वन्न॑भि प्रा॒ण्यात्। प्रा॒णाञ्छु॑चा॒र्पये॑त्। अ॒प॒हाय॑
प्रा॑णिति। प्रा॒णाना॑ङ्गोपी॒थाय॑। न प्र॑व॒र्ग्य चादि॑त्यं चा॒न्तरे॑यात्।
यद॑न्तरे॒यात्। दु॒श्च॒र्मा स्या॑त्॥२१॥

तस्मान्नान्तराय्यम्। आत्मनो गोपीथाय। वेणुना करोति। तेजो
वै वेणुः। तेजः प्रवर्ग्यः। तेजसैव तेजः समर्द्धयति। मुखस्य
शिरोऽसीत्याह। यज्ञो वै मुखः। तस्यैतच्छिरः। यत्प्रवर्ग्यः॥२२॥

तस्मादेवमाह। यज्ञस्य पदे स्थ इत्याह। यज्ञस्य ह्येते
पदे। अथो प्रतिष्ठित्यै। गायत्रेण त्वा छन्दसा करोमीत्याह।
छन्दोभिरेवैनङ्करोति। त्र्युद्धिं करोति। त्रय इमे लोकाः। एषां
लोकानामाप्त्यै। छन्दोभिः करोति॥२३॥

वीर्यं वै छन्दांसि। वीर्येणैवैनङ्करोति। यजुषा बिलङ्करोति
व्यावृत्यै। इयं तं करोति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितम्।
इयं तं करोति। यज्ञपुरुषा सम्मितम्। इयं तं करोति। एतावद्वै
पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मितम्॥२४॥

अपरिमितं करोति। अपरिमितस्यावरुद्धौ। परिग्रीवं करोति
धृत्यै। सूर्यस्य हरसा श्रायेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अश्वशकेन
धूपयति। प्राजापत्यो वा अश्वः सयोनित्वाय। वृष्णो अश्वस्य
निष्पदसीत्याह। असौ वा आदित्यो वृषाऽश्वः। तस्य छन्दांसि
निष्पत्॥२५॥

छन्दोभिरेवैनन्धूपयति। अर्चिषे॑ त्वा शोचिषे॑ त्वेत्याह। तेजं
 एवास्मिन्दधाति। वारुणो॑ऽभीद्धः। मैत्रियोपैति॑ शान्त्यै। सिद्ध्यै
 त्वेत्याह। यथायजुरे॑वैतत्। देवस्त्वा॑ सवितोद्वप॑त्वित्याह।
 सवितृप्रसूत॑ एवैनं॑ ब्रह्मणा॑ देवताभि॑रुद्वपति। अपद्यमानः
 पृथिव्यामाशा॑ दिश॑ आपृ॑णेत्याह॥२६॥

तस्मादग्निः॑ सर्वा॑ दिशोऽनु॑ विभाति। उत्तिष्ठ॑ बृहन्मवो॑र्ध्वस्तिष्ठ
 ध्रुवस्त्वमित्याह॑ प्रतिष्ठित्यै। ईश्वरो॑ वा एषो॑ऽन्धो भवितोः। यः
 प्रवर्ग्यमन्वीक्षते॑। सूर्यस्य॑ त्वा चक्षुषा॑ऽन्वीक्ष॑ इत्याह। चक्षुषो
 गोपी॑थाय। ऋजवे॑ त्वा साधवे॑ त्वा सुक्षित्यै॑ त्वा भूत्यै॑ त्वेत्याह।
 इयं॑ वा ऋजुः। अन्तरिक्षं॑ साधु। असौ॑ सुक्षितिः॥२७॥

दिशो॑ भूतिः। इमाने॒वास्मै॑ लो॒कान्कल्प॑यति। अथो॑ प्रतिष्ठित्यै।
 इदम॑हममुमा॑मुष्यायणं॑ वि॒शा प॒शुभिर्ब्रह्मवर्च॑सेन॒ पर्यू॑हामीत्याह।
 वि॒शैवैनं॑ प॒शुभिर्ब्रह्मवर्च॑सेन॒ पर्यू॑हति। वि॒शेति॑ राज॒न्यस्य॑ ब्रूयात्।
 वि॒शैवैनं॑ पर्यू॑हति। प॒शुभि॒रिति॑ वैश्यस्य। प॒शुभिरे॒वैनं॑ पर्यू॑हति।
 असुर्यं॑ पात्रमना॑च्छृण्णम्॥२८॥

आच्छृणोति। देवत्राकः। अजक्षीरेणाच्छृणोति। पुरं वा
 एतत्पयः। यदजक्षीरम्। पुरमेणैवैनं पयसाच्छृणोति। यजुषा
 व्यावृत्त्यै। छन्दोभिराच्छृणोति। छन्दोभिर्वा एष क्रियते।
 छन्दोभिरेव छन्दाऽस्याच्छृणोति। छृन्धि वाचमित्याह।
 वाचमेवावरुन्धे। छृन्ध्यूर्जमित्याह। ऊर्जमेवावरुन्धे। छृन्धि
 हविरित्याह। हविरेवाकः। देव पुरश्चर सध्यासन्त्वेत्याह।
 यथायजुरेवैतत्॥ २९॥

स्याद्यत् प्रवर्ग्यश्छन्दोभिः करोति वीर्यसम्पितं छन्दांसि निष्पृणेत्याह सुक्षितिरनाच्छृणोच्छन्दाऽस्याच्छृणोत्यष्टौ

च॥ ३॥ [३]

ब्रह्मन्प्रचरिष्यामो होतर्धर्ममभिष्टुहीत्याह। एष वा एतर्हि
 बृहस्पतिः। यद्वह्मा। तस्मा एव प्रतिप्रोच्य प्रचरति।
 आत्मनोऽनात्यै। यमाय त्वा मखाय त्वेत्याह। एता वा एतस्य
 देवताः। ताभिरेवैनं समर्द्धयति। मदन्तीभिः प्रोक्षति। तेज
 एवास्मिन्दधाति॥ ३०॥

अभिपूर्वं प्रोक्षति। अभिपूर्वमेवास्मिन्तेजो दधाति। त्रिः
 प्रोक्षति। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। होताऽन्वाह।

रक्ष॑साम॒प॑हत्यै। अन॑वान॒म॒। प्रा॒णाना॒५ स॒न्त॑त्यै। त्रि॒ष्टुभः॑
स॒तीर्गा॑य॒त्रीरि॒वान्वा॑ह॥ ३१॥

गा॒य॒त्रो हि प्रा॒णः। प्रा॒णमे॒व यज॑माने दधाति। स॒न्त॑त॒मन्वा॑ह।
प्रा॒णाना॑म॒न्नाद्य॑स्य स॒न्त॑त्यै। अथो रक्ष॑साम॒प॑हत्यै। यत्प॑रि॒मिता
अनु॑ब्रूयात्। प॑रि॒मित॒मव॑रुन्धीत। अ॒प॑रि॒मिता॒ अन्वा॑ह।
अ॒प॑रि॒मित॒स्याव॑रुद्धौ। शिरो॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑॥ ३२॥

यत्प्र॑व॒र्ग्यः। ऊ॒र्ङ्म॒ञ्जः। यन्मौ॒ञ्जो वे॒दो भ॑वति। ऊ॒र्जे॒व य॒ज्ञस्य॒
शि॒रः स॑म॒र्द्धय॑ति। प्रा॒णाहु॑तीर्जु॒होति॑। प्रा॒णाने॒व यज॑माने दधाति।
स॒प्त जु॑होति। स॒प्त वै शी॑र्ष॒ण्याः प्रा॒णाः। प्रा॒णाने॒वास्मि॑न्दधाति।
दे॒वस्त्वा॑ स॒विता॒ मध्वा॑ऽन॒क्तित्या॑ह॥ ३३॥

तेज॑सै॒वैन॑मनक्ति। पृ॒थि॒वीं तप॑स॒स्त्राय॑स्वेति॒ हिर॑ण्य॒मुपा॑स्यति।
अ॒स्या अन॑तिदाहाय। शिरो॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः। अ॒ग्निः
सर्वा॑ दे॒वताः॑। प्र॒ल॒वाना॑दी॒प्योपा॑स्यति। दे॒वता॑स्वे॒व य॒ज्ञस्य॒ शि॒रः
प्रति॑दधाति। अ॒प्र॒तिशी॑र्णाग्रं भवति। ए॒तद्व॑र्हि॒रह्ये॑षः॥ ३४॥

अ॒र्चि॒रसि॑ शो॒चिर॒सीत्या॑ह। तेज॑ ए॒वास्मि॑न्ब्रह्मवर्च॒सन्द॑धाति।

स॑सी॒दस्व॑ म॒हा॑ अ॒सीत्या॑ह। म॒हान् ह्येषः॑। ब्र॒ह्मवा॒दिनो॑
वदन्ति। ए॒ते वाव॑ त ऋ॒त्विजः॑। ये द॑र्शपूर्णमा॒सयोः॑। अथ॑
क॒था होता॑ यज॑मानाया॒शिषो॑ नाशा॑स्तु इति॑। पु॒रस्ता॑दाशीः
खलु॑ वा अ॒न्यो य॒ज्ञः। उ॒परि॑ष्ठादाशीर॒न्यः॥ ३५॥

अ॒नाधृ॑ष्या पु॒रस्ता॑दिति॒ यदे॒तानि॒ यजूं॑ष्याह॑। शी॒र्षत॑
ए॒व य॒ज्ञस्य॒ यज॑मान आ॒शिषो॑ऽवरु॒न्धे। आयुः॑ पु॒रस्ता॑दाह।
प्र॒जान्दक्षि॑णतः। प्रा॒णं प॒श्चात्। श्रोत्रं॑मुत्त॒रतः॑। विधृ॑तिमु॒परि॑ष्ठात्।
प्रा॒णाने॒वास्यै॑ स॒मीचो॑ दधाति। ई॒श्वरो॑ वा ए॒ष दि॒शोऽनु॑न्म॒दितोः॑।
यन्दि॒शोऽनु॑ व्यास्था॒पय॑न्ति॥ ३६॥

मनो॑रश्वा॒सि भूरि॑पु॒त्रेती॒माम॑भि॒मृश॑ति। इ॒यं वै मनो॑रश्वा॒
भूरि॑पु॒त्रा। अ॒स्यामे॒व प्र॒ति॑तिष्ठ॒त्यनु॑न्मा॒दाय॑। सू॒प॒सदा॑ मे भू॒या
मा मा॑ हि॒सीर॑त्या॒हाहि॑सा॒यै। चि॒तः स्थ॑ परि॒चित॑ इत्या॑ह।
अ॒प॒चि॒तिमे॒वास्मि॑न्दधाति। शि॒रो वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः।
अ॒सौ खलु॑ वा आ॒दि॒त्यः प्र॑व॒र्ग्यः। तस्य॑ म॒रुतो॑ र॒श्मयः॑॥ ३७॥

स्वाहा॑ म॒रुद्भिः॑ परि॑श्रय॒स्वेत्या॑ह। अ॒मुमे॒वादि॒त्यं र॒श्मिभिः॑
पर्यू॑हति। तस्मा॑द॒सावा॑दि॒त्योऽमु॑ष्मि॒ल्लोके॑ र॒श्मिभिः॑ पर्यू॑ढः।

तस्माद्वाजां विशा पर्यूढः। तस्माद्द्वामणीः संजातैः पर्यूढः।
अग्नेः सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं भा आच्छत्। यद्वैकङ्कताः
परिधयो भवन्ति। भा एवावरुन्धे। द्वादश भवन्ति॥३८॥

द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरमेवावरुन्धे। अस्ति त्रयोदशो
मास इत्याहुः। यत्र त्रयोदशः परिधिर्भवति। तेनैव त्रयोदशं
मासमवरुन्धे। अन्तरिक्षस्यान्तर्द्धिरसीत्याहु व्यावृत्तैः। दिवं
तपसस्त्रायस्वेत्युपरिष्ठाद्धिरण्यमधि निदधाति। अमुष्या
अनन्तिदाहाय। अथो आभ्यामेवैनमुभयतः परिगृह्णाति। अर्हन्
बिभर्षि सायकानि धन्वेत्याहु॥३९॥

स्तौत्येवैनमेतत्। गायत्रमसि त्रैष्टुभमसि जागंतमसीति
धुवित्राण्यादत्ते। छन्दोभिरेवैनान्यादत्ते। मधु मध्विति धूनीति।
प्राणो वै मधु। प्राणमेव यजमाने दधाति। त्रिः परियन्ति।
त्रिवृद्धि प्राणः। त्रिः परियन्ति। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥४०॥

अथो रक्षसामपहत्यै। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्थसम्पद्यन्ते।
षड्वा ऋतवः। ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठन्ति। यो वै घर्मस्य प्रियां
तनुवमाक्रामति। दुश्चर्मा वै स भवति। एष ह वा अस्य प्रियां

तनुव॒माक्राम॑ति। यत् त्रिः प॒रीत्य॑ चतुर्थं पर्येति। ए॒तां ह वा
अ॒स्यो॒ग्रदे॒वो राज॑नि॒राच॑क्राम॥४१॥

ततो॒ वै स दु॒श्चर्मा॑ऽभवत्। तस्मा॒न्निः प॒रीत्य॑ न चतुर्थं परीयात्।
आ॒त्मनो॑ गोपी॒थाय॑। प्रा॒णा वै ध॒वित्रा॑णि। अव्य॑तिषङ्गन्धून्वन्ति।
प्रा॒णाना॑मव्य॑तिषङ्गाय॒ कृ॒ष्यै। वि॒निष॑द्य धून्वन्ति। दि॒क्ष्वेव॑
प्रति॑तिष्ठन्ति। ऊ॒र्ध्वं धू॑न्वन्ति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै।
स॒र्वतो॑ धून्वन्ति। तस्मा॑दय॒ः स॒र्वतः॑ पवते॥४२॥

दधाती॒वान्वाह॑ य॒ज्ञस्या॑हिष उ॒परि॑ष्टादाशीर॒न्यो व्या॑स्थापयन्ति र॒श्मयो॑ भवन्ति ध॒न्वेत्या॑ह य॒ज्ञश्च॑क्राम
सम॑ष्ट्यै द्वे च॥४॥

[४]

अ॒ग्नि॒ष्ट्वा वसु॑भिः पुरस्ता॑द्रोचयतु गाय॒त्रेण॑ छन्द॒सेत्या॑ह।
अ॒ग्निरे॒वैनं॑ वसु॑भिः पुरस्ता॑द्रोचयति गाय॒त्रेण॑ छन्द॒सा।
समा॑रुचि॒तो रो॑चयेत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑माशा॑स्ते। इन्द्र॑स्त्वा
रु॒द्रैर्दक्षि॑ण॒तो रो॑चयतु त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॒सेत्या॑ह। इन्द्र॑ ए॒वैनं॑
रु॒द्रैर्दक्षि॑ण॒तो रो॑चयति त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॒सा। समा॑रुचि॒तो
रो॑चयेत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा शा॑स्ते। वरु॑णस्त्वाऽऽदि॒त्यैः
प॒श्चाद्रो॑चयतु जा॒गते॑न॒ छन्द॒सेत्या॑ह। वरु॑ण ए॒वैनं॑मादि॒त्यैः

पश्चाद्रोचयति जागतेन छन्दसा॥४३॥

समारुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। द्युतानस्त्वा
मारुतो मरुद्विरुत्तरतो रोचयत्वानुष्टुभेन छन्दसेत्याह।
द्युतान एवैनं मारुतो मरुद्विरुत्तरतो रोचयत्वानुष्टुभेन
छन्दसा। समारुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते।
बृहस्पतिस्त्वा विश्वेदेवैरुपरिष्ठाद्रोचयतु पाङ्केन छन्दसेत्याह।
बृहस्पतिरेवेन विश्वेदेवैरुपरिष्ठाद्रोचयति पाङ्केन छन्दसा।
समारुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते॥४४॥

रोचितस्त्वन्देव घर्म देवेष्वसीत्याह। रोचितो ह्येष देवेषु।
रोचिषीयाहं मनुष्येष्वित्याह। रोचत एवेष मनुष्येषु। सम्राड्वर्म
रुचितस्त्वन्देवेष्वायुष्माः स्तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यसीत्याह।
रुचितो ह्येष देवेष्वायुष्माः स्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी। रुचितोऽहं
मनुष्येष्वायुष्माः स्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भूयासमित्याह। रुचित
एवेष मनुष्येष्वायुष्माः स्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति। रुगसि
रुचं मयि धेहि मयि रुगित्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते।
तं यदेतैर्यजुर्भिररोचयित्वा। रुचितो घर्म इति प्रब्रूयात्।

अरोचुकोऽध्वर्युः स्यात्। अरोचुको यजमानः। अथ
यदेनमेतैर्यजुर्भी रोचयित्वा। रुचितो घर्म इति प्राह।
रोचुकोऽध्वर्युर्भवति। रोचुको यजमानः॥ ४५॥

पश्चाद्रौचयति जागतेन छन्दसा पाङ्केन छन्दसा समारुचितो रोचयेत्याहाशिर्षमेवैतामाशास्ते शास्तेऽष्टौ
च॥ ५॥

शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत् प्रवर्ग्यः। ग्रीवा उपसदः।
पुरस्तादुपसदा प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। ग्रीवास्वेव यज्ञस्य शिरः
प्रतिदधाति। त्रिः प्रवृणक्ति। त्रयं इमे लोकाः। एभ्य एव
लोकेभ्यो यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा
ऋतवः॥ ४६॥

ऋतुभ्य एव यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। द्वादशकृत्वः प्रवृणक्ति।
द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरादेव यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे।
चतुर्विंशतिः सम्पद्यन्ते। चतुर्विंशतिरर्द्धमासाः। अर्द्धमासेभ्य
एव यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। अथो खलु। सकृदेव प्रवृज्यः। एकं
हि शिरः॥ ४७॥

अग्निष्टोमे प्रवृणक्ति। एतावान् वै यज्ञः। यावानग्निष्टोमः।

यावा॑ने॒व य॒ज्ञः। तस्य॑ शि॒रः प्र॑ति॒दधा॑ति। नो॒क्थ्ये॑ प्रवृ॒ञ्च्यात्।
 प्र॒जा वै प॒शव॑ उ॒क्थानि॑। यदु॒क्थ्ये॑ प्रवृ॒ञ्च्यात्। प्र॒जां प॒शून्स्य॑
 निर्द॑हेत्। वि॒श्वजि॑ति॒ सर्व॑पृ॒ष्ठे प्रवृ॑ण॒क्ति॥४८॥

पृ॒ष्ठानि॒ वा अ॒च्यु॑तं च्यावयन्ति। पृ॒ष्ठैरे॒वास्मा॒ अच्यु॑तं
 च्यावयित्वाऽव॑रुन्धे। अप॑श्यङ्गो॒पामि॑त्याह। प्रा॒णो वै गो॒पाः।
 प्रा॒णमे॒व प्र॒जासु॑ वि॒यात॑यति। अप॑श्यङ्गो॒पामि॑त्याह। अ॒सौ
 वा आ॑दि॒त्यो गो॒पाः। स ही॒माः प्र॒जा गो॑पा॒यति॑। तमे॒व
 प्र॒जाना॑ङ्गो॒त्तार॑ङ्कुरुते। अ॒निप॑द्यमान॒मि॒त्याह॥४९॥

न ह्ये॑ष नि॒पद्य॑ते। आ च॒ परा॑ च प॒थिभि॑श्चरन्त॒मि॒त्याह॑।
 आ च॒ ह्ये॑ष परा॑ च प॒थिभि॑श्चर॒ति। स स॒ध्रीचीः॑ स
 वि॒षूची॑र्वसा॒न इ॒त्याह॑। स॒ध्रीची॑श्च ह्ये॑ष वि॒षूची॑श्च वसा॒नः
 प्र॒जा अ॒भि वि॒पश्य॑ति। आ॒व॒रीव॑र्ति॒ भुव॑नेष्वन्तरि॒त्याह॑। आ
 ह्ये॑ष व॒रीव॑र्ति॒ भुव॑नेष्वन्तः। अत्र॑ प्रा॒वीर्मधु॑ मा॒ध्वीभ्या॑ मधु॒
 मा॒धूची॑भ्या॒मि॒त्याह॑। वास॑न्तिकावे॒वास्मा॑ ऋ॒तू क॑ल्पयति।
 सम॒ग्निर॒ग्निना॑ ग॒तेत्या॑ह॥५०॥

ग्रेष्मा॑वे॒वास्मा॑ ऋ॒तू क॑ल्पयति। सम॒ग्निर॒ग्निना॑ ग॒तेत्या॑ह॥

अ॒ग्नि॒र्ह्यै॒वैषो॑ऽग्नि॒ना स॒ङ्गच्छ॑ते। स्वाहा॒ सम॒ग्निस्तप॑सा ग॒तेत्या॑ह।
पूर्व॑मे॒वादित॑म्। उत्त॑रेणा॒भिगृ॑णाति। ध॒र्ता दि॒वो विभा॑सि रज॑सः
पृथि॒व्या इत्या॑ह। शा॒रदा॒वेवास्मा॑ ऋतू॒ कल्प॑यति॥५१॥

दि॒वि दे॒वेषु॑ हो॒त्रा य॒च्छेत्या॑ह। हो॒त्राभि॒रेवेमाँल्लो॒कान्त्सन्द॑धाति।
वि॒श्वासां॑ भु॒वां पत॑ इत्या॑ह। हैम॑न्तिका॒वेवास्मा॑ ऋतू॒ कल्प॑यति।
दे॒वश्रू॑स्त्वन्दे॒व घ॑र्म दे॒वान्पा॒हीत्या॑ह। शै॒शिरा॒वेवास्मा॑ ऋतू॒
कल्प॑यति। त॒पोजां॑ वाच॑म॒स्मे निय॑च्छ दे॒वायु॒वमित्या॑ह। या
वै मे॒ध्या वाक्। सा त॑पो॒जाः। तामे॒वाव॑रुन्धे॥५२॥

ग॒र्भो दे॒वाना॑मित्या॑ह। ग॒र्भो ह्ये॑ष दे॒वाना॑म्। पि॒ता
म॑ती॒नामित्या॑ह। प्र॒जा वै म॒तयः॑। तासा॑मेष ए॒व पि॒ता।
यत् प्र॑व॒र्ग्यः। तस्मा॑दे॒वमा॑ह। पतिः॑ प्र॒जाना॑मित्या॑ह। पति॒र्ह्येष॑
प्र॒जाना॑म्। मतिः॑ क॒वीना॑मित्या॑ह॥५३॥

मति॒र्ह्येष॑ क॒वीना॑म्। सन्दे॒वो दे॒वेन॑ सवि॒त्रा य॑तिष्ट
स॒ सूर्ये॑णारु॒क्तेत्या॑ह। अ॒मुं चै॒वादित्यं॑ प्र॑व॒र्ग्यं च॒
स॒शास्ति॑। आ॒यु॒र्दास्त्वम॒स्मभ्य॑ङ्घ॒र्म वर्चो॑दा अ॒सीत्या॑ह।

आशिषमेवैतामाशास्ते। पिता नोऽसि पिता नो बोधेत्याह।
बोधयत्येवैनम्। न वै तेऽवकाशा भवन्ति। पत्न्यै दशमः। नव
वै पुरुषे प्राणाः॥५४॥

नाभिर्दशमी। प्राणानेव यजमाने दधाति। अथो दशाक्षरा
विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे। यज्ञस्य
शिरोऽच्छिद्यत। तद्देवा होत्राभिः प्रत्यदधुः। ऋत्विजोऽवेक्षन्ते।
एता वै होत्राः। होत्राभिरेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति॥५५॥

रुचितमवेक्षन्ते। रुचिताद्वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजानां
सृष्ट्यै। रुचितमवेक्षन्ते। रुचिताद्वै पर्जन्यो वर्षति। वर्षुकः
पर्जन्यो भवति। सं प्रजा एधन्ते। रुचितमवेक्षन्ते। रुचितं वै
ब्रह्मवर्चसम्। ब्रह्मवर्चसिनो भवन्ति॥५६॥

अधीयन्तोऽवेक्षन्ते। सर्वमायुर्यन्ति। न पत्न्यवेक्षेत।
यत्पन्त्यवेक्षेत। प्रजायेत। प्रजां त्वस्यै निर्दहेत्। यन्नावेक्षेत।
न प्रजायेत। नास्यै प्रजां निर्दहेत्। तिरस्कृत्य यजुर्वाचयति।
प्रजायते। नास्यै प्रजां निर्दहति। त्वष्टीमती ते सपेयेत्याह।
सपाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते॥५७॥

ऋतवो हि शिरः सर्वपृष्ठे प्रवृणुत्तद्यनिपद्यमानमित्याह गतेत्याह शारदावेवास्मां ऋतू कल्पयति रुन्धे कवीनामित्याह प्राणाः प्रतिदधाति भवन्ति वाचयति चत्वारि च॥६॥ [६]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति रशनामादत्ते प्रसूत्यै।
अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानां मध्वर्यू आस्ताम्।
पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। आददेऽदित्यै रास्नाऽसीत्याह
यजुष्कृत्यै। इड एह्यदितु एहि सरस्वत्येहीत्याह।
एतानि वा अस्यै देवनामानि। देवनामैरेवैनामा ह्वयति।
असावेह्यसावेह्यसावेहीत्याह। एतानि वा अस्यै मनुष्यनामानि॥५८॥

मनुष्यनामैरेवैनामा ह्वयति। षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः।
ऋतुभिरेवैनामा ह्वयति। अदित्या उष्णीषमसीत्याह।
यथायजुरेवैतत्। वायुरस्यैड इत्याह। वायुदेवत्यो वै वत्सः।
पूषा त्वोपावसृजत्वित्याह। पौष्णा वै देवतया पशवः॥५९॥

स्वयैवैनं देवतयोपावसृजति। अश्विभ्यां प्रदापयेत्याह। अश्विनौ
वै देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति। यस्ते स्तनः
शशय इत्याह। स्तौत्येवैनाम्। उस्त्रं घर्मः शिः षोस्त्रं घर्मं पाहि
घर्मायं शिः षेत्याह। यथा ब्रूयादमुष्मै देहीति। तादृगेव तत्।

बृहस्पतिस्त्वोप सीदत्वित्याह॥६०॥

ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवैनामुपसीदति। दानं वः स्थ
पेरं व इत्याह। मेध्यानेवैनान्करोति। विष्वग्वृतो लोहितेनेत्याह
व्यावृत्तै। अश्विभ्यां पिन्वस्व सरस्वत्यै पिन्वस्व पूष्णे पिन्वस्व
बृहस्पतये पिन्वस्वेत्याह। एताभ्यो ह्येषा देवताभ्यः पिन्वते।
इन्द्राय पिन्वस्वेन्द्राय पिन्वस्वेत्याह। इन्द्रमेव भागधेयेन
समर्द्धयति। द्विरिन्द्रायेत्याह॥६१॥

तस्मादिन्द्रो देवतानां भूयिष्ठभाक्तमः। गायत्रोऽसि त्रैष्टुभोऽसि
जागृतमसीति शफोपयमानादत्ते। छन्दोभिरेवैनानादत्ते।
सहोर्जो भागेनोपमेहीत्याह। ऊर्ज एवैनं भागमंकः। अश्विनौ
वा एतद्यज्ञस्य शिरः प्रतिदधतावब्रूताम्। आवाभ्यामेव
पूर्वाभ्यां वषट्क्रियाता इति। इन्द्राश्विना मधुनः सारघस्येत्याह।
अश्विभ्यामेव पूर्वाभ्यां वषट्करोति। अथो अश्विनावेव भागधेयेन
समर्द्धयति॥६२॥

घर्मं पात वसवो यजता वडित्याह। वसूनेव भागधेयेन
समर्द्धयति। यद्वषट्कुर्यात्। यातयांमाऽस्य वषट्कारः स्यात्। यत्र

वषट्कुर्यात्। रक्षांसि यज्ञं हन्युः। वडित्याह। पुरोक्षमेव
वषट्करोति। नास्य यातयामा वषट्कारो भवति। न यज्ञं
रक्षांसि घ्नन्ति॥६३॥

स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मये वृष्टिवनये जुहोमीत्याह। यो वा
अस्य पुण्यो रश्मिः। स वृष्टिवनिः। तस्मा एवैनं जुहोति।
मधुं हविरसीत्याह। स्वदयत्येवैनम्। सूर्यस्य तपस्तपेत्याह।
यथायजुरेवैतत्। द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिगृह्णामीत्याह।
द्यावापृथिवीभ्यामेवैनं परिगृह्णाति॥६४॥

अन्तरिक्षेण त्वोपयच्छामीत्याह। अन्तरिक्षेणैवैनमुपयच्छति।
न वा एतं मनुष्यो भर्तुमर्हति। देवानां त्वा पितृणामनुमतो
भर्तुः शकेयमित्याह। देवैरेवैनं पितृभिरनुमत आदत्ते। वि
वा एनमेतदर्द्धयन्ति। यत्पश्चाप्रवृज्यं पुरो जुह्वति। तेजोऽसि
तेजोऽनु प्रेहीत्याह। तेज एवास्मिन्दधाति। दिविस्पृङ्गा
मां हिंसीरन्तरिक्षस्पृङ्गा मां हिंसीः पृथिविस्पृङ्गा मां
हिंसीरित्याहाहिंसायै॥६५॥

सुवरसि सुवर्मे यच्छ दिवं यच्छ दिवो मां पाहीत्याह।

आशिषमेवैतामाशास्ते। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः।
 आत्मा वायुः। उद्यत्य वातनामान्याह। आत्मन्नेव यज्ञस्य शिरः
 प्रतिदधाति। अनवानम्। प्राणानां सन्तत्यै। पश्चाह॥६६॥

पाङ्क्तौ यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तस्य शिरः प्रतिदधाति। अग्नये त्वा
 वसुमते स्वाहेत्याह। असौ वा आदित्योऽग्निर्वसुमान्। तस्मा
 एवैनं जुहोति। सोमाय त्वा रुद्रवते स्वाहेत्याह। चन्द्रमा वै
 सोमो रुद्रवान्। तस्मा एवैनं जुहोति। वरुणाय त्वाऽऽदित्यवते
 स्वाहेत्याह॥६७॥

अप्सु वै वरुण आदित्यवान्। तस्मा एवैनं जुहोति। बृहस्पतये
 त्वा विश्वदैव्यावते स्वाहेत्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः।
 ब्रह्मणैवैनं जुहोति। सवित्रे त्वर्भुमते विभुमते प्रभुमते वाजवते
 स्वाहेत्याह। संवत्सरो वै सवितर्भुमान् विभुमान्प्रभुमान्
 वाजवान्। तस्मा एवैनं जुहोति। यमाय त्वाऽङ्गिरस्वते
 पितृमते स्वाहेत्याह। प्राणो वै यमोऽङ्गिरस्वान्पितृमान्॥६८॥

तस्मा एवैनं जुहोति। एताभ्य एवैनं देवताभ्यो जुहोति।
 दश सम्पद्यन्ते। दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्।

विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे। रौहिणाभ्यां वै देवाः सुवर्गं
 लोकमायन्। तद्रौहिणयो रौहिणत्वम्। यद्रौहिणौ भवतः।
 रौहिणाभ्यामेव तद्यजमानः सुवर्गं लोकमेति। अहज्योतिः
 केतुना जुषताः सुज्योतिर्ज्योतिषाः स्वाहा रात्रिर्ज्योतिः
 केतुना जुषताः सुज्योतिर्ज्योतिषाः स्वाहेत्याह। आदित्यमेव
 तदमुष्मिल्लोकेऽहो पुरस्ताद्वाधारा। रात्रिया अवस्तात्।
 तस्मादसावादित्योऽमुष्मिल्लोकेऽहोरात्राभ्यामभ्युतः॥६९॥

मनुष्यनामानि पशवः सीदत्वित्याहेन्द्रायेत्याहार्द्धयति घ्नन्ति गृह्णात्यहिःसायै पञ्चाऽहादित्यवन्ते स्वाहेत्याह
 पितृमानेति चत्वारि च॥७॥

[७]

विश्वा आशां दक्षिणसदित्याह। विश्वानेव देवान्प्रीणाति। अथो
 दुरिष्ट्या एवैनं पाति। विश्वान्देवानयाडिहेत्याह। विश्वानेव
 देवान्भागधेयेन समर्द्धयति। स्वाहाकृतस्य घर्मस्य मधोः
 पिबतमश्विनेत्याह। अश्विनावेव भागधेयेन समर्द्धयति।
 स्वाहाऽग्नये यज्ञियाय शं यजुर्भिरित्याह। अभ्येवैनंङ्क्षारयति।
 अथो हविरेवाकः॥७०॥

अश्विना घर्मं पातः हार्दिवानमहर्दिवाभिरूतिभिरित्याह।

अ॒श्विना॑वे॒व भा॒ग॒धेये॑न॒ सम॑र्द्धयति। अनु॑ वा॒न्धावा॑पृथि॒वी
म॑सा॒तामि॒त्या॒हानु॑मत्यै। स्वा॒हेन्द्रा॑य॒ स्वा॒हेन्द्रा॑वडि॒त्याह॑।
इन्द्रा॑य॒ हि पु॒रो हू॒यते॑। आ॒श्राव्या॑ह घ॒र्मस्य॑ य॒जेति॑।
वष॑ट्कृते जुहोति। रक्ष॑साम॒प॒हत्यै॑। अनु॑यजति स्व॒गाकृत्यै॑।
घ॒र्मम॑पातमश्वि॒नेत्या॑ह॥ ७१॥

पूर्व॑मे॒वोदि॒तम्। उत्त॑रेणा॒भिगृ॑णाति। अनु॑वा॒न्धावा॑पृथि॒वी
अ॑म॒साता॑मि॒त्या॒हानु॑मत्यै। तं प्रा॒व्यं यथा॑वण्णमो॑ दि॒वे
नमः॑ पृथि॒व्या इत्या॑ह। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्। दि॒विधा॑ इ॒मं य॒ज्ञं
य॒ज्ञमि॒मन्दि॒विधा॑ इत्या॑ह। सु॒वर्गमे॒वैनं॑ लो॒कं ग॑मयति। दि॒वं
गच्छा॑न्तरि॒क्षं गच्छ॑ पृथि॒वीङ्गच्छे॑त्या॑ह। ए॒ष्वेवैनं॑ लो॒केषु॑
प्रति॑ष्ठापयति। पञ्च॑ प्र॒दिशो॑ ग॒च्छेत्या॑ह॥ ७२॥

दि॒क्ष्वेवैनं॑ प्रति॑ष्ठापयति। दे॒वान्धर्म॑पा॒न्गच्छ॑ पि॒तृन्धर्म॑पा॒न्गच्छे॑त्या॑ह।
उ॒भये॑ष्वेवैनं॑ प्रति॑ष्ठापयति। यत्पि॒न्वते॑। व॒र्षुः प॒र्जन्यो॑ भवति।
तस्मा॑त्पि॒न्वमा॑नः पु॒ण्यः। यत्प्रा॑ङ्पि॒न्वते॑। तद्दे॒वाना॑म्। यद्दक्षि॑णा।
तत्पि॑तृ॒णाम्॥ ७३॥

यत्प्र॒त्यक्। तन्म॑नु॒ष्या॑णाम्। यदु॒दङ्गः। तद्भु॒द्राणा॑म्। प्राश्च॒मुद॑श्चं

पिन्वयति। देवत्राकः। अथो खलु। सर्वा अनु दिशः पिन्वयति।
सर्वा दिशः समेधन्ते। अन्तःपरिधि पिन्वयति॥७४॥

तेजसोऽस्कन्दाय। इषे पीपिह्यूर्जे पीपिहीत्याह। इषमेवोर्जं
यजमाने दधाति। यजमानाय पीपिहीत्याह। यजमानायैवैतामाशिष
शास्ते। मह्यं ज्यैष्ठ्याय पीपिहीत्याह। आत्मन एवैतामाशिषमाशास्ते
त्विष्यै त्वा द्युम्नाय त्वेन्द्रियाय त्वा भूत्यै त्वेत्याह।
यथायजुरेवैतत्। धर्मासि सुधर्मा मेन्यस्मे ब्रह्माणि
धारयेत्याह॥७५॥

ब्रह्मन्नेवैनं प्रतिष्ठापयति। नेत्वा वातः स्कन्दयादिति
यद्यभिचरेत्। अमुष्य त्वा प्राणे सादयाम्यमुना सह
निरर्थङ्गच्छेति ब्रूयाद्यं द्विष्यात्। यमेव द्वेष्टि। तेनैनं सह
निरर्थङ्गमयति। पूष्णे शरसे स्वाहेत्याह। या एव देवता
हुतभागाः। ताभ्य एवैनं जुहोति। ग्रावभ्यः स्वाहेत्याह। या
एवान्तरिक्षे वाचः॥७६॥

ताभ्य एवैनं जुहोति। प्रतिरेभ्यः स्वाहेत्याह। प्राणा वै देवाः
प्रतिराः। तेभ्य एवैनं जुहोति। द्यावापृथिवीभ्यां स्वाहेत्याह।

द्यावा॑पृ॒थि॒वीभ्या॑मे॒वैनं॑ जुहोति। पि॒तृभ्यो॑ घ॒र्मपे॒भ्यः स्वा॑हेत्या॒ह।
ये वै यज्वानः॑। ते पि॒तरो॑ घ॒र्मपाः॑। तेभ्य॑ ए॒वैनं॑ जुहोति॥ ७७॥

रु॒द्राय॑ रु॒द्रहो॑त्रे स्वा॑हेत्या॒ह। रु॒द्रमे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्द्धयति।
सर्व॑तः॒ सम॑नक्ति। सर्व॑त ए॒व रु॒द्रं नि॒रव॑दयते। उद॑श्च॒ निर॑स्यति।
ए॒षा वै रु॒द्रस्य॑ दिक्। स्वा॒यामे॒व दि॒शि रु॒द्रं नि॒रव॑दयते। अ॒प
उप॑स्पृशति मे॒ध्यत्वा॑य। ना॒न्वीक्षे॑त। यद॒न्वीक्षे॑त॥ ७८॥

चक्षु॑रस्य प्र॒मायु॑क॒ऽ स्यात्। तस्मान्ना॒न्वीक्ष्यः॑। अ॒पी॒परो॑
माऽहो॑ रा॒त्रियै॑ मा पा॒ह्येषा॑ ते अ॒ग्ने स॒मित्तया॑ स॒मिध्य॑स्वा॒युर्मे
दा॒ वर्च॑सा मा॒ञ्जीरि॑त्या॒ह। आ॒युरे॒वास्मि॑न्वर्चो॑ दधाति।
अ॒पी॒परो॑ मा॒ रा॒त्रिया॑ अ॒हो मा पा॒ह्येषा॑ ते अ॒ग्ने स॒मित्तया॑
स॒मिध्य॑स्वा॒युर्मे दा॒ वर्च॑सा मा॒ञ्जीरि॑त्या॒ह। आ॒युरे॒वास्मि॑न्वर्चो॑
दधाति। अ॒ग्निज्यो॑ति॒ज्योति॑र॒ग्निः स्वा॑हा॒ सूर्यो॑ ज्योति॒ज्योतिः॑
सूर्यः॑ स्वा॑हेत्या॒ह। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्। ब्र॒ह्मवा॑दि॒नो वद॑न्ति।
होत॒व्यम॑ग्नि॒होत्रा॑(३)न होत॒व्या(३)मि॑ति॥ ७९॥

यद्य॑जु॒षा जुहु॑यात्। अ॒यथा॑पूर्व॒माहु॑ती जुहुयात्। यन्न जुहुयात्।
अ॒ग्निः परा॑भवेत्। भूः स्वा॑हेत्ये॒व होत॒व्यम्। य॒थापूर्व॒माहु॑ती

जुहोति। नाग्निः पराभवति। हुतं हविर्मधुं हविरित्याह।
स्वदयत्येवैनम्। इन्द्रतमेऽग्रावित्याह॥८०॥

प्राणो वा इन्द्रतमोऽग्निः। प्राण एवैनमिन्द्रतमेऽग्नौ जुहोति। पिता
नोऽसि मा मां हिंसीरित्याहाहिंसायै। अश्यामं ते देव घर्म
मधुमतो वाजवतः पितुमत इत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते।
स्वधाविनोऽशीमहि त्वा मा मां हिंसीरित्याहाहिंसायै।
तेजसा वा एते व्यृध्यन्ते। ये प्रवर्ग्येण चरन्ति। प्राश्नन्ति।
तेज एवात्मन्दधते॥८१॥

संवत्सरं न मां समश्जीयात्। न रामामुपेयात्। न मृन्मयेन
पिबेत्। नास्यं राम उच्छिष्टं पिबेत्। तेज एव तत्संश्यति।
देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्तः। विभ्राजिं
सौर्ये ब्रह्मसन्त्यदधत। यत्किं च दिवाकीर्त्यम्। तदेतेनैव
व्रतेनागोपायत्। तस्मादेतद्वृतं चार्यम्। तेजसो गोपीथाय।
तस्मादेतानि यजूंषि विभ्राजः सौर्यस्येत्याहुः। स्वाहा त्वा
सूर्यस्य रश्मिभ्य इति प्रातः ससादयति। स्वाहा त्वा
नक्षत्रेभ्य इति सायम्। एता वा एतस्य देवताः। तामिरेवैनं

समर्द्धयति॥८२॥

अक्रश्चिनेत्याह प्रदिशो गच्छेत्याह पितृणामन्तःपरिधिं पिन्वयति धारयेत्याह वाचो घर्मपास्तेभ्यं एवेनं जुहोत्यन्वीक्षेत होतव्या(३)मित्यग्नावित्याह दधतेऽगोपायत्सु च॥८॥ [८]

घर्म या ते दिवि शुगिति तिस्र आहुतीर्जुहोति।
छन्दोभिरेवास्येभ्यो लोकेभ्यः शुचमव यजते। इयत्यग्रे
जुहोति। अथेयत्यथेयति। त्रय इमे लोकाः। अनु
नोऽद्यानुमतिरित्याहानुमत्यै। दिवस्त्वा परस्पाया इत्याह।
दिव एवेमाँल्लोकान्दाधार। ब्रह्मणस्त्वा परस्पाया इत्याह॥८३॥
एष्वेव लोकेषु प्रजा दाधार। प्राणस्य त्वा परस्पाया इत्याह।
प्रजास्वेव प्राणान्दाधार। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। असौ
खलु वा आदित्यः प्रवर्ग्यः। तं यदक्षिणा प्रत्यश्चमुदश्चमुद्वासयैत्।
जिह्वं यज्ञस्य शिरो हरेत्। प्राश्चमुद्वासयति। पुरस्तादेव यज्ञस्य
शिरः प्रतिदधाति॥८४॥

प्राश्चमुद्वासयति। तस्मादसावादित्यः पुरस्तादुदेति। शफोपय-
मान्धवित्राणि धृष्टी इत्यन्ववहरन्ति। सात्मानमेवैनं सतनुं
करोति। सात्माऽमुष्मिल्लोके भवति। य एवं वेद। औदुंबराणि

भवन्ति। ऊर्वा उदुम्बरः। ऊर्जमेवावरुन्धे। वर्त्मना वा
अन्वित्य॥८५॥

यज्ञः रक्षांसि जिघांसन्ति। साम्नां प्रस्तोताऽन्ववैति। साम
वै रक्षोहा। रक्षसामपहत्यै। त्रिर्निधनमुपैति। त्रयं इमे लोकाः।
एभ्य एव लोकेभ्यो रक्षाः स्यपहन्ति। पुरुषः पुरुषो निधनमुपैति।
पुरुषः पुरुषो हि रक्षस्वी। रक्षसामपहत्यै॥८६॥

यत्पृथिव्यामुद्वासयेत्। पृथिवीः शुचाऽर्पयेत्। यदप्सु। अपः
शुचार्पयेत्। यदोषधीषु। ओषधीः शुचाऽर्पयेत्। यद्वनस्पतिषु।
वनस्पतींश्छुचार्पयेत्। हिरण्यं निधायोद्वासयति। अमृतं वै
हिरण्यम्॥८७॥

अमृतं एवैनं प्रतिष्ठापयति। वल्गुरसि शं युधाया इति
त्रिः परिषिञ्चन्पर्येति। त्रिवृद्धा अग्निः। यावानेवाग्निः। तस्य
शुचः शमयति। त्रिः पुनः पर्येति। षट्त्सम्पद्यन्ते।
षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवास्य शुचः शमयति। चतुः
सक्तिर्नाभिर्ऋतस्येत्याह॥८८॥

इ॒यं वा ऋ॒तम्। तस्या॑ ए॒ष ए॒व नाभिः॑। यत् प्र॑व॒र्ग्यः।
 तस्मा॑दे॒वमा॑ह। स॒दो वि॒श्वायु॑रि॒त्याह॑। स॒दो ही॒यम्। अप॑ द्वे॒षो
 अप॑ ह॒र इ॒त्याह॑ भ्रातृ॑व्याप॒नुत्यै॑। घ॒र्मैत॑त्तेऽन्न॑मे॒तत्पु॒रीष॑मि॒ति
 द॒ध्ना म॑धुमि॒श्रेण॑ पू॒रय॑ति। ऊ॒र्ग्वा अ॒न्नाद्यं॑ दधि॑। ऊ॒र्जैवैन॑म॒न्नाद्येन॑
 सम॑र्द्धयति॥८९॥

अ॒न॑श्नायु॒को भ॑वति। य ए॒वं वेद॑। रन्ति॑र्नामा॑सि दि॒व्यो ग॑न्ध॒र्व
 इ॒त्याह॑। रू॒पमे॒वास्यै॒तन्महि॑मान॒ः रन्ति॑ ब॒न्धुतां॑ व्याच॑ष्टे।
 स॒म॒हमा॑यु॒षा सं प्रा॑णेने॒त्याह॑। आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा शा॒स्ते। व्य॑सौ
 योऽस्मा॑न्द्वेष्टि॒ यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्म इ॒त्याह॑। अ॒भि॒चार॑ ए॒वास्यै॒षः।
 अचि॑क्र॒दद्वृ॒षा ह॑रि॒रि॒त्याह॑। वृ॒षा ह्ये॒षः॥९०॥

वृ॒षा ह॑रिः। म॒हान्मि॒त्रो न द॑र्श॒त इ॒त्याह॑। स्तौ॒त्येवैन॑मे॒तत्।
 चिद॑सि स॒मु॒द्रयो॑नि॒रि॒त्याह॑। स्वा॒मेवैनं॑ योनिं॑ ग॒मय॑ति। नम॑स्ते
 अस्तु॒ मा मा॑ हि॒ःसी॒रि॒त्याहा॑हि॒ःसा॒यै। वि॒श्वाव॑सु॒ः सोम॑
 गन्ध॑र्वमि॒त्याह॑। यदे॒वास्यं॑ क्रि॒यमा॑णस्यान्त॒र्यन्ति॑। तदे॒वास्यै॒तेना॑
 प्या॑ययति। वि॒श्वाव॑सु॒रभि॑ तन्नो॑ गृ॒णा॒त्वित्या॑ह॥९१॥

पूर्व॑मे॒वोदि॑तम्। उत्त॑रेणा॒भि गृ॑णाति। धि॒यो हि॒न्वा॒नो धि॒य॒

इन्नो अ॒व्या॒दि॒त्याह॑ । ऋ॒तू॒ने॒वास्मै॑ कल्पयति । प्रासाङ्ग॑न्ध॒र्वो
अ॒मृ॒ता॒नि वोच॑दि॒त्याह॑ । प्रा॒णा वा अ॒मृ॒ताः । प्रा॒णाने॒वास्मै॑
कल्पयति । ए॒तत्त्व॒न्दे॒व घ॒र्म दे॒वो दे॒वानु॒पा॒गा इ॒त्याह॑ । दे॒वो
ह्येष॑ स॒न्दे॒वानु॒पैति॑ । इ॒दम॒हं म॑नु॒ष्यो म॑नु॒ष्या॒नित्या॑ह ॥ १२ ॥

म॒नु॒ष्यो हि॑ । ए॒ष स॒न्म॑नु॒ष्या॒नुपैति॑ । ई॒श्व॒रो वै प्र॑व॒र्ग्यमु॒द्वा॒सय॑न् ।
प्र॒जां प॒शून्सो॑म॒पी॒थम॑नु॒द्वा॒सः सोम॑ पी॒थानु॒मेहि॑ । स॒ह प्र॒जया॑
स॒ह रा॒यस्पोषे॑णे॒त्याह॑ । प्र॒जामे॒व प॒शून्सो॑म॒पी॒थमा॒त्मन्ध॑त्ते ।
सु॒मि॒त्रा न॒ आप॒ ओष॑धयः स॒न्त्वि॒त्याह॑ । आ॒शिष॑मे॒वैता॒मा
शा॑स्ते । दु॒र्मि॒त्रास्तस्मै॑ भू॒यासु॒र्योऽस्मान्द्वेष्टि॑ यं च॒ व॒यं द्वि॒ष्म
इ॒त्याह॑ । अ॒भि॒चा॒र ए॒वा॒स्यैषः॑ । प्र॒ वा ए॒षोऽस्माल्लो॒काच्च॑वते ।
यः प्र॑व॒र्ग्यमु॒द्वा॒सय॑ति । उ॒दु॒त्यं चि॒त्रमि॑ति॒ सौरी॑भ्या॒मृ॒ग्यां
पुन॑रेत्य॒ गार्ह॑पत्ये जुहोति । अ॒यं वै लो॒को गार्ह॑पत्यः ।
अ॒स्मिन्ने॒व लो॒के प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति । अ॒सौ खलु॑ वा आ॒दि॒त्यः सु॑व॒र्गो
लो॒कः । यत्सौरी॑ भव॑तः । तेनै॒व सु॑व॒र्गाल्लो॒कान्नैति॑ ॥ १३ ॥

ब्रह्मणस्त्वा पर॒स्याया॒ इत्या॑ह दधात्य॒न्वित्य॑ रक्ष॒स्वी रक्ष॑साम॒प॒हत्यै॑ वै हि॒र॒ण्यमा॒हा॒र्द्धय॑ति ह्येष
गृ॒णा॒त्वि॒त्याह॑ म॒नु॒ष्या॒नित्या॑हा॒स्यैषोऽष्टौ॑ च ॥ १॥

प्रजापतिं वै देवाः शुक्रं पयोऽदुहन्। तदैभ्यो न व्यभवत्।
 तदग्निर्व्यकरोत्। तानि शुक्रियाणि सामान्यभवन्। तेषां यो
 रसोऽत्यक्षरत्। तानि शुक्रयजूंष्यभवन्। शुक्रियाणां वा एतानि
 शुक्रियाणि। सामपयसं वा एतयोरन्यत्। देवानामन्यत्पयः।
 यद्गोः पयः॥१४॥

तत्साम्नः पयः। यदजायै पयः। तद्देवानां पयः। तस्माद्यत्रैतैर्यजुर्भि-
 श्वरन्ति। तत्पयसा चरन्ति। प्रजापतिमेव तत्पयसाऽन्नाद्येन
 समर्द्धयन्ति। एष ह त्वै साक्षात्प्रवर्ग्यं भक्षयति। यस्यैवं विदुषः
 प्रवर्ग्यः प्रवृज्यते। उत्तरवेद्यामुद्वासयेत्तेजस्कामस्य। तेजो वा
 उत्तरवेदिः॥१५॥

तेजः प्रवर्ग्यः। तेजसैव तेजः समर्द्धयति। उत्तरवेद्यामुद्वासयेदन्न-
 कामस्य। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। मुखमुत्तरवेदिः।
 शीर्ष्णैव मुखं सन्दधात्यन्नाद्याय। अन्नाद एव भवति। यत्र
 खलु वा एतमुद्वासितं वयांसि पर्यासते। परि वै तां समा
 प्रजा वयांस्यसते॥१६॥

तस्मादुत्तरवेद्यामेवोद्वासयेत्। प्रजानाङ्गोपीथाय। पुरो वा

प॒श्चाद्वो॑द्वा॒सयेत्। पुर॑स्ता॒द्वा ए॒तज्ज्योति॑रु॒देति॑। तत्प॒श्चान्नि॑म्रो॒चति॑।
स्वामे॒वैनं॑ योनि॒मनू॑द्वा॒सयति॑। अ॒पां मध्य॑ उ॒द्वा॒सयेत्। अ॒पां
वा ए॒तन्मध्या॑ज्ज्योति॑रजायत। ज्योतिः॑ प्रव॒र्ग्यः। स्वयै॒वैनं॑ यो॒नौ
प्रति॑ष्ठापयति॥ १७ ॥

यं द्वि॒ष्ट्यात्। यत्र॑ स स्यात्। तस्या॑न्दि॒श्युद्वा॑सयेत्। ए॒ष वा
अ॒ग्निर्वै॑श्वा॒नरः। यत्प्र॑व॒र्ग्यः। अ॒ग्निनै॒वैनं॑ वै॒श्वान॒रेणा॒भि प्रव॑र्तयति।
औ॒दु॒म्ब॒र्या॒९ शा॒खाया॑मु॒द्वा॒सयेत्। ऊ॒र्वा उ॒दु॒म्ब॒रः। अन्नं॑ प्रा॒णः।
शु॒घ॒र्मः॥ १८ ॥

इ॒दम॒हम॒मुष्या॑मु॒ष्याय॑णस्य॑ शु॒चा प्रा॒णमपि॑ द॒हामी॒त्याह॑।
शु॒चैवा॒स्यं प्रा॒णमपि॑ द॒हति॑। ता॒जगा॑र्तिमा॒र्च्छति॑। यत्र॑ द॒र्भा
उ॒प॒दी॒कं स॒न्तताः॑ स्युः। तदु॒द्वा॒सये॒द्वृष्टि॑कामस्य। ए॒ता वा
अ॒पा॒म॒नू॒ज्झा॒व॒र्यो॒ नाम॑। यद्द॒र्भाः। अ॒सौ खलु॑ वा आ॒दित्य॑
इ॒तो वृष्टि॑मु॒दी॒रयति॑। अ॒सावे॒वास्मा॑ आ॒दित्यो॑ वृष्टिं॒ निय॑च्छति।
ता आपो॑ निय॑ता॒ धन्व॑ना यन्ति॥ १९ ॥

गोः पयं उत्तरवेदिरांसते स्थापयति घर्मो यन्ति॥ १० ॥ [१०]

प्र॒जाप॑तिः स॒म्भ्रि॒यमा॑णः। स॒म्राट्थ्स॒मृ॒तः। घ॒र्मः प्रवृ॑क्तः।

महावीर उद्भासितः। असौ खलु वावैष आदित्यः। यत्प्रवर्ग्यः।
 स एतानि नामान्यकुरुत। य एवं वेद। विदुरेनं नाम्ना।
 ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥१००॥

यो वै वसीयाँसं यथानाममुपचरति। पुण्यातिं वै स तस्मै
 कामयते। पुण्यातिमस्मै कामयन्ते। य एवं वेद। तस्मादेवं
 विद्वान्। घर्म इति दिवाऽऽचक्षीत। सम्राडिति नक्तम्। एते
 वा एतस्य प्रिये तनुवौ। एते अस्य प्रिये नामनी। प्रिययैवेनं
 तनुवौ॥१०१॥

प्रियेण नाम्ना समर्द्धयति। कीर्तिरस्य पूर्वागच्छति
 जनतामायतः। गायत्री देवेभ्योऽपाक्रामत्। तान्देवाः
 प्रवर्ग्यैवानु व्यभवन्। प्रवर्ग्येणाप्नुवन्। यच्चतुर्विंशतिकृत्वः
 प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। गायत्रीमेव तदनु विभवति। गायत्रीमाप्नोति।
 पूर्वाऽस्य जनं यतः कीर्तिर्गच्छति। वैश्वदेवः सँसन्नः॥१०२॥

वसवः प्रवृक्तः। सोमोऽभिकीर्यमाणः। आश्विनः पयस्यानीयमाने।
 मारुतः कथन्। पौष्ण उदन्तः। सारस्वतो विष्यन्दमानः। मैत्रः

शरो गृहीतः। तेज उद्यतः। वायुर्हियमाणः। प्रजापतिर्हूयमानो
वाग्धुतः॥१०३॥

असौ खलु वावैष आदित्यः। यत्प्रवर्ग्यः। स एतानि
नामान्यकुरुत। य एवं वेद। विदुरेनं नाम्ना। ब्रह्मवादिनो
वदन्ति। यन्मृन्मयमाहुतिं नाश्नुतेऽथ। कस्मादेषोऽश्नुत इति।
वागेष इति ब्रूयात्। वाच्येव वाचं दधाति॥१०४॥

तस्मादश्नुते। प्रजापतिर्वा एष द्वादशधा विहितः।
यत्प्रवर्ग्यः। यत्प्रागवकाशेभ्यः। तेन प्रजा असृजत।
अवकाशैर्देवासुरानसृजत। यदूर्ध्वमवकाशेभ्यः। तेनान्नमसृजत।
अन्नं प्रजापतिः। प्रजापतिर्वावैषः॥१०५॥

वदन्ति तनुवा सॄसन्नो हूयमानो वाग्धुतो दधात्येषः॥११॥ [११]

सविता भूत्वा प्रथमेऽहन्प्रवृज्यते। तेन कामाँ एति।
यद्वितीयेऽहन्प्रवृज्यते। अग्निर्भूत्वा देवानेति। यत्तृतीयेऽहन्प्रवृज्यते।
वायुर्भूत्वा प्राणानेति। यच्चतुर्थेऽहन्प्रवृज्यते। आदित्यो
भूत्वा रश्मीनेति। यत्पञ्चमेऽहन्प्रवृज्यते। चन्द्रमा भूत्वा

नक्षत्राण्येति॥१०६॥

यत्षष्ठेऽहंन्प्रवृज्यते॥ ऋतुर्भूत्वा संवत्सरमेति॥ यत्सप्तमेऽहंन्प्रवृज्यते॥
धाता भूत्वा शक्नोतीति॥ यदष्टमेऽहंन्प्रवृज्यते॥ बृहस्पतिर्भूत्वा
गायत्रीमेति॥ यन्नवमेऽहंन्प्रवृज्यते॥ मित्रो भूत्वा त्रिवृतं
इमाँल्लोकानेति॥ यदशमेऽहंन्प्रवृज्यते॥ वरुणो भूत्वा
विराजमेति॥१०७॥

यदेकादशेऽहंन्प्रवृज्यते॥ इन्द्रो भूत्वा त्रिष्टुभमेति॥
यद्द्वादशेऽहंन्प्रवृज्यते॥ सोमो भूत्वा सुत्यामेति॥ यत्पुरस्तादुपसदां
प्रवृज्यते॥ तस्मादितः पराङ्मूँल्लोकांस्तपन्नेति॥ यदुपरिष्ठादुपसदां
प्रवृज्यते॥ तस्मादमुतोऽर्वाङ्मूँल्लोकांस्तपन्नेति॥ य एवं वेद॥
एव तपति॥१०८॥

नक्षत्राण्येति विराजमेति तपति॥१२॥ [१२]

ॐ शं नस्तन्नो मा हांसीत्॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ षष्ठः प्रश्नः ॥

ॐ सन्त्वा॑ सि॒श्रामि॑ यजुषा॑ प्र॒जामायु॑र्धनं॑ च॥ ॐ शान्तिः॒
शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

प॒रे॒यु॒वा॑ꣳसं प्र॒वतो॑ म॒हीरनु॑ बहु॒भ्यः पन्था॑मनपस्पशानम्।
वै॒व॒स्व॒तꣳ स॒ङ्ग॒म॒नं॑ जना॑नां य॒मꣳ राजा॑नꣳ ह॒विषा॑ दुवस्यत।
इ॒दं त्वा॑ व॒स्त्रं प्रथ॑मन्वाग॒न्नपै॑तदू॒ह यदि॑हाबि॒भः पुरा॑। इ॒ष्टा॒पूर्त॑मनु॒
सम्प॑श्य दक्षि॑णां यथा॑ ते द॒त्तं बहु॑धा वि॒बन्धु॑षु। इ॒मौ यु॑नज्मि
ते व॒ह्नी अ॑सु॒नीथा॑य वो॒ढवै॑। या॒भ्यां य॒मस्य॑ सा॒दनꣳ सु॒कृता॑
चापि॑ गच्छ॒तात्। पू॒षा त्वे॒तश्चा॑वयतु प्रवि॒द्वान॑नष्टपशु॒र्भुवन॑स्य
गो॒पाः। स त्वै॒तेभ्यः॑ परि॑ददात्पि॒तृभ्यो॑ऽग्नि॑र्दे॒वेभ्यः॑ सु॒विद॑त्रे॒भ्यः।
पू॒षेमा॑ आशा॒ अनु॑वेद॒ सर्वाः॑ सो अ॒स्माꣳ अ॒भय॑तमेन नेषत्।
स्व॒स्ति॒दा अ॒घृणिः॑ स॒र्ववी॒रोऽप्र॑युच्छन्पु॒र ए॑तु प्रवि॒द्वान्॥१॥

आयु॑र्वि॒श्वायुः॑ परि॑पासति त्वा पू॒षा त्वा॑ पातु प्रप॑थे पुर॒स्तात्।
यत्रा॑संते सु॒कृतो॑ यत्र॒ ते य॒युस्त॑त्र त्वा दे॒वः सं॒वि॒ता द॑धातु।
भु॒वन॑स्य पत इ॒दꣳ ह॒विः। अ॒ग्नये॑ रयि॒मते॑ स्वाहा॑। पु॒रुष॑स्य
सया॑व॒र्यपे॑द॒घानि॑ मृज्महे। यथा॑ नो अत्र॒ नाप॑रः पुरा ज॒रस॑

आयति। पुरुषस्य सयावरि वि ते प्राणमसि स्रसम्। शरीरेण
महीमिहि स्वधयेहि पितृनुपं प्रजयाऽऽस्मानिहावह। मैवं
माऽस्ता प्रियेऽहं देवी सती पितृलोकं यदैषि। विश्ववारा
नभसा संव्ययन्त्युभौ नो लोकौ पर्यसाऽभ्याववृत्स्व॥२॥

इयं नारी पतिलोकं वृणाना निपद्यत उप त्वा मर्त्य
प्रेतम्। विश्वं पुराणमनु पालयन्ती तस्यै प्रजां द्रविणं चेह
धेहि। उदीर्ष्व नार्यभि जीवलोकमितासुमेतमुपशेष एहि।
हस्तग्राभस्य दिधिषोस्त्वमेतत्पत्युर्जनित्वमभि सम्बभूव।
सुवर्णं हस्तादाददाना मृतस्य श्रियै ब्रह्मणे तेजसे बलाय।
अत्रैव त्वमिह वयं सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम।
धनुरहस्तादाददाना मृतस्य श्रियै क्षत्रायौजसे बलाय। अत्रैव
त्वमिह वयं सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम। मणिं
हस्तादाददाना मृतस्य श्रियै विशे पुष्ट्यै बलाय। अत्रैव त्वमिह
वयं सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम॥३॥

इममंग्रे चमसं मा विजीह्वरः प्रियो देवानामुत सोम्यानाम्।
एष यश्चमसो देवपानस्तस्मिन्देवा अमृता मादयन्ताम्।

अग्नेर्वर्म परि गोभिर्व्ययस्व सं प्रोर्णुष्व मेदसा पीवसा
 च। नेत्वा धृष्णुर्हरसा जर्हृषाणो दधद्विधक्ष्यन्पर्यङ्ख्यातै।
 मैनमग्ने विदहो माऽभिशोचो माऽस्य त्वचं चिक्षिपो मा
 शरीरम्। यदा शृतं कुरवो जातवेदोऽर्थमेनं प्रहिणुतात्पितृभ्यः।
 शृतं यदा कुरसि जातवेदोऽर्थमेनं परिदत्तात्पितृभ्यः। यदा
 गच्छात्यसुनीतिमेतामथा देवानां वशनीर्भवाति। सूर्यं ते
 चक्षुर्गच्छतु वातमात्मा द्यां च गच्छ पृथिवीं च धर्मणा। अपो
 वां गच्छ यदि तत्र ते हितमोषधीषु प्रतितिष्ठा शरीरैः। अजो
 भागस्तपसा तं तपस्व तं ते शोचिस्तपतु तं ते अर्चिः। यास्तै
 शिवास्तनुवो जातवेदस्ताभिर्वहेम५ सुकृतां यत्र लोकाः। अयं
 वै त्वमस्मादधि त्वमेतदयं वै तदस्य योनिरसि। वैश्वानरः
 पुत्रः पित्रे लोककृज्जातवेदो वहेम५ सुकृतां यत्र लोकाः॥४॥

विद्वानभ्याववृत्स्वाभिमांतीर्जयेम शरीरैश्चत्वारि च॥१॥ [१]

य एतस्य पथो गोप्तारस्तेभ्यः स्वाहा य एतस्य पथो
 रक्षितारस्तेभ्यः स्वाहा य एतस्य पथोभिरक्षितारस्तेभ्यः
 स्वाहाऽऽख्यात्रे स्वाहाऽपारख्यात्रे स्वाहाऽभिलालपते

स्वाहाऽपलालपते स्वाहाऽग्नये कर्मकृते स्वाहा यमत्र
 नाधीमस्तस्मै स्वाहा। यस्तं इध्मं जभरत्सिष्विदानो मूर्धानं
 वात तपते त्वाया। दिवो विश्वस्मात्सीमघायत उरुष्यः।
 अस्मात्वमधिं जातोऽसि त्वदयं जायतां पुनः। अग्नये
 वैश्वानराय सुवर्गाय लोकाय स्वाहा॥५॥

य एतस्य त्वत्पञ्च॥२॥

[२]

प्र केतुना बृहता भ्रात्यग्निराविर्विश्वानि वृषभो रौरवीति।
 दिवश्चिदन्तादुप मामुदानडुपामुपस्थे महिषो ववर्ध। इदं
 त एकं पुर ऊत एकं तृतीयेन ज्योतिषा संविशस्व।
 संवेशनस्तनुवै चारुरेधि प्रियो देवानां परमे सुधस्थे। नाके
 सुपर्णमुप यत्पतन्तः हृदा वेनन्तो अभ्यचक्षत त्वा। हिरण्यपक्षं
 वरुणस्य दूतं यमस्य योनौ शकुनं भुरण्युम्। अतिद्रव सारमेयौ
 श्वानौ चतुरक्षौ शबलौ साधुना पथा। अथा पितृन्त्सुविदत्राः
 अपीहि यमेन ये संधमादं मदन्ति। यौ ते श्वानौ यमरक्षितारौ
 चतुरक्षौ पथिरक्षी नृचक्षसा। ताभ्यां राजन्परि देह्येनः
 स्वस्ति चास्मा अनमीवं च धेहि॥६॥

उरुणसावसुतृपावुलुम्बलौ यमस्य दूतौ चरतो वशाः अनु।
 तावस्मभ्यं दृशये सूर्याय पुनर्दत्ता वसुमद्येह भद्रम्। सोम
 एकैभ्यः पवते घृतमेक उपासते। येभ्यो मधु प्रधावन्ति
 ताः श्विदेवापि गच्छतात्। ये युध्यन्ते प्रधनेषु शूरांसो ये
 तनुत्यजः। ये वा सहस्रदक्षिणास्ताः श्विदेवापि गच्छतात्।
 तपसा ये अनाधृष्यास्तपसा ये सुवर्गताः। तपो ये चक्रिरे
 महत्ताः श्विदेवापि गच्छतात्। अश्मन्वती रेवतीः सः
 रभध्वमुत्तिष्ठत प्रतरता सखायः। अत्रा जहाम ये असन्नशेवाः
 शिवान् वयमभि वाजानुत्तरेम॥७॥

यद्वै देवस्य सवितुः पवित्रः सहस्रधारं विततमन्तरिक्षे।
 येनापुनादिन्द्रमनार्तमात्यै तेनाहं माः सर्वतनुं पुनामि। या
 राष्ट्रात्पन्नादप यन्ति शाखा अभिमृता नृपतिमिच्छमानाः।
 धातुस्ताः सर्वाः पवनेन पूताः प्रजयास्मान्नय्या वर्चसा
 सः सृजाथ। उद्वयं तमसस्परि पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्। देवं
 देवत्रा सूर्यमगन्म ज्योतिरुत्तमम्। धाता पुनातु सविता पुनातु।
 अग्नेस्तेजसा सूर्यस्य वर्चसा॥८॥

धेह्युत्तरेमाष्टौ च॥३॥

[३]

यन्ते अग्निममन्थाम वृषभायेव पक्तवे। इमन्तं शमयामसि
क्षीरेण चोदकेन च। यन्त्वमग्ने समदहस्त्वमु निर्वापया पुनः।
क्याम्बूरत्र जायतां पाकदूर्वा व्यल्कशा। शीतिके शीतिकावति
ह्लादुके ह्लादुकावति। मण्डूक्या सुसङ्गमयेमं स्वग्निं शमय।
शं ते धन्वन्या आपः शमु ते सन्त्वनूक्याः। शं ते समुद्रिया
आपः शमु ते सन्तु वर्ष्याः। शं ते स्रवन्तीस्तनुवे शमु ते सन्तु
कूप्याः। शन्ते नीहारो वर्षतु शमु पृष्ठाऽवशीयताम्॥९॥

अव सृज पुनरग्ने पितृभ्यो यस्तु आहुतश्चरति स्वधाभिः।
आयुर्वसान् उप यातु शेषं सङ्गच्छतां तनुवां जातवेदः।
सङ्गच्छस्व पितृभिः सः स्वधाभिः समिष्टापूर्तेन परमे व्योमन्।
यत्र भूम्यै वृणसे तत्र गच्छ तत्र त्वा देवः संविता दधातु।
यत्ते कृष्णः शंकुन आतुतोद पिपीलः सर्प उत वा श्वापदः।
अग्निष्टद्विश्वादनृणं कृणोतु सोमश्च यो ब्राह्मणमाविवेश।
उत्तिष्ठातस्तनुवः सम्भरस्व मेह गात्रमवहा मा शरीरम्।
यत्र भूम्यै वृणसे तत्र गच्छ तत्र त्वा देवः संविता दधातु।

इदं त॒ एकं॑ प॒र ऊ॒त॒ एकं॑ तृतीये॑न॒ ज्योति॑षा॒ संवि॑शस्व।
 संवेश॑नस्त॒नुवै॑ चारु॑रेधि॒ प्रियो॑ दे॒वानां॑ प॒रमे॑ स॒धस्थे॑। उत्तिष्ठ॑
 प्रेहि॑ प्र॒द्रवौकः॑ कृणुष्व॒ प॒रमे॑ व्यो॒मन्। य॒मेन॒ त्वं य॒म्या
 संवि॑दानोत्त॒मन्नाक॑मधि॒ रोहे॑मम्। अश्म॑न्वती॒ रेवती॑र्यद्वे॒ देव॑स्य
 सवि॑तुः प॒वित्रं॑ या रा॒ष्ट्रात्प॒न्नादु॒द्वयं॑ तम॑स॒स्परि॑ धा॒ता पु॑नातु।
 अ॒स्मात्त्वमधि॑ जा॒तोऽसि॑ त्वद॒यं जा॑यतां पु॒नः। अ॒ग्नये॑
 वैश्वान॒राय॑ सुव॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॑॥१०॥

अवशीयता५ सधस्थे पञ्च च॥४॥ [४]

आया॑तु दे॒वः सु॒मना॑भिरू॒तिभि॑र्य॒मो ह॑वे॒ह प्र॑य॒ताभि॑र॒क्ता।
 आसी॑दता५ सुप्र॒यते॑ह ब॒र्हिष्य॑र्जा॒यजा॑त्यै मम॑ शत्रु॒हत्यै॑। य॒मे
 इ॒व य॑त॒माने॒ यदै॑तं प्रवा॑म्भर॒न्मानु॑षा दे॒वय॑न्तः। आसी॑दत॒ः
 स्व॒मु लो॒कं वि॑दाने॒ स्वास॑स्थे भ॑वत॒मिन्द॑वे नः। य॒माय॑ सोम॑ः
 सुनु॑त य॒माय॑ जुहु॒ता ह॑विः। य॒मः ह॑ य॒ज्ञो ग॑च्छत्य॒ग्निदू॑तो
 अर॑ङ्कतः। य॒माय॑ घृ॒तव॑द्ध॒विर्जु॑होत॒ प्र च॑ तिष्ठत। स नो॑
 दे॒वेष्व॑या॒यम॑दी॒र्घमा॑युः प्र जी॒वसे॑। य॒माय॑ मधु॑मत्तम॒ः रा॒ज्ञे ह॑व्यं
 जु॑होतन। इदं नम॒ ऋषि॑भ्यः पू॒र्वजे॑भ्यः पू॒र्वेभ्यः॑ पथि॒कृद्भ्यः॑॥११॥

योऽस्य कौष्ठं जगत् पार्थिवस्यैकं इद्वशी। यमं भङ्गुश्रवो गाय
 यो राजानपरोध्यः। यमङ्गाय भङ्गुश्रवो यो राजानपरोध्यः।
 येनापो नद्यो धन्वानि येन द्यौः पृथिवी दृढा। हिरण्यकक्ष्यान्
 सुधुरान् हिरण्याक्षानयः शफान्। अश्वाननश्यतो दानं यमो
 राजाभि तिष्ठति। यमो दाधार पृथिवीं यमो विश्वमिदं
 जगत्। यमाय सर्वमित्रस्थे यत् प्राणद्वायुरक्षितम्। यथा पञ्च
 यथा षड्यथा पञ्च दशर्षयः। यमं यो विद्यात्स ब्रूयाद्यथैक
 ऋषिर्विजानते॥१२॥

त्रिकद्रुकेभिः पतति षडुर्वीरेकमिद्वहत्। गायत्री त्रिष्टुच्छन्दांसि
 सर्वा ता यम आहिता। अहरहर्नयमानो गामश्वं पुरुषं जगत्।
 वैवस्वतो न तृप्यति पञ्चभिर्मानवैर्यमः। वैवस्वते विविच्यन्ते यमे
 राजानि ते जनाः। ये चेह सत्येनेच्छन्ते य उ चानृतवादिनः। ते
 राजन्निह विविच्यन्तेऽथा यन्ति त्वामुप। देवाश्च ये नमस्यन्ति
 ब्राह्मणाश्चापचित्यति। यस्मिन्वृक्षे सुपलाशे देवैः संपिबते
 यमः। अत्रा नो विश्पतिः पिता पुराणा अनुवेनति॥१३॥

वैश्वानरे हविरिदं जुहोमि साहस्रमुत्सं शतधारमेतम्।
 तस्मिन्नेष पितरं पितामहं प्रपितामहं बिभरत्पिन्वमाने।
 द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु द्यामिमं च योनिमनु यश्च
 पूर्वः। तृतीयय्योनिमनु सञ्चरन्तं द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त
 होत्राः। इमं समुद्रं शतधारमुत्सं व्यञ्ज्यमानं भुवनस्य
 मध्ये। घृतन्दुहानामदितिं जनायाग्रे मा हिंसीः परमे
 व्योमन्। अपेतं वीतं वि च सर्पतातो येऽत्र स्थ
 पुराणा ये च नूतनाः। अहोभिरद्विरक्तुभि व्यक्तं यमो
 ददात्ववसानमस्मै। सवितैतानि शरीराणि पृथिव्यै मातुरुपस्थ
 आदधे। तेभिर्युज्यन्तामग्निघ्न्याः॥१४॥

शुनं वाहाः शुनं नाराः शुनं कृषतु लाङ्गलम्। शुनं वरत्रा
 बध्यन्तां शुनमष्टामुदिङ्गय शुनांसीरा शुनमस्मासु धत्तम्।
 शुनांसीरा विमां वाचं यद्विवि चक्रथुः पयः। तेनेमामुप
 सिञ्चतम्। सीते वन्दामहे त्वाऽर्वाची सुभगे भव। यथा
 नः सुभगा संसि यथा नः सुफला संसि। सवितैतानि
 शरीराणि पृथिव्यै मातुरुपस्थ आदधे। तेभिरदिते शं भव।

विमुच्यध्वमघ्निया देवयाना अतारिष्म तमसस्पारमस्य।
ज्योतिरापाम् सुवर्गन्म॥१५॥

प्र वाता वान्ति पतयन्ति विद्युत् उदोषधीर्जिहते पिन्वंते सुवः।
इरा विश्वस्मै भुवनाय जायते यत्पर्जन्यः पृथिवीः रेतसाऽवति।
यथा यमाय हार्म्यमवपन्पञ्च मानवाः। एवं वपामि हार्म्यं
यथासाम जीवलोके भूरयः। चितः स्थ परिचित ऊर्ध्वचितः
श्रयध्वं पितरो देवता। प्रजापतिर्वः सादयतु तया देवतया।
आप्यायस्व सन्ते॥१६॥

अघ्निया अंगन्म सप्त च॥६॥ [६]

उत्ते तन्नोमि पृथिवीं त्वत्परीमँल्लोकं निदधन्मो अहः रिषम्।
एताः स्थूणा पितरो धारयन्तु तेऽत्रा यमः सादनात्ते
मिनोतु। उपसर्प मातरं भूमिमेतामुरुव्यचसं पृथिवीः
सुशेवाम्। ऊर्णम्रदा युवतिर्दक्षिणावत्येषा त्वा पातु निर्ऋत्या
उपस्थे। उद्धञ्चस्व पृथिवि मा विबाधिथाः सूपायनास्मै भव
सूपवञ्चना। माता पुत्रं यथासिचाभ्येनं भूमि वृणु। उद्धञ्चमाना
पृथिवी हि तिष्ठसि सहस्रं मित उप हि श्रयन्ताम्। ते

गृहासो मधुश्चुतो विश्वाहास्मै शरणाः सन्त्वत्र। एणीर्धाना
हरिणीरर्जुनीः सन्तु धेनवः। तिलवत्सा ऊर्जमस्मै दुहाना
विश्वाहा सन्त्वनपस्फुरन्तीः॥१७॥

एषा ते यमसादने स्वधा निर्धायते गृहे। अक्षितिर्नाम ते
असौ। इदं पितृभ्यः प्रभरेम बर्हिर्देवेभ्यो जीवन्तु उत्तरं भरेम।
तत्त्वमारोहासो मेघ्यो भवं यमेन त्वं यम्या सव्विदानः। मा
त्वा वृक्षौ सम्बाधिष्टाम्मा माता पृथिवि त्वम्। पितृन् ह्यत्र
गच्छास्येधांसं यमराज्ये। मा त्वा वृक्षौ सम्बाधेथां मा माता
पृथिवी मही। वैवस्वतः हि गच्छासि यमराज्ये विराजसि।
नळं प्लवमारोहैतं नळेन पथोऽन्विहि। स त्वं नळप्लवो भूत्वा
सन्तरं प्रतरोत्तरं॥१८॥

सवितैतानि शरीराणि पृथिव्यै मातुरुपस्थ आदधे। तेभ्यः
पृथिवि शं भव। षड्भौता सूर्यं ते चक्षुर्गच्छतु वातमात्मा द्यां
च गच्छ पृथिवीं च धर्मणा। अपो वां गच्छ यदि तत्र ते
हितमोषधीषु प्रतितिष्ठा शरीरैः। परं मृत्यो अनुपरैहि पन्थां
यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते तै ब्रवीमि मा

नः प्रजा९ रीरिषो मोत वीरान्। शं वातः श९ हि ते घृणिः
 शम् ते सन्त्वोषधीः। कल्पन्ताम्मे दिशः शग्माः। पृथिव्यास्त्वा
 लोके सादयाम्यमुष्य शर्मासि पितरो देवता। प्रजापतिस्त्वा
 सादयतु तया देवतया। अन्तरिक्षस्य त्वा दिवस्त्वा दिशां त्वा
 नाकस्य त्वा पृष्ठे ब्रध्नस्य त्वा विष्टपे सादयाम्यमुष्य शर्मासि
 पितरो देवता। प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतया॥१९॥

अपूपवान्धृतवा९श्चरुरेह सीदतूत्तभ्रुवन् पृथिवीं द्यामुतोपरि।
 योनि॒कृतः पथि॒कृतः सपर्य॑त॒ ये दे॒वाना॑ङ्घृतभा॒गा इ॒ह स्थ।
 ए॒षा ते यम॒साद॑ने स्व॒धा निधी॑यते गृहे॑ऽसौ। दशा॑क्षरा
 ता९ र॑क्षस्व॒ ताङ्गो॑पायस्व॒ तां ते परि॑ददामि॒ तस्यां॑ त्वा
 मा द॑भन्पि॒तरो दे॒वता॑। प्रजा॑पतिस्त्वा सादयतु तया
 देवतया। अपूपवा॑ञ्छृतवा॑न् क्षी॒रवा॒न्दधि॑वा॒न्मधु॑मा९श्चरुरेह
 सीदतूत्तभ्रुवन् पृथिवीं द्यामुतोपरि। योनि॒कृतः पथि॒कृतः
 सपर्य॑त॒ ये दे॒वाना॑श्च॒तभा॑गाः क्षी॒रभा॑गा दधि॑भागा मधु॑भागा
 इ॒ह स्थ। ए॒षा ते यम॒साद॑ने स्व॒धा निधी॑यते गृहे॑ऽसौ। श॒ताक्ष॑रा
 स॒हस्रा॑क्षरा॒युता॑क्षरा॒ऽच्यु॑ताक्षरा॒ ता९ र॑क्षस्व॒ ताङ्गो॑पायस्व॒ तां

ते परिददामि तस्यां त्वा मा दंभन्पितरो देवता। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु तया देवतया॥२०॥ ८॥

अनपस्फुरन्तीरुत्तरं देवतया द्वे च॥७॥ [७]

एतास्ते स्वधा अमृताः करोमि यास्ते धानाः परिकिराम्यत्र।
तास्ते यमः पितृभिः संविदानोऽत्र धेनूः कामदुघाः करोतु।
त्वामर्जुनौषधीनां पयो ब्रह्माण इद्विदुः। तासां त्वा मध्यादाददे
चरुभ्यो अपिधातवे। दूर्वाणां स्तम्बमाहरैतां प्रियतमां
मम। इमान्दिशं मनुष्याणां भूयिष्ठानु वि रोहतु। काशानां
स्तम्बमाहर रक्षसामपहत्यै। य एतस्यै दिशः पराभवन्नघायवो
यथा तेनाभवान्पुनः। दर्भाणां स्तम्बमाहर पितृणा मोषधीं
प्रियाम्। अन्वस्यै मूलं जीवादनु काण्डमथो फलम्॥२१॥

लोकं पृण ता अस्य सूददोहसः। शं वातः शं हि ते घृणिः शमु
ते सन्त्वोषधीः। कल्पन्तां ते दिशः सर्वाः। इदमेव मेतोपरा
मार्तिमाराम काञ्चन। तथा तदश्विभ्यां कृतं मित्रेण वरुणेन
च। वरुणो वारयादिदन्देवो वनस्पतिः। आत्यै निर्ऋत्यै द्वेषाच्च
वनस्पतिः। विधृतिरसि विधारयास्मदघा द्वेषांसि शमि

श॒मया॒स्मद॒घा द्वे॒षाँ॑सि॒ य॒व य॒वया॒स्मद॒घा द्वे॒षाँ॑सि। पृ॒थि॒वीं
 ग॒च्छा॒न्तरि॑क्षं गच्छ॒ दिवं॑ गच्छ॒ दिशो॑ गच्छ॒ सुव॑र्गच्छ॒ सुव॑र्गच्छ॒
 दिशो॑ गच्छ॒ दिवं॑ गच्छा॒न्तरि॑क्षं गच्छ॒ पृथि॒वीं ग॒च्छापो॑ वा
 गच्छ॒ यदि॑ तत्र॑ ते हि॒तमोष॑धीषु॒ प्रति॑तिष्ठा॒ शरी॑रैः। अश्म॑न्वती
 रेवती॒र्यद्वै॑ दे॒वस्य॑ सवि॒तुः प॒वित्रं॑ या रा॒ष्ट्रात्प॒न्नादुद्व॑यं तम॑स॒स्परि॑
 धा॒ता पु॑नातु॥२२॥

फलं पुनातु॥८॥ [८]

आ रो॒ह॒तायु॑र्ज॒रसं॑ङ्ग॒णाना॑ अनुपूर्वं यत॑माना॒ यति॑ष्ट। इ॒ह त्व॑ष्टा
 सु॒जनि॑मा सु॒रलो॑ दी॒र्घमायुः॑ करतु जी॒वसे॑ वः। यथाहा॑न्यनुपूर्वं
 भव॑न्ति॒ यथ॑र्तव॑ ऋ॒तुभि॒र्यन्ति॑ क्लृप्ताः। यथा॒ न पूर्॑वमप॑रो
 जहा॑त्ये॒वा धा॑त॒रायू॑षि कल्प॑यैषाम्। न हि॒ ते अग्ने॑ त॒नुवै॑
 क्रू॒रं च॒कार॒ मर्त्यैः॑। क॒पिर्ब॑भस्ति॒ तेज॑नं पुन॑र्ज॒रायु॑ गौ॒रि॒वा।
 अप॑ नः शोशु॑चद॒घम॑ग्रे शुशु॑ध्या र॒यिम्। अप॑ नः शोशु॑चद॒घं
 मृ॒त्यवे॒ स्वाहा॑। अ॒न॒ङ्वाह॑म॒न्वार॑भामहे स्व॒स्तये॑। स न॒ इन्द्र॑
 इव॑ दे॒वेभ्यो॑ वह्निः स॒म्पा॒रणो॑ भव॥२३॥

इ॒मे जी॒वा वि॑मृ॒तैराव॑वर्ति॒न्नभू॑द्भ॒द्रा दे॒वहू॑तिं नो अ॒द्य।

प्राञ्जोगामानृतये हसाय द्राघीय आयुः प्रतरान्दधानाः।
 मृत्योः पदं योपयन्तो यदैम द्राघीय आयुः प्रतरान्दधानाः।
 आप्यायमानाः प्रजया धनेन शुद्धाः पूता भवथ यज्ञियासः।
 इमं जीवेभ्यः परिधिन्दधामि मा नोऽनु गादपरो
 अर्धमेतम्। शतजीवन्तु शरदः पुरुचीस्तिरो मृत्युन्दद्महे
 पर्वतेन। इमा नारीरविधवाः सुपत्नीराञ्जनेन सर्पिषा
 समृशन्ताम्। अनश्रवो अनमीवाः सुशेवा आरोहन्तु जनयो
 योनिमग्रे। यदाञ्जनत्रैककुदञ्जातः हिमवतस्परि। तेनामृतस्य
 मूलेनारातीर्जम्भयामसि। यथा त्वमुद्भिन्नत्स्योषधे पृथिव्या
 अधि। एवमिम उद्भिन्दन्तु कीर्त्या यशसा ब्रह्मवर्चसेन।
 अजोऽस्यजास्मदघा द्वेषाऽसि यवोऽसि यवयास्मदघा
 द्वेषाऽसि॥ २४॥

भव जम्भयामसि त्रीणि च॥ १॥

[१]

अपं नः शोशुचदघमग्रे शुशुध्या रयिम्। अपं नः शोशुचदघम्।
 सुक्षेत्रिया सुगातुया वसूया च यजामहे। अपं नः शोशुचदघम्।
 प्रयद्वन्दिष्ठ एषां प्रास्माकांसश्च सूरयः। अपं नः शोशुचदघम्।

प्रयदग्नेः सहस्वतो विश्वतो यन्ति सूरयः। अप नः
शोशुचदधम्। प्रयते अग्ने सूरयो जायेमहि प्र ते वयम्। अप
नः शोशुचदधम्॥२५॥

त्व९ हि विश्वतोमुख विश्वतः परिभूरसि। अप नः शोशुचदधम्।
द्विषो नो विश्वतोमुखाऽति नावेव पारय। अप नः शोशुचदधम्।
स नः सिन्धुमिव नावयाति पर्षा स्वस्तये। अप नः
शोशुचदधम्। आपः प्रवणादिव यतीरपास्मत्स्यन्दतामधम्।
अप नः शोशुचदधम्। उद्धनादुदकानीवापास्मत्स्यन्दतामधम्।
अप नः शोशुचदधम्। आनन्दाय प्रमोदाय पुनरागाः
स्वान्गृहान्। अप नः शोशुचदधम्। न वै तत्र प्रमीयते गौरश्वः
पुरुषः पशुः। यत्रेदं ब्रह्म क्रियते परिधिर्जीवनायकमप नः
शोशुचदधम्॥२६॥

अधमघं चत्वारि च॥१०॥ [१०]

अपश्याम युवतिमाचरन्तीं मृताय जीवां परिणीयमानाम्।
अन्धेन या तमसा प्रावृताऽसि प्राचीमवाचीमवयन्नरिष्ठै। मयैतां
माऽस्तां भ्रियमाणा देवी सती पितृलोकं यदैषि। विश्ववारा
नभसा संव्ययन्त्युभौ नो लोकौ पयसाऽऽवृणीहि। रयिष्ठामग्निं

मधु॑मन्त॒मूर्मि॑ण॒मूर्जः॑ सन्तं त्वा॒ पय॑सो॒प॒ स॒संदे॑म। स॒ र॒य्या
 समु॑ वर्च॑सा॒ सच॑स्वा नः स्व॒स्तये॑। ये जी॒वा ये च॑ मृ॒ता ये जा॒ता
 ये च॑ जन्त्याः॑। तेभ्यो॑ घृ॒तस्य॑ धारयितुं मधु॑धारा व्यु॒न्दती॑।
 मा॒ता रु॒द्राणा॑न्दुहि॒ता वसू॑ना॒ऽस्वसा॑दित्याना॒ममृ॑तस्य॒ नाभिः॑।
 प्रणु॑वोचं चि॒क्कि॑तुषे जना॑य॒ मागा॑मना॒गाम॑दितिं वधिष्ट।
 पिबे॑तूदकं तृ॒णान्य॑त्तु। ओमु॑त्सृजत॥२७॥

वधिष्ट द्वे च॥११॥ [११]

सु॒मङ्ग॒लीरि॑यं व॒धूरि॑मा॒ संमे॑त॒ पश्य॑त । सौभा॑ग्यम॒स्यै
 द॒त्त्वाया॑थास्तं वि॒ परे॑तन। इ॒मां त्वमि॑न्द्र मी॒ढ्वः सु॑पु॒त्रा॒
 सु॒भगा॑ कुरु। दशा॑स्यां पु॒त्राणा॑ धेहि॒ पति॑मेकाद॒शं कृ॑धि॥
 आ॒वह॑न्ती वि॒तन्वा॑ना। कु॒र्वाणा॑ ची॒रमा॑त्मनः। वासा॑सि॒ मम॑
 गाव॑श्च। अ॒न्नपा॑ने च॑ सर्व॒दा। ततो॑ मे॒ श्रिय॑माव॑ह।

सन्त्वा॑ सि॒श्वामि॑ यजुषा॑ प्र॒जामा॑यु॒र्धनं॑ च॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒
 शान्तिः॑॥

॥ सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली ॥

शं नो मि॒त्रः शं वरु॑णः। शं नो भव॑त्व॒र्य॒मा। शं न॒ इन्द्रो॒
बृह॑स्पतिः। शं नो विष्णु॑रुरु॒क्रमः। नमो॑ ब्रह्म॒णे। नम॑स्ते वा॒यो।
त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॑ ब्रह्मा॑सि। त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॑ ब्रह्म॑ वदिष्यामि। ऋ॒तं
वदि॑ष्यामि। स॒त्यं वदि॑ष्यामि। तन्मा॑मवतु। तद्व॒क्तार॑मवतु।
अव॑तु माम्। अव॑तु व॒क्तारम्॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥१॥

स॒त्यं वदि॑ष्यामि पञ्च॑ च॥१॥ [१]

शीक्षां व्याख्यास्यामः। वर्णः॒ स्वरः॑। मात्रा॒ बलम्। सामं
सन्ता॒नः। इत्यु॑क्तः शीक्षाध्यायः॥२॥

शीक्षां पञ्च॑॥२॥ [२]

स॒ह नो॒ यशः॑। स॒ह नो॒ ब्रह्मव॑र्चसम्। अथातः स॒ंहिता॒या
उप॑निषदं व्याख्यास्यामः। पञ्च॑स्वधिकरणेषु। अधिलोकमधि-
ज्योतिषमधिविद्यमधिप्रजमध्यात्मम्। ता महास॒ंहिता
इत्याच॑क्षते। अथाधिलो॒कम्। पृथि॑वी पूर्वरूपम्। द्यौरु॒त्तर॑रूपम्।
आका॑शः सन्धिः॥३॥

वायुः सन्धानम्। इत्यधिलोकम्। अथाधिज्यौतिषम्। अग्निः
 पूर्वरूपम्। आदित्य उत्तररूपम्। आपः सन्धिः। वैद्युतः
 सन्धानम्। इत्यधिज्यौतिषम्। अथाधिविद्यम्। आचार्यः
 पूर्वरूपम्॥४॥

अन्तेवास्युत्तररूपम्। विद्या सन्धिः। प्रवचनं सन्धानम्।
 इत्यधिविद्यम्। अथाधिप्रजम्। माता पूर्वरूपम्। पितोत्तररूपम्।
 प्रजा सन्धिः। प्रजननं सन्धानम्। इत्यधिप्रजम्॥५॥

अथाध्यात्मम्। अधराहनुः पूर्वरूपम्। उत्तराहनुरुत्तररूपम्।
 वाक्सन्धिः। जिह्वा सन्धानम्। इत्यध्यात्मम्। इतीमा
 महासंहिताः। य एवमेता महासंहिता व्याख्याता वेद।
 सन्धीयते प्रजया पशुभिः। ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन सुवर्ग्येण
 लोकेन॥६॥

सन्धिराचार्यः पूर्वरूपमित्यधिप्रजं लोकेन॥३॥ [३]

यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपः। छन्दोभ्योऽध्यमृतात्सम्भूवः। स
 मेन्द्रो मेधया स्पृणोतु। अमृतस्य देवधारणो भूयासम्। शरीरं
 मे विचरषणम्। जिह्वा मे मधुमत्तमा। कर्णाभ्यां भूरि विश्रुवम्।

ब्रह्मणः कोशोऽसि मेधयापिहितः। श्रुतं मे गोपाय। आवहन्ती
वितन्वाना॥७॥

कुर्वाणा चीरमात्मनः। वासांसि मम गावश्च। अन्नपाने च
सर्वदा। ततो मे श्रियमावह। लोमशां पशुभिः सह स्वाहा।
आ मां यन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। वि मांऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः
स्वाहा। प्र मांऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। दमां यन्तु ब्रह्मचारिणः
स्वाहा। शमां यन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा॥८॥

यशो जनेऽसानि स्वाहा। श्रेयान् वस्यसोऽसानि स्वाहा। तं
त्वा भग प्रविशानि स्वाहा। स मां भग प्रविश स्वाहा।
तस्मिन्सहस्रशाखे। निभंगाहं त्वयि मृजे स्वाहा। यथापः प्रवता
यन्ति। यथा मासा अहर्जरम्। एवं मां ब्रह्मचारिणः। धातरायन्तु
सर्वतः स्वाहा। प्रतिवेशोऽसि प्र मां भाहि प्र मां पद्यस्व॥९॥

[४]

भूर्भुवः सुवरिति वा एतास्तिस्त्रो व्याहृतयः। तासामुहस्मै तां
चतुर्थीम्। माहात्म्यस्यः प्रवेदयते। मह इति। तद्ब्रह्म। स आत्मा।
अङ्गान्यन्या देवताः। भूरिति वा अयं लोकः। भुव इत्यन्तरिक्षम्।

सुवरित्यसौ लोकः॥१०॥

मह इत्यादित्यः। आदित्येन वाव सर्वे लोका महीयन्ते। भूरिति वा अग्निः। भुव इति वायुः। सुवरित्यादित्यः। मह इति चन्द्रमाः। चन्द्रमसा वाव सर्वाणि ज्योतींषि महीयन्ते। भूरिति वा ऋचः। भुव इति सामानि। सुवरिति यजूंषि॥११॥

मह इति ब्रह्म। ब्रह्मणा वाव सर्वे वेदा महीयन्ते। भूरिति वै प्राणः। भुव इत्यपानः। सुवरिति व्यानः। मह इत्यन्नम्। अन्नेन वाव सर्वे प्राणा महीयन्ते। ता वा एताश्चतस्रश्चतुर्धा। चतस्रश्चतस्रो व्याहृतयः। ता यो वेद। स वेद ब्रह्म। सर्वेऽस्मै देवा बलिमावहन्ति॥१२॥

असौ लोको यजूंषि वेद द्वे च॥५॥

[५]

स य एषोऽन्तरहृदय आकाशः। तस्मिन्नयं पुरुषो मनोमयः। अमृतो हिरण्मयः। अन्तरेण तालुके। य एष स्तन इवावलम्बते। सैन्द्रयोनिः। यत्रासौ केशान्तो विवर्तते। व्यपोह्य शीर्षकपाले। भूरित्यग्नौ प्रतितिष्ठति। भुव इति वायौ॥१३॥

सुव॒रित्या॑दित्ये। मह॒ इति॑ ब्रह्म॑णि। आ॒प्रोति॑ स्वा॒राज्य॑म्।
 आ॒प्रोति॑ मन॑स॒स्पति॑म्। वाक्प॑तिश्चक्षु॑ष्पतिः। श्रोत्र॑पतिर्विज्ञान॑पतिः।
 ए॒तत्ततो॑ भवति। आ॒का॒शशरी॑रं ब्रह्म॑। स॒त्यात्म॑प्रा॒णारा॑मं मन॑
 आनन्द॑म्। शान्ति॑समृद्ध॑ममृत॑म्। इति॑ प्राचीनयो॒ग्योपा॑स्व॥१४॥

वा॒याव॒मृत॑मेकं च॥६॥ [६]

पृ॒थि॒व्यन्तरि॑क्षं द्यौर्दि॒शोऽवा॑न्तरदि॒शाः। अ॒ग्निर्वा॒युरा॑दित्यश्च॒न्द्रमा॒
 नक्ष॑त्राणि। आप॒ ओष॑धयो वन॒स्पत॑य आका॒श आ॒त्मा।
 इत्य॑धिभूतम्। अथाध्या॒त्मम्। प्रा॒णो व्या॒नोऽपान॑ उ॒दानः
 संमा॑नः। चक्षुः श्रोत्रं मनो वाक्क॑क्। चर्म॑ मा॒स॒ स्नावा॑स्थि
 म॒ज्जा। ए॒तदधि॑ वि॒धाय॑र्षि॒रवो॑चत्। पाङ्क॑ वा इ॒दं सर्व॑म्।
 पाङ्के॑नैव पाङ्क॑ः स्पृ॒णोती॑ति॥१५॥

सर्व॑मेकं च॥७॥ [७]

ओमि॑ति ब्रह्म॑। ओमि॒तीद॑ं सर्व॑म्। ओमि॒त्येत॑दनुकृति ह स्म
 वा अ॒प्योश्वा॑व॒येत्या॑श्वावयन्ति। ओमि॒ति सा॒मा॒नि गा॑यन्ति।
 ओ॒शोमि॑ति श॒स्त्राणि॑ श॒सन्ति॑। ओमि॒त्यध्व॑र्युः प्र॑तिग॒रं

प्रतिगृणाति। ओमिति ब्रह्मा प्रसौति। ओमित्यग्निहोत्रमनुजानाति।
ओमिति ब्राह्मणः प्रवक्ष्यन्नाह ब्रह्मोपाप्रवानीति। ब्रह्मैवो-
पाप्रोति॥१६॥

ओन्दश॥८॥ [८]

ऋतं च स्वाध्यायप्रवचने च। सत्यं च स्वाध्यायप्रवचने च।
तपश्च स्वाध्यायप्रवचने च। दमश्च स्वाध्यायप्रवचने च। शमश्च
स्वाध्यायप्रवचने च। अग्नयश्च स्वाध्यायप्रवचने च। अग्निहोत्रं
च स्वाध्यायप्रवचने च। अतिथयश्च स्वाध्यायप्रवचने च।
मानुषं च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने
च। प्रजनश्च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजातिश्च स्वाध्यायप्रवचने
च। सत्यमिति सत्यवचा राधीतरः। तप इति तपोनित्यः
पौरुशिष्टिः। स्वाध्यायप्रवचने एवेति नाको मौद्गल्यः। तद्धि
तपस्तद्धि तपः॥१७॥

प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च षट्॥९॥ [९]

अहं वृक्षस्य रेरिवा। कीर्तिः पृष्ठं गिरेरिवा। ऊर्ध्वपवित्रो
वाजिनीव स्वमृतमस्मि। द्रविणं सवर्चसम्। सुमेधा
अमृतोक्षितः। इति त्रिशङ्कोर्वेदानुवचनम्॥१८॥

अह९ षट्॥१०॥ [१०]

वेदमनूच्याचार्योऽन्तेवासिनमनुशास्ति। सत्यं वद। धर्मं चर। स्वाध्यायान्मा प्रमदः। आचार्याय प्रियं धनमाहृत्य प्रजातन्तुं मा व्यवच्छेत्सीः। सत्यान्न प्रमदितुव्यम्। धर्मान्न प्रमदितुव्यम्। कुशलान्न प्रमदितुव्यम्। भूत्यै न प्रमदितुव्यम्। स्वाध्यायप्रवचनाभ्यां न प्रमदितुव्यम्॥१९॥

देवपितृकार्याभ्यां न प्रमदितुव्यम्। मातृदेवो भव। पितृदेवो भव। आचार्यदेवो भव। अतिथिदेवो भव। यान्यनवद्यानि कर्माणि। तानि सेवितव्यानि। नो इतराणि। यान्यस्माक९ सुचरितानि। तानि त्वयोपास्यानि॥२०॥

नो इतराणि। ये के चास्मच्छ्रेया९सो ब्राह्मणाः। तेषां त्वयाऽऽसनेन प्रश्वसितुव्यम्। श्रद्धया देयम्। अश्रद्धयाऽदेयम्। श्रिया देयम्। हिंया देयम्। भिया देयम्। संविदा देयम्। अथ यदि ते कर्मविचिकित्सा वा वृत्तविचिकित्सा वा स्यात्॥२१॥

ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मूर्शिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा ते तत्र वर्तेरन्। तथा तत्र वर्तेथाः।

अथाभ्याख्यातेषु। ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः। युक्ता
 आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा ते तेषु वर्तेरन्। तथा
 तेषु वर्तेथाः। एष आदेशः। एष उपदेशः। एषा वेदोपनिषत्।
 एतदनुशासनम्। एवमुपासितव्यम्। एवमु चैतदुपास्यम्॥२२॥

स्वाध्यायप्रवचनाभ्यान्न प्रमदितव्यं तानि त्वयोपास्यानि स्यात्तेषु वर्तेरन्त्सप्त च॥११॥ [११]

शं नो मित्रः शं वरुणः। शं नो भवत्वयमा। शं न
 इन्द्रो बृहस्पतिः। शं नो विष्णुरुरुक्रमः। नमो ब्रह्मणे।
 नमस्ते वायो। त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्मासि। त्वामेव प्रत्यक्षं
 ब्रह्मावादिषम्। ऋतमवादिषम्। सत्यमवादिषम्। तन्मामावीत्।
 तद्वक्तारमावीत्। आवीन्माम्। आवीद्वक्तारम्। ॐ शान्तिः
 शान्तिः शान्तिः॥२३॥

सत्यमवादिषं पञ्च च॥१२॥ [१२]

॥ अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली ॥

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे। तेजस्वि
नावधीतमस्तु मा विद्विषावहे॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

ब्रह्मविदा॑प्रोति परम्। तदेषाभ्युक्ता। सत्यं ज्ञानमनन्तं ब्रह्म। यो
वेद निहितं गुहायां परमे व्योमन्। सौऽश्रुते सर्वान्कामान्सह।
ब्रह्मणा विपश्चितेति। तस्माद्वा एतस्मादात्मन आकाशः
सम्भूतः। आकाशाद्वायुः। वायोरग्निः। अग्नेरापः। अद्ध्यः
पृथिवी। पृथिव्या ओषधयः। ओषधीभ्योऽन्नम्। अन्नात्पुरुषः।
स वा एष पुरुषोऽन्नरसमयः। तस्येदमेव शिरः। अयं दक्षिणः
पक्षः। अयमुत्तरः पक्षः। अयमात्मा। इदं पुच्छं प्रतिष्ठा।
तदप्येष श्लोको भवति॥१॥

अन्नाद्वै प्रजाः प्रजायन्ते। याः काश्च पृथिवीः श्रिताः।
अथो अन्नैर्नैव जीवन्ति। अथैनदपि यन्त्यन्ततः। अन्नं
हि भूतानां ज्येष्ठम्। तस्मात्सर्वोषधमुच्यते। सर्वं वै
तेऽन्नमाप्नुवन्ति। येऽन्नं ब्रह्मोपासते। अन्नं हि भूतानां
ज्येष्ठम्। तस्मात्सर्वोषधमुच्यते। अन्नाद्भूतानि जायन्ते।

जातान्यत्रेन वर्धन्ते। अद्यतेऽस्ति च भूतानि। तस्मादन्नं
तदुच्येत इति। तस्माद्वा एतस्मादन्नरसमयात्। अन्योऽन्तर
आत्मा प्राणमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव।
तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य प्राण एव
शिरः। व्यानो दक्षिणः पक्षः। अपान उत्तरः पक्षः। आकाश
आत्मा। पृथिवी पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥२॥

प्राणं देवा अनु प्राणन्ति। मनुष्याः पशवश्च ये। प्राणो हि
भूतानामायुः। तस्मात्सर्वायुषमुच्यते। सर्वमेव त आयुरयन्ति। ये
प्राणं ब्रह्मोपासन्ते। प्राणो हि भूतानामायुः। तस्मात्सर्वायुषमुच्येत
इति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्मात्
प्राणमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा मनोमयः। तेनैष पूर्णः। स वा
एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः।
तस्य यजुरेव शिरः। ऋग्दक्षिणः पक्षः। सामोत्तरः पक्षः।
आदेश आत्मा। अथर्वाङ्गिरसः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको
भवति॥३॥

यतो वाचो निर्वर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो

विद्वान्। न बिभेति कदाचनेति। तस्यैष एव शारीर आत्मा।
 यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्मान्मनोमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा
 विज्ञानमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य
 पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य श्रद्धैव शिरः। ऋतं
 दक्षिणः पक्षः। सत्यमुत्तरः पक्षः। योग आत्मा। महः पुच्छं
 प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥४॥

विज्ञानं यज्ञं तनुते। कर्माणि तनुतेऽपि च। विज्ञानं देवाः सर्वे।
 ब्रह्म ज्येष्ठमुपासते। विज्ञानं ब्रह्म चेद्वेदं। तस्माच्चेन्न प्रमाद्यति।
 शरीरे पाप्मनो हित्वा। सर्वान्कामान्समश्रुत इति। तस्यैष एव
 शारीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्माद्विज्ञानमयात्।
 अन्योऽन्तर आत्माऽऽनन्दमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष
 पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः।
 तस्य प्रियमेव शिरः। मोदो दक्षिणः पक्षः। प्रमोद उत्तरः
 पक्षः। आनन्द आत्मा। ब्रह्म पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको
 भवति॥५॥

असन्नेव स भवति। असद्ब्रह्मेति वेद चेत्। अस्ति ब्रह्मेति

चेद्वेदः। सन्तमेनं ततो विदुरिति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः
पूर्वस्य। अथातोऽनुप्रश्नाः। उता विद्वानमुं लोकं प्रेत्य। कश्चन
गच्छती(३)॥ आहो विद्वानमुंलोकं प्रेत्य। कश्चित्समश्नुता(३)
उ। सोऽकामयत। बहु स्यां प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। स
तपस्तप्त्वा। इदं सर्वमसृजत। यदिदं किं च। तत्सृष्ट्वा। तदेवानु
प्राविशत्। तदनुप्रविश्य। सच्च त्यच्चाभवत्। निरुक्तं चानिरुक्तं
च। निलयनं चानिलयनं च। विज्ञानं चाविज्ञानं च। सत्यं चानृतं
च सत्यमभवत्। यदिदं किं च। तत्सत्यमित्याचक्षते। तदप्येष
श्लोको भवति॥६॥

असद्वा इदमग्र आसीत्। ततो वै सदजायत। तदात्मानं
स्वयमकुरुत। तस्मात्तत्सुकृतमुच्यत इति। यद्वै तत्सुकृतम्।
रसो वै सः। रसं ह्येवायं लब्ध्वाऽऽनन्दी भवति। को
ह्येवान्यात्कः प्राण्यात्। यदेष आकाश आनन्दो न स्यात्। एष
ह्येवानन्दयाति। यदा ह्यैवैष एतस्मिन्नदृश्येऽनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिलय
प्रतिष्ठां विन्दते। अथ सोऽभयं गतो भवति। यदा ह्यैवैष
एतस्मिन्नुदरमन्तरं कुरुते। अथ तस्य भयं भवति। तत्त्वेव भयं
विदुषोऽमन्वानस्य। तदप्येष श्लोको भवति॥७॥

भीषाऽस्माद्वातः पवते। भीषोदेति सूर्यः। भीषाऽस्मादग्निश्चेन्द्रश्च।
 मृत्युर्धावति पञ्चम इति। सैषाऽऽनन्दस्य मीमांसा
 भवति। युवा स्यात्साधु युवाऽध्यायकः। आशिष्ठो
 दृढिष्ठो बलिष्ठः। तस्येयं पृथिवी सर्वा वित्तस्य पूर्णा
 स्यात्। स एको मानुष आनन्दः। ते ये शतं मानुषा
 आनन्दाः। स एको मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य
 चाकामहतस्य। ते ये शतं मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दाः। स
 एको देवगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।
 ते ये शतं देवगन्धर्वाणामानन्दाः। स एकः पितॄणां
 चिरलोकलोकानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।
 ते ये शतं पितॄणां चिरलोकलोकानामानन्दाः। स एक
 आजानजानां देवानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते
 ये शतमाजानजानां देवानामानन्दाः। स एकः कर्मदेवानां
 देवानामानन्दः। ये कर्मणा देवानपियन्ति। श्रोत्रियस्य
 चाकामहतस्य। ते ये शतं कर्मदेवानां देवानामानन्दाः।
 स एको देवानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।
 ते ये शतं देवानामानन्दाः। स एक इन्द्रस्यानन्दः।

श्रोत्रियस्य चाकामह॑तस्य। ते ये शतमिन्द्र॑स्यान॒न्दाः।
 स ए॒को बृह॑स्पत॑रान॒न्दः। श्रोत्रियस्य चाकामह॑तस्य।
 ते ये शतं बृह॑स्पत॑रान॒न्दाः। स एकः प्रजाप॑त॑रान॒न्दः।
 श्रोत्रियस्य चाकामह॑तस्य। ते ये शतं प्रजाप॑त॑रान॒न्दाः।
 स ए॒को ब्रह्म॑ण॑ आन॒न्दः। श्रोत्रियस्य चाकामह॑तस्य। स
 यश्चा॑यं पु॒रुषे। यश्चा॑सा॒वादि॒त्ये। स ए॒कः। स य॑ ए॒वंवि॒त्।
 अस्मा॑ल्लो॒कात्प्रे॒त्या। ए॒तम॒न्नम॑यमा॒त्मान॑मु॒प॑सङ्का॒मति॑। ए॒तं
 प्रा॒णम॑यमा॒त्मान॑मु॒प॑सङ्का॒मति॑। ए॒तं म॒नोम॑यमा॒त्मान॑मु॒प॑सङ्का॒मति॑।
 ए॒तं वि॒ज्ञान॑म॑यमा॒त्मान॑मु॒प॑सङ्का॒मति॑। ए॒तमा॑न॒न्द॒म॑यमा॒त्मान॑मु॒प॑सङ्का॒मति॑। तद॒प्येष॑ श्लो॒को भ॒वति॑॥८॥

यतो॒ वाचो॒ निर्व॑र्तन्ते। अप्रा॑प्य॒ मन॑सा स॒ह। आन॑न्दं ब्रह्म॑णो
 वि॒द्वान्। न बि॑भेति कुत॑श्चने॒ति। ए॒त॑ ह॒ वाव॑ न त॒पति॑।
 किम॑ह॒ साधु॑ नाक॒रव॑म्। किम॑हं पा॒पम॑कर॒वमि॑ति। स य
 ए॒वं वि॒द्वाने॑ते आ॒त्मा॑न॒ऽस्पृ॑णुते। उ॒भे ह्ये॒वैष॒ एते॑ आ॒त्मा॑न॒ऽस्पृ॑णुते। य ए॒वं वेद॑। इत्यु॑प॒निष॑त्॥९॥

स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहे। ते॒ज॒स्वि

ना॒व॒र्धी॑तमस्तु॒ मा वि॑द्विषा॒वहै॑ । ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑ ॥

॥ नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली ॥

ॐ स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहे। ते॒ज॒स्वि॒
ना॒व॒धी॑तमस्तु मा वि॒द्विषा॑वहे॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

भृ॒गुर्वै वा॑रु॒णिः। वरु॑णं॒ पि॒त॑र॒मुप॑ससार। अ॒धी॑हि भगवो ब्रह्मेति॑।
तस्मा॑ ए॒तत्प्रो॑वाच। अ॒न्नं प्रा॑णं चक्षुः श्रो॒त्रं मनो॑ वाच॒मिति॑।
त॒५ हो॑वाच। यतो॒ वा इ॒मा॒नि भू॑ता॒नि जा॑यन्ते। येन॒ जा॒ता॒नि
जी॑वन्ति। यत्प्रय॑न्त्य॒भि सं॑वि॒शन्ति॑। तद्विजि॑ज्ञासस्व। तद्ब्रह्मेति॑।
स तपो॑ऽतप्यत। स तप॑स्त॒प्त्वा॥१॥

अ॒न्नं ब्र॑ह्मेति॒ व्य॑जानात्। अ॒न्ना॒द्यैव॑ खल्वि॒मानि॒ भू॑ता॒नि
जा॑यन्ते। अ॒न्नेन॑ जा॒ता॒नि जी॑वन्ति। अ॒न्नं प्र॑य॑न्त्य॒भि
सं॑वि॒शन्तीति॑। तद्विजि॑ज्ञाय। पुन॑रे॒व वरु॑णं॒ पि॒त॑र॒मुप॑ससार।
अ॒धी॑हि भगवो ब्रह्मेति॑। त॒५ हो॑वाच। तप॑सा ब्रह्म विजि॑ज्ञासस्व।
तपो॒ ब्रह्मेति॑। स तपो॑ऽतप्यत। स तप॑स्त॒प्त्वा॥२॥

प्रा॒णो ब्र॑ह्मेति॒ व्य॑जानात्। प्रा॒णा॒द्यैव॑ खल्वि॒मानि॒ भू॑ता॒नि
जा॑यन्ते। प्रा॒णेन॑ जा॒ता॒नि जी॑वन्ति। प्रा॒णं प्र॑य॑न्त्य॒भि
सं॑वि॒शन्तीति॑। तद्विजि॑ज्ञाय। पुन॑रे॒व वरु॑णं॒ पि॒त॑र॒मुप॑ससार।

अधीहि भगवो ब्रह्मेति। त५ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व।
तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥३॥

मनो ब्रह्मेति व्यजानात्। मनसो ह्येव खल्विमानि भूतानि
जायन्ते। मनसा जातानि जीवन्ति। मनः प्रयन्त्यभि
संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार।
अधीहि भगवो ब्रह्मेति। त५ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व।
तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥४॥

विज्ञानं ब्रह्मेति व्यजानात्। विज्ञानाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि
जायन्ते। विज्ञानेन जातानि जीवन्ति। विज्ञानं प्रयन्त्यभि
संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार।
अधीहि भगवो ब्रह्मेति। त५ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व।
तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥५॥

आनन्दो ब्रह्मेति व्यजानात्। आनन्दाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि
जायन्ते। आनन्देन जातानि जीवन्ति। आनन्दं प्रयन्त्यभि
संविशन्तीति। सैषा भार्गवी वारुणी विद्या। परमे व्योमन्
प्रतिष्ठिता। य एवं वेद प्रतिष्ठिति। अन्नवानन्नादो भवति।

म॒हान्भ॑वति प्र॒जया॑ प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॑। म॒हान्की॒र्त्या॥६॥

अन्नं॑ न नि॒न्द्यात्। तद्व॒तम्। प्रा॒णो वा अन्नम्॑। शरी॑रमन्नादम्।
प्रा॒णे शरी॑रं प्रति॑ष्ठितम्। शरी॑रे प्रा॒णः प्रति॑ष्ठितः। तदे॒तदन्न॑मन्ने
प्रति॑ष्ठितम्। स य ए॒तदन्न॑मन्ने प्रति॑ष्ठितं वेद॑ प्रति॑तिष्ठति।
अन्न॑वानन्नादो भ॑वति। म॒हान्भ॑वति प्र॒जया॑ प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॑।
म॒हान्की॒र्त्या॥७॥

अन्नं॑ न परि॑चक्षीत। तद्व॒तम्। आपो॑ वा अन्नम्॑। ज्योति॑रन्नादम्।
अ॒प्सु ज्योतिः॑ प्रति॑ष्ठितम्। ज्योति॑ष्यापः॒ प्रति॑ष्ठिताः।
तदे॒तदन्न॑मन्ने प्रति॑ष्ठितम्। स य ए॒तदन्न॑मन्ने प्रति॑ष्ठितं वेद॑
प्रति॑तिष्ठति। अन्न॑वानन्नादो भ॑वति। म॒हान्भ॑वति प्र॒जया॑
प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॑। म॒हान्की॒र्त्या॥८॥

अन्नं॑ बहु॑ कुर्वीत। तद्व॒तम्। पृथि॑वी वा अन्नम्॑। आ॒का॒शोऽन्ना॑दः।
पृथि॑व्यामा॒का॒शः प्रति॑ष्ठितः। आ॒का॒शे पृथि॑वी प्रति॑ष्ठिता।
तदे॒तदन्न॑मन्ने प्रति॑ष्ठितम्। स य ए॒तदन्न॑मन्ने प्रति॑ष्ठितं वेद॑
प्रति॑तिष्ठति। अन्न॑वानन्नादो भ॑वति। म॒हान्भ॑वति प्र॒जया॑
प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॑। म॒हान्की॒र्त्या॥९॥

न कश्चन वसतौ प्रत्याचक्षीत। तद्वृतम्। तस्माद्यथा कया
 च विधया बह्वन्नं प्राप्नुयात्। अराध्यस्मा अन्नमित्याचक्षते।
 एतद्वै मुखतोऽन्नं राद्धम्। मुखतोऽस्मा अन्नं राध्यते। एतद्वै
 मध्यतोऽन्नं राद्धम्। मध्यतोऽस्मा अन्नं राध्यते। एतद्वै
 अन्ततोऽन्नं राद्धम्। अन्ततोऽस्मा अन्नं राध्यते। य एवं वेद।
 क्षेम इति वाचि। योगक्षेम इति प्राणापानयोः। कर्मेति हस्तयोः।
 गतिरिति पादयोः। विमुक्तिरिति पायौ। इति मानुषीः समाज्ञाः।
 अथ दैवीः। तृप्तिरिति वृष्टौ। बलमिति विद्युति। यश इति
 पशुषु। ज्योतिरिति नक्षत्रेषु। प्रजातिरमृतमानन्द इत्युपस्थे।
 सर्वमित्याकाशे। तत्प्रतिष्ठेत्युपासीत। प्रतिष्ठावान्भवति। तन्मह
 इत्युपासीत। महान्भवति। तन्मन इत्युपासीत। मानवान्भवति।
 तन्नम इत्युपासीत। नम्यन्तेऽस्मै कामाः। तद्वह्मेत्युपासीत।
 ब्रह्मवान्भवति। तद्वह्मणः परिमर इत्युपासीत। पर्येणं म्रियन्ते
 द्विषन्तः सपत्नाः। परि येऽप्रिया भ्रातृव्याः। स यश्चायं पुरुषे।
 यश्चासावादित्ये। स एकः। स य एवंवित्। अस्माल्लोकात्प्रेत्य।
 एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्कम्य। एतं प्राणमयमात्मानमुपसङ्कम्य।
 एतं मनोमयमात्मानमुपसङ्कम्य। एतं विज्ञानमयमात्मानमुप-

सङ्क्रम्य। एतमानन्दमयमात्मानमुपसङ्क्रम्य। इमाल्लौकान्कामात्री
 कामरूप्यनुसञ्चरन्। एतत्साम गायन्नास्ते। हा(३) वु हा(३)
 वु हा(३) वु। अहमन्नमहमन्नमहमन्नम्। अहमन्नादो(२)-
 ऽहमन्नादो(२) ऽहमन्नादः। अह॑ श्लोककृदह॑ श्लोककृदह॑
 श्लोककृत्। अहमस्मि प्रथमजा ऋता(३) स्य। पूर्वं देवेभ्यो
 अमृतस्य ना(३) भाङ्। यो मा ददाति स इदेव मा(३) वाः।
 अहमन्नमन्नमदन्तमा(३) ऋ। अहं विश्वं भुवनमभ्यभुवाम्।
 सुवर्नं ज्योतीः। य एवं वेद। इत्युपनिषत्॥१०॥

सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे। तेजस्वि
 नावधीतमस्तु मा विद्विषावहे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत् ॥

ॐ स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहै। ते॒ज॒स्वि॒
ना॒व॒धी॑तमस्तु मा वि॒द्विषा॒वहै॑। ॐ शा॒न्तिः॒ शा॒न्तिः॒ शा॒न्तिः॑॥

॥ अम्भस्य पारे ॥

अ॒म्भ॑स्यपा॒रे भु॒व॑नस्य॒ मध्ये॒ ना॒क॑स्य पृ॒ष्ठे म॑ह॒तो म॑ही॒यान्।
शु॒क्रेण॒ ज्योती॑ऽषि॒ सम॑नुप्रवि॑ष्टः प्र॒जाप॑तिश्चरति॒ गर्भे॑ अ॒न्तः॥
यस्मि॑न्नि॒दं सं च॒ वि॒चैति॒ सर्वं॒ यस्मि॑न्दे॒वा अधि॑ वि॒श्वे
निषे॑दुः। तदे॒व भू॑तं तदु॒ भव्य॑मा इ॒दं तद॑क्षरे॒ पर॑मे व्यो॒मन्॥
येना॑वृ॒तं खं च॒ दि॒वं म॒हीं च॒ येना॑दि॒त्यस्त॑प॒ति तेज॑सा॒ भ्राज॑सा
च। यम॑न्तः संमु॒द्रे क॑वयो॒ वय॑न्ति॒ यद॑क्षरे॒ पर॑मे प्र॒जाः॥
यतः॑ प्रसू॒ता ज॒गतः॑ प्रसू॒ती तो॑र्ये॒न जी॒वान्व्यस॑स॒र्ज भूम्या॑म्।
यदोष॑धीभिः पु॒रुषा॑न्प॒शूँश्च॒ विवे॑श भू॒तानि॑ चराच॒राणि॑॥
अतः॑ परं॒ नान्य॑दणी॒यसं॑ हि॒ परा॑त्परं॒ यन्म॑ह॒तो म॒हान्त॑म्।
यदे॑कम॒व्यक्त॑मन॒न्तरूपं॑ वि॒श्वं पु॒राणं॑ तम॑सुः पर॑स्तात्॥१॥

तदे॒वर्तं॑ तदु॒ स॒त्यमा॑हुस्तदे॒व ब्र॒ह्मं॑ पर॒मं क॑वी॒नाम्। इ॒ष्टापूर्तं॑

बहुधा जातं जायमानं विश्वं बिभर्ति भुवनस्य नाभिः॥
 तदेवाग्निस्तद्वायुस्तत्सूर्यस्तदु चन्द्रमाः। तदेव शुक्रममृतं तद्वह्म
 तदापः स प्रजापतिः॥ सर्वे निमेषा जज्ञिरे विद्युतः पुरुषादधि।
 कला मुहूर्ताः काष्ठाश्चाहोरात्राश्च सर्वशः॥ अर्द्धमासा मासा
 ऋतवः संवत्सरश्च कल्पताम्। स आपः प्रदुधे उभे इमे
 अन्तरिक्षमथो सुवः॥ नैनमूर्ध्वं न तिर्यश्चं न मध्ये परिजग्रभत्।
 न तस्येशे कश्चन तस्य नाम महद्यशः॥२॥

न सन्दृशेति तिष्ठति रूपमस्य न चक्षुषा पश्यति कश्चनैनम्।
 हृदा मनीषा मनसाऽभिकृप्तो य एनं विदुरमृतास्ते भवन्ति॥
 अद्भ्यः सम्भूतो हिरण्यगर्भ इत्यष्टौ॥ एष हि देवः प्रदिशोनु
 सर्वाः पूर्वा हि जातः स उ गर्भे अन्तः। स विजायमानः स
 जनिष्यमाणः प्रत्यङ्मुखोऽस्तिष्ठति विश्वतोमुखः॥ विश्वतश्चक्षुरुत
 विश्वतोमुखो विश्वतोहस्त उत विश्वतस्पात्। सं बाहुभ्यां नमति
 सं पतत्रैर्द्यावापृथिवी जनयन्देव एकः॥ वेनस्तत्पश्यन्विश्वा
 भुवनानि विद्वान् यत्र विश्वं भवत्येकनीलम्। यस्मिन्निदं सं
 च विचैकं स ओतः प्रोतश्च विभुः प्रजासु। प्र तद्वोचे अमृतं

नु विद्वान्गन्धर्वो नाम निहितं गुहासु॥३॥

त्रीणि पदा निहिता गुहासु यस्तद्वेदं सवितुः पिताऽसत्। स नो
बन्धुर्जनिता स विधाता धामानि वेद भुवनानि विश्वा। यत्र देवा
अमृतमानशानास्तृतीये धामान्यभ्यैर्यन्ता। परि द्यावापृथिवी
यन्ति सद्यः परि लोकान् परि दिशः परि सुवः। ऋतस्य तन्तुं
विततं विचृत्य तदपश्यत्तदभवत् प्रजासु। पुरीत्य लोकान्पुरीत्य
भूतानि पुरीत्य सर्वाः प्रदिशो दिशश्च। प्रजापतिः प्रथमजा
ऋतस्यऽऽत्मनऽऽत्मानंमभिसम्बभूव। सदसस्पतिमद्भुतं
प्रियमिन्द्रस्य काम्यम्। सनि मेधामयासिषम्। उद्दीप्यस्व
जातवेदोऽपघ्नन्निर्ऋतिं मम॥४॥

पशूँश्च मह्यमावहू जीवनं च दिशो दिश। मा नो
हिंसीज्जातवेदो गामश्च पुरुषं जगत्। अबिभ्रदग्र आगहि
श्रिया मा परिपातय।

॥ गायत्रीमन्त्राः ॥

पुरुषस्य विद्म सहस्राक्षस्य महादेवस्य धीमहि। तन्नो रुद्रः
प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि। तन्नो रुद्रः

प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे वक्रतुण्डाय धीमहि। तन्नो दन्तिः
प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे चक्रतुण्डाय धीमहि॥५॥

तन्नो नन्दिः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे महासेनाय धीमहि।
तन्नः षण्मुखः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे सुवर्णपक्षाय
धीमहि। तन्नो गरुडः प्रचोदयात्। वेदात्मनाय विद्महे
हिरण्यगर्भाय धीमहि। तन्नो ब्रह्म प्रचोदयात्। नारायणाय
विद्महे वासुदेवाय धीमहि। तन्नो विष्णुः प्रचोदयात्। वज्रनखाय
विद्महे तीक्ष्णदृष्टाय धीमहि॥६॥

तन्नो नारसिंहः प्रचोदयात्। भास्कराय विद्महे महद्युतिकराय
धीमहि। तन्नो आदित्यः प्रचोदयात्। वैश्वानराय विद्महे
लालीलाय धीमहि। तन्नो अग्निः प्रचोदयात्। कात्यायनाय
विद्महे कन्यकुमारि धीमहि। तन्नो दुर्गिः प्रचोदयात्।

॥ दूर्वासूक्तम् ॥

सहस्रपरमा देवी शतमूला शताङ्कुरा। सर्वं हरतु मे पापं
दूर्वा दुःस्वप्ननाशनी। काण्डात्काण्डात् प्ररोहन्ती परुषः परुषः
परि॥७॥

ए॒वानो॑ दूर्वे॒ प्रत॑नु स॒हस्रे॑ण श॒तेन॑ च। या श॒तेन॑ प्रत॒नोषि॑ स॒हस्रे॑ण
वि॒रोह॑सि। तस्या॑स्ते दे॒वीष्टके॑ वि॒धेम॑ ह॒विषा॑ व॒यम्। अ॒श्वक्रा॑न्ते
र॒थक्रा॑न्ते वि॒ष्णुक्रा॑न्ते व॒सुन्ध॑रा। शिरसा॑ धारयिष्या॒मि र॒क्षस्व॑
मा॑ पदे॒ पदे॑।

॥ मृत्तिकासूक्तम् ॥

भूमि॑र्धेनु॒र्धरणी॑ लो॒कधा॑रिणी। उ॒द्धृता॑ऽसि व॑रा॒हेण॑ कृ॒ष्णेन॑
श॒तबा॑हुना। मृ॒त्तिके॑ ह॒न मे॑ पा॒पं य॒न्मया॑ दु॒ष्कृतं॑ कृतम्।
मृ॒त्तिके॑ ब्र॒ह्मदत्ता॑ऽसि का॒श्यपे॑नाभि॒मन्त्रि॑ता। मृ॒त्तिके॑ देहि॑ मे
पु॒ष्टिं त्वयि॑ स॒र्वं प्र॒तिष्ठि॑तम्॥८॥

मृ॒त्तिके॑ प्र॒तिष्ठि॑ते स॒र्वं त॒न्मे निर्णु॑द् मृ॒त्तिके॑। तया॑ ह॒तेन॑ पा॒पेन॑
ग॒च्छामि॑ प॑रमा॒ गति॑म्।

॥ शत्रुजयमन्त्राः ॥

यत॑ इन्द्र॒ भया॑महे॒ ततो॑ नो॒ अभयं॑ कृधि। मघ॑व॒न्छुग्धि॑ तव॒
तन्न॑ ऊ॒तये॑ वि॒द्विषो॑ वि॒मृधो॑ जहि। स्व॒स्तिदा॑ वि॒शस्पति॑र्वृ॒त्रहा॑
वि॒मृधो॑ व॒शी। वृ॒षेन्द्रः॑ पु॒र ए॑तु नः स्व॒स्तिदा॑ अ॒भय॑ङ्करः।
स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः।

स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष॒र्यो अरि॑ष्टनेमिः स्व॒स्ति नो बृ॒हस्प॑तिर्दधातु।
आपा॑न्तमन्युस्तृपल॑प्रभर्मा धुनिः शिमी॑वाञ्छरु॒मा ऋ॑जी॒षी।
सोमो॑ विश्वा॑न्यत॒सावना॑नि नार्वा॑गिन्द्रं प्रति॒माना॑निदेभुः॥९॥

ब्रह्म॑जज्ञानं प्रथ॑मं पुरस्ता॒द्विसी॑मतः सुरुचो॑ वेन आवः। सबु॑ध्रियां
उप॒मा अस्य॑ वि॒ष्टाः स॒तश्च॒ योनि॑मस॒तश्च॒ विवः॑। स्यो॒ना पृ॑थिवि
भवा॑ऽनृक्षरा नि॒वेश॑नी। यच्छा॑नः शर्म स॒प्रथाः॑। गन्ध॒द्वारां
दुरा॑ध॒रूपां॑ नित्यपु॑ष्टां करी॒षिणी॑म्। ई॒श्वरी॑ सर्व॒भूता॑नां
तामि॒होप॑ह्वये श्रियम्। श्री॑र्मे भजतु। अलक्ष्मी॑र्मे नश्यतु।
विष्णु॑मुखा॒ वै दे॒वाश्छन्दो॑भिरि॒मालो॑कान॑नपज॒य्यम॒भ्यज॑यन्।
महा॑ऽ इन्द्रो॒ वज्र॑बाहुः षोड॑शी शर्म यच्छतु॥१०॥

स्व॒स्ति नो म॒घवा॑ करोतु हन्तुं पा॒प्मानं॒ योऽस्मान् द्वेष्टि॑।
सो॒मान्ऽ स्वर॑णं कृणुहि ब्र॒ह्मण॑स्पते। क॒क्षीव॑न्तं य औ॒शिज॑म्।
शरी॑रं यज्ञशम॒लं कु॒सीदं॑ तस्मि॑न्त्सीदतु योऽस्मान् द्वेष्टि॑। चर॑णं
प॒वित्रं॑ वि॒त॑तं पुरा॒णं येन॑ पू॒तस्तर॑ति दुष्कृ॒तानि॑। तेन॑ प॒वित्रे॑ण
शुद्धे॑न पू॒ता अति॑ पा॒प्मान॑मरा॒तिं तरे॑म। स॒जोषा॑ इन्द्र सग॑णो
म॒रुद्भिः॑ सोमं॑ पिब वृ॒त्रह॑ञ्छूर वि॒द्वान्। ज॒हि शत्रू॑ऽ रप॒ मृधो॑

नुदस्वाथाभयं कृणुहि विश्वतोऽनः। सुमित्रा न आप ओषधयः
सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः।
आपो हिष्ठा मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन॥११॥

महेरणां चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयते ह नः
। उशतीरिव मातरः । तस्मा अरङ्गं मामवो यस्य क्षयाय
जिन्वथ। आपो जूनयथा च नः।

॥ अघमर्षणसूक्तम् ॥

हिरण्यशृङ्गं वरुणं प्रपद्ये तीर्थं मे देहि यार्चितः। यन्मया
भुक्तमसाधूनां पापेभ्यश्च प्रतिग्रहः। यन्मे मनसा वाचा कर्मणा
वा दुष्कृतं कृतम्। तन्न इन्द्रो वरुणो बृहस्पतिः सविता च पुनन्तु
पुनः पुनः। नमोऽग्नयेऽप्सुमते नम इन्द्राय नमो वरुणाय नमो
वारुण्यै नमोऽद्भ्यः॥१२॥

यदपां क्रूरं यदमेध्यं यदशान्तं तदपगच्छतात्। अत्याशनादती-
पानाद्यच्च उग्रात् प्रतिग्रहात्। तन्नो वरुणो राजा पाणिना
ह्यवमर्शतु। सोऽहमपापो विरजो निर्मुक्तो मुक्तकिल्बिषः।
नाकस्य पृष्ठमारुह्य गच्छेद्ब्रह्मसलोकताम्। यश्चाप्सु वरुणः स

पुनात्वंघमर्षणः। इमं मे गङ्गे यमुने सरस्वति शुतुद्रि स्तोमं
सचता परुष्ण्या। असिक्रिया मरुद्वृधे वितस्तयाऽऽर्जीकीये
श्रुणुह्या सुषोमया। ऋतं च सत्यं चाभीद्धात्तपसोऽध्यजायत।
ततो रात्रिरजायत ततः समुद्रो अर्णवः॥१३॥

समुद्रादर्णवादधि संवत्सरो अजायत। अहोरात्राणि
विदधद्विश्वस्य मिषतो वशी। सूर्याचन्द्रमसौ धाता
यथापूर्वमंकल्पयत्। दिवं च पृथिवीं चान्तरिक्षमथो
सुवः। यत्पृथिव्यां रजस्व मान्तरिक्षे विरोदसी।
इमांस्तदापो वरुणः पुनात्वंघमर्षणः। पुनन्तु वसंवः
पुनातु वरुणः पुनात्वंघमर्षणः। एष भूतस्य मध्ये भुवनस्य
गोप्ता। एष पुण्यकृतां लोकानेष मृत्योर्हिरण्मयम्।
द्यावापृथिव्योर्हिरण्मयं सःश्रितं सुवः॥१४॥

स नः सुवः सःशिशधि। आर्द्रं ज्वलति ज्योतिरहमस्मि।
ज्योतिर्ज्वलति ब्रह्माहमस्मि। योऽहमस्मि ब्रह्माहमस्मि।
अहमस्मि ब्रह्माहमस्मि। अहमेवाहं मां जुहोमि स्वाहा।
अकार्यकार्यवकीर्णी स्तेनो भ्रूणहा गुरुतल्पगः। वरुणोऽपामघ-

म॒र्षण॑स्तस्मात्पा॒पात् प्रमु॑च्यते। र॒जो भूमि॑स्त्व॒मां॑ रोद॑यस्व
 प्रव॑दन्ति॒ धीराः॑। पु॒नन्तु ऋ॑षयः पु॒नन्तु व॑सवः पु॒नातु व॑रुणः
 पु॒नात्व॑धम॒र्षणः॑। आक्रा॑न्त्समु॒द्रः प्र॑थ॒मे वि॑ध॒र्मं ज॒नय॑न्प्र॒जा
 भुव॑नस्य॒ राजा॑। वृषा॑ प॒वित्रे॒ अधि॑ सानो॒ अव्ये॑ बृ॒हत्सोमो॑
 वावृ॑धे सुवा॒न इन्द्रः॑॥१५॥

[१]

॥ दुर्गासूक्तम् ॥

जा॒तवे॑दसे सु॒नवाम् सोम॑मरातीय॒तो निज॑हाति॒ वेदः॑। स
 नः॑ प॒र्षद॑ति॒ दुर्गा॑णि॒ विश्वा॑ ना॒वेव॒ सिन्धुं॑ दु॒रिता॑ऽत्य॒ग्निः।
 ताम॒ग्निव॑र्णा॒ तप॑सा ज्वल॒न्तीं वैरो॑चनीं क॑र्मफ॒लेषु॑ जुष्टा॑म्।
 दुर्गा॑ दे॒वीं श॑रणम॒हं प्रप॑द्ये सु॒तर॑सि तर॒से नमः॑। अ॒ग्ने
 त्वं पा॑रया॒ नव्यो॑ अ॒स्मान्त्स्व॒स्तिभि॑रति॒ दुर्गा॑णि॒ विश्वा॑।
 पू॒श्च पृ॑थ्वी बहु॒ला न॑ उ॒र्वी भवा॑ तो॒काय॒ तन॑याय॒ शं योः॑।
 विश्वा॑नि नो दुर्ग॒हा जा॑तवेदः॒ सिन्धुं॑ न ना॒वा दु॑रि॒ताति॑ प॒र्षि।
 अ॒ग्ने अ॒त्रि॒वन्मन॑सा गृणा॒नोऽस्माकं॑ बो॒ध्यवि॑ता त॒नूना॑म्।
 पृ॒तना॑जित॒ं स॒हमा॑नम॒ग्निमु॒ग्रं हु॑वेम प॒रमा॑त्स॒धस्था॑त्। स नः॑

पर॒षद॑तिं दु॒र्गाणि॑ वि॒श्वा॒ क्षाम॑द्दे॒वो अ॑तिं दु॒रि॒ताऽत्य॑ग्निः। प्र॒त्नोषि॑
क॒मीड्यो॑ अ॒ध्वरे॑षु॒ सना॑च्च॒ होता॒ नव्य॑श्च॒ सत्सि॑। स्वा॒श्चाग्ने॑
त॒नुवं॑ पि॒प्रय॑स्वा॒स्मभ्य॑ च॒ सौभ॑ग॒माय॑जस्व। गोभि॒र्जुष्ट॑म॒युजो॑
निषि॑क्तं॒ तवेन्द्र॑ वि॒ष्णोर॑नु॒सञ्च॑रेम। नाक॑स्य पृ॒ष्ठम॒भि सं॑व॒सानो॑
वैष्ण॑वीं लो॒क इ॒ह मा॑दयन्ताम्॥१६॥

[२]

॥ व्याहृतिहोमन्त्राः ॥

भूर॒ग्रये॑ पृथि॒व्यै स्वा॒हा भुवो॑ वा॒यवे॒ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा॑
सुव॑रादि॒त्याय॑ दि॒वे स्वा॒हा भूर्भुवः॑ सुव॑श्चन्द्रम॒से दि॒ग्भ्यः॑ स्वाहा॑
नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑ सुव॒रोम्॥१७॥

[३]

भूर॒न्नम॑ग्रये॑ पृथि॒व्यै स्वा॒हा भुवो॑ऽन्नं वा॒यवे॒ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा॑
सुव॒रन्न॑मादि॒त्याय॑ दि॒वे स्वा॒हा भूर्भुवः॑ सुव॒रन्नं॑ च॒न्द्रम॒से दि॒ग्भ्यः॑
स्वाहा॑ नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑ सुव॒रन्न॑मोम्॥१८॥

[४]

भूर॒ग्रये॑ च पृथि॒व्यै च॑ म॒हते॑ च॒ स्वाहा॑ भुवो॑ वा॒यवे॑ चा॒न्तरि॑क्षाय॒

च मह॒ते च॒ स्वाहा॒ सुव॑रादि॒त्याय॑ च दि॒वे च॒ मह॒ते च॒ स्वाहा॒
 भूर्भुवः॑ सुव॑श्चन्द्रम॒से च॒ नक्ष॑त्रेभ्यश्च दि॒ग्भ्यश्च॑ मह॒ते च॒ स्वाहा॒
 नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑ सुव॑र्मह॒रोम्॥१९॥

[५]

॥ ज्ञानप्राप्त्यर्थहोममन्त्राः ॥

पाहि॑ नो अ॒ग्न ए॒न॑से स्वा॒हा। पाहि॑ नो वि॒श्ववे॑द॒से स्वा॒हा। य॒ज्ञं
 पाहि॑ वि॒भाव॑सो स्वा॒हा। सर्वं॑ पाहि॑ श॒तक्र॑तो स्वा॒हा॥२०॥

[६]

पाहि॑ नो अ॒ग्न ए॒क॑या। पा॒ह्यु॒त द्वि॑तीय॒या। पा॒ह्यूर्जं॑ तृ॒तीय॒या।
 पाहि॑ गी॒र्भिश्च॑ त॒सृभि॑र्वासो स्वाहा॥२१॥

[७]

॥ वेदविस्मरणाय जपमन्त्राः ॥

यश्छ॑न्द॒सामृष॑भो वि॒श्वरू॑पश्छ॑न्दोभ्यश्छ॑न्दा॑ स्यावि॒वेश॑।
 स॒ता॑ ऽ शि॒क्यः पु॒रोवा॑चोपनिषदिन्द्रो॑ ज्येष्ठ इन्द्रि॒याय॑ ऋषि॒भ्यो
 नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑ सुव॑रोम्॥२२॥

[८]

नमो ब्रह्मणे धारणं मे अस्त्वनिराकरणं धारयिता भूयासं
कर्णयोः श्रुतं मा च्योद्वं ममामुष्य ओम्॥२३॥

[९]

॥ तपः प्रशंसा ॥

ऋतं तपः सत्यं तपः श्रुतं तपः शान्तं तपो दानं तपो यज्ञस्तपो
भूर्भुवः सुवर्ब्रह्मैतदुपास्यैतत्तपः॥२४॥

[१०]

॥ विहिताचरणप्रशंसा निषिद्धाचरणनिन्दा च ॥

यथा वृक्षस्य सम्पुष्पितस्य दूराद्गन्धो वात्येवं पुण्यस्य कर्मणो
दूराद्गन्धो वाति यथाऽसिधारां कर्तेऽर्वहितामवक्रामेद्यद्युवे
युवे ह वा विह्वदिष्यामि कर्तं पतिष्यामीत्येवमनृतादात्मानं
जुगुप्सेत्॥२५॥

[११]

॥ दहरविद्या ॥

अणोरणीयान्महतो महीयानात्मा गुहायां निहितोऽस्य जन्तोः।

तमंक्रतुं पश्यति वीतशोको धातुः प्रसादांन्महिमानमीशम्।
 सप्त प्राणाः प्रभवन्ति तस्मात्सप्तार्चिषः समिधः सप्त
 जिह्वाः। सप्त इमे लोका येषु चरन्ति प्राणा गुहाशयां
 निहिताः सप्तसप्त। अतः समुद्रा गिरयश्च सर्वेऽस्मात्स्यन्दन्ते
 सिन्धवः सर्वरूपाः। अतश्च विश्वा ओषधयो रसाश्च येनैष
 भूतस्तिष्ठत्यन्तरात्मा। ब्रह्मा देवानां पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणां
 महिषो मृगाणाम्। श्येनो गृध्राणां स्वधितिर्वनानां सोमः
 पवित्रमत्येति रेभन्। अजामेकां लोहितशुक्लकृष्णां बर्ही
 प्रजां जनयन्तीं सरूपाम्। अजो ह्येको जुषमाणोऽनुशेते
 जहात्येनां भुक्तभोगामजोऽन्यः॥२६॥

हृ॒सः शुचि॒षद्वसु॑रन्तरि॒क्षस॒द्धोता॑ वेदि॒षदति॑थिर्दुरोण॒सत्।
 नृष॒द्वर॑सद॒तस॒द्योम॑सद॒जा गो॒जा ऋ॒तजा॑ अ॒द्रिजा॑ ऋ॒तं बृ॒हत्।
 घृ॒तं मि॑मिक्षिरे घृ॒तम॑स्य॒ योनि॑र्घृ॒ते श्रि॒तो घृ॒तमु॑वस्य॒ धाम॑।
 अ॒नुष्व॑धमाव॒ह मा॒दय॑स्व॒ स्वाहा॑कृतं वृषभ वक्षि ह॒व्यम्।
 स॒मु॒द्रादूर्मि॑मधु॒मा उ॒दार॑दुपा॒शुना॑ सम॒मृत॑त्वमा॒नद॑। घृ॒तस्य॑
 नाम॒ गुह्यं॑ यदस्ति जिह्वा दे॒वाना॑म॒मृत॑स्य॒ नाभिः॑। व॒यं नाम॑

प्रब्रवामा घृतेनास्मिन् यज्ञे धारयामा नमोभिः। उप ब्रह्मा
शृणवच्छस्यमानं चतुः शृङ्गोवमीद्वोर एतत्। चत्वारि शृङ्गा
त्रयो अस्य पादा द्वे शीर्षे सप्त हस्तासो अस्य। त्रिधा बद्धो
वृषभो रौरवीति महो देवो मर्त्याः आविवेश॥२७॥

त्रिधा हितं पुणिभिर्गुह्यमानं गवि देवासो घृतमन्वविन्दन्। इन्द्र
एकः सूर्य एकं जजान वेनादेकः स्वधया निष्टतक्षुः। यो
देवानां प्रथमं पुरस्ताद्विश्वाधियो रुद्रो महर्षिः। हिरण्यगर्भं
पश्यत जायमानः स नो देवः शुभया स्मृत्या संयुनक्तु।
यस्मात्परं नापरमस्ति किञ्चिद्यस्मां नाणीयो न ज्यायोऽस्ति
कश्चित्। वृक्ष इव स्तब्धो दिवि तिष्ठत्येकस्तेनेदं पूर्णं पुरुषेण
सर्वम्। न कर्मणा न प्रजया धनेन त्यागेनैके अमृतत्वमानुशुः।
परेण नाकं निहितं गुहायां विभ्राजते यद्यतयो विशन्ति।
वेदान्तविज्ञानसुनिश्चितार्थाः सन्न्यासयोगाद्यतयः शुद्धसत्त्वाः।
ते ब्रह्मलोके तु परान्तकाले परामृतात्परिमुच्यन्ति सर्वे। दहं
विपापं परमेश्मभूतं यत्पुण्डरीकं पुरमध्यसुस्थम्। तत्रापि
दहं गुगनं विशोकस्तस्मिन् यदन्तस्तदुपासितव्यम्। यो वेदादौ

स्वरः प्रोक्तो वेदान्तै च प्रतिष्ठितः। तस्य प्रकृतिंलीनस्य यः
परः स महेश्वरः॥२८॥

[१२]

॥ नारायणसूक्तम् ॥

सहस्रशीर्षं देवं विश्वाक्षं विश्वशम्भुम्। विश्वं नारायणं देवमक्षरं
परमं पदम्। विश्वतः परमान्नित्यं विश्वं नारायणं हरिम्।
विश्वमेवेदं पुरुषस्तद्विश्वमुपजीवति। पतिं विश्वस्य ऽऽत्मेश्वरं
शाश्वतं शिवमच्युतम्। नारायणं महाज्ञेयं विश्वात्मानं
परायणम्। नारायणपरो ज्योतिरात्मा नारायणः परः। नारायण
परं ब्रह्म तत्त्वं नारायणः परः। नारायणपरो ध्याता ध्यानं
नारायणः परः। यच्च किञ्चिज्जगत्सर्वं दृश्यते श्रूयतेऽपि वा॥
अन्तर्बहिश्च तत्सर्वं व्याप्य नारायणः स्थितः॥२९॥

अनन्तमव्ययं कविं समुद्रेऽन्तं विश्वशम्भुवम्। पद्मकोश
प्रतीकाशं हृदयं चाप्यधोमुखम्। अधो निष्ठा वितस्त्यान्ते
नाभ्यामुपरि तिष्ठति। ज्वालमालाकुलं भाती विश्वस्य ऽऽयतनं
महत्। सन्ततं शिलाभिस्तुलम्बत्याकोशसन्निभम्। तस्यान्ते

सुषि॒रꣳ सूक्ष्मं तस्मिन्त्सर्वं प्रतिष्ठितम्। तस्य मध्ये महान-
 ग्निर्वि॒श्वार्चिर्वि॒श्वतो॑मुखः। सोऽग्र॑भु॒ग्विभ॑जन्तिष्ठन्नाहारमजुरः
 क॒विः। तिर्य॑गूर्ध्वम॑धः शा॒यी र॒श्मय॑स्तस्य सन्त॑ता। सन्तापय॑ति
 स्वं दे॒हमापा॑दतल॒मस्त॑कः। तस्य मध्ये वह्नि॑शिखा अ॒णीयो॑र्ध्वा
 व्य॒वस्थि॑तः। नी॒लतो॑यदमध्य॒स्थाद्विद्यु॑ल्लेखेव भास्व॑रा।
 नी॒वार॒शूक॑वत्तन्वी पी॒ता भा॑स्वत्य॒णूप॑मा। तस्याः शिखा॒या
 मध्ये॑ परमा॑त्मा व्य॒वस्थि॑तः। स ब्रह्म॒ स शिवः॒ स हरिः॒ सेन्द्रः॒
 सोऽक्षरः॑ पर॒मः स्व॒राट्॥ ३० ॥

नारायणः स्थितो व्यवस्थितश्चत्वारि च॥१३॥ [१३]

॥ आदित्यमण्डले परब्रह्मोपासनम् ॥

आ॒दि॒त्यो वा ए॒ष ए॒तन्म॒ण्डलं॑ तप॑ति तत्र॒ ता ऋच॑स्तदृचां
 म॒ण्डलꣳ स ऋचां॑ लो॒कोऽथ॑ य ए॒ष ए॒तस्मिन्म॒ण्डले॑ऽर्चिर्दी॒प्यते॑
 तानि॒ सामा॑नि॒ स साम्ना॑म्म॒ण्डलꣳ स साम्नां॑ लो॒कोऽथ॑ य
 ए॒ष ए॒तस्मिन्म॒ण्डले॑ऽर्चिषि॒ पुरुष॑स्तानि॒ यजूꣳषि॑ स यजु॑षां
 म॒ण्डलꣳ स यजु॑षां लो॒कः सैषा॑ त्र॒य्येव॑ वि॒द्या तप॑ति य
 ए॒षोऽन्तरा॑दि॒त्ये हि॑र॒ण्मयः॑ पुरुषः॥ ३१ ॥

[१४]

॥ आदित्यपुरुषस्य सर्वात्मकत्वप्रदर्शनम् ॥

आ॒दि॒त्यो वै तेज॒ ओजो॒ बलं॒ यश॑श्चक्षुः श्रोत्र॑मा॒त्मा मनो॑
म॒न्युर्मनु॑र्मृत्युः स॒त्यो मि॒त्रो वा॒युरा॑काशः प्रा॒णो लो॑कपा॒लः कः
किं कं॑ तत्स॒त्यम॒न्नमा॑युर॒मृतो जी॒वो वि॒श्वः क॒तमः स्व॑य॒म्भुः
प्र॒जाप॑तिः संवत्स॒र इति॑ संवत्स॒रोऽसा॑वा॒दित्यो॑ य ए॒ष पु॒रुष ए॒ष
भू॒ताना॑मधि॒पति॑र्ब्रह्म॒णः सा॒युज्य॑ꣳ सलो॒कता॑माप्रोत्येतासा॒मेव
दे॒वता॑नाꣳ सा॒युज्य॑ꣳ सा॒ष्टि॒ताꣳ स॒मान॑लो॒कता॑माप्रोति॒ य ए॒वं
वेदै॑त्युपनिषत्॥ ३२॥

[१५]

॥ शिवोपासनमन्त्राः ॥

निध॑नपतये॒ नमः। निध॑नपतान्तिकाय॒ नमः। ऊ॒र्ध्वाय॒
नमः। ऊ॒र्ध्वलि॑ङ्गाय॒ नमः। हि॒रण्या॑य॒ नमः। हि॒रण्य॑लिङ्गाय॒
नमः। सु॒वर्णाय॒ नमः। सु॒वर्ण॑लिङ्गाय॒ नमः। दि॒व्याय॒ नमः।
दि॒व्यलि॑ङ्गाय॒ नमः। भ॒वाय॒ नमः। भ॒वलि॑ङ्गाय॒ नमः। श॒र्वाय॒
नमः। श॒र्वलि॑ङ्गाय॒ नमः। शि॒वाय॒ नमः। शि॒वलि॑ङ्गाय॒

नमः। ज्वलाय नमः। ज्वललिङ्गाय नमः। आत्माय नमः।
 आत्मलिङ्गाय नमः। परमाय नमः। परमलिङ्गाय नमः।
 एतत्सोमस्य सूर्यस्य सर्वलिङ्गं स्थापयति पाणिमन्त्रं
 पवित्रम्॥ ३३॥

[१६]

॥ पश्चिमवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

सद्योजातं प्रपद्यामि सद्योजाताय वै नमो नमः। भवे भवे नाति
 भवे भवस्व माम्। भवोद्भवाय नमः॥ ३४॥

[१७]

॥ उत्तरवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

वामदेवाय नमो ज्येष्ठाय नमः श्रेष्ठाय नमो रुद्राय नमः
 कालाय नमः कलविकरणाय नमो बलविकरणाय नमो बलाय
 नमो बलप्रमथनाय नमः सर्वभूतदमनाय नमो मनोन्मनाय
 नमः॥ ३५॥

[१८]

॥ दक्षिणवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

अ॒घोरे॑भ्योऽथ॒ घोरे॑भ्यो॒ घोर्घोरे॑तरेभ्यः। सर्वे॑भ्यः सर्व॒शर्वे॑भ्यो
नम॑स्ते अस्तु रु॒द्ररू॑पेभ्यः॥ ३६॥

[१९]

॥ प्राग्वक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

तत्पु॑रुषाय वि॒द्महे॑ महादे॒वाय॑ धीमहि। तन्नो॑ रु॒द्रः
प्रचो॑दयात्॥ ३७॥

[२०]

॥ ऊर्ध्ववक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

ई॒शानः॑ सर्व॒विद्या॑नामीश्वरः॒ सर्व॑भू॒तानां॑ ब्रह्माधि॑पतिर्ब्रह्म॒णो-
ऽधि॑पतिर्ब्रह्मा॑ शि॒वो मे॑ अस्तु सदाशि॒वोम्॥ ३८॥

[२१]

॥ नमस्कारमन्त्राः ॥

नमो॑ हिरण्यबा॒हवे॑ हिरण्यवर्णा॒य हिरण्य॑रूपा॒य हिरण्य॑पतये-
ऽम्बिका॑पतये उमापतये पशुपतये॑ नमो॒ नमः॥ ३९॥

[२२]

ऋ॒त॑ꣳ स॒त्यं प॑रं ब्र॒ह्म पु॑रुषं कृ॒ष्णपि॑ङ्ग॒लम् । ऊ॒र्ध्वरे॑तं वि॒रूपाक्षं॑
वि॒श्वरू॑पाय॒ वै नमो॑ नमः॥४०॥

[२३]

सर्वो॑ वै रु॒द्रस्तस्मै॑ रु॒द्राय॑ नमो॑ अस्तु । पु॒रुषो॑ वै रु॒द्रः सन्म॑हो
नमो॑ नमः । वि॒श्वं भू॑तं भु॒वनं चि॒त्रं ब॑हु॒धा जा॑तं जा॒यमानं॑ च
यत् । सर्वो॑ ह्येष रु॒द्रस्तस्मै॑ रु॒द्राय॑ नमो॑ अस्तु॥४१॥

[२४]

क॒द्रुद्रा॑य प्र॒चेत॑से मी॒दुष्ट॑माय॒ तव्य॑से । वो॒चेम॑ श॒न्तम॑ꣳ हृ॒दे ।
सर्वो॑ ह्येष रु॒द्रस्तस्मै॑ रु॒द्राय॑ नमो॑ अस्तु॥४२॥

[२५]

॥ अ॒ग्निहो॑त्रहवण्याः उपयुक्तस्य वृक्षविशेषस्याभिधानम् ॥

यस्य॑ वैक॑ङ्क॒त्यग्नि॑हो॒त्रह॑व॒णी भ॑वति॒ प्रति॑ष्ठिताः प्रत्ये॒वास्याहु॑तय॒-
स्तिष्ठ॑न्त्यथो॒ प्रति॑ष्ठित्यै॥४३॥

[२६]

कृ॒णुष्व॑ पा॒ज इति॑ पञ्च॥४४॥

[२७]

॥ भूदेवताकमन्त्रः ॥

अदि॑तिर्दे॒वा गन्ध॑र्वा म॒नुष्याः पि॒तरोऽसु॑रास्तेषां॑ सर्व॑भू॒तानां॑
मा॒ता मे॒दिनी॑ म॒हती म॒ही सा॑वि॒त्री गा॑य॒त्री जग॑त्युर्वी पृथ्वी
ब॒हुला वि॒श्वा भू॒ता क॑त॒मा का या सा स॒त्येत्य॑मृ॒तेति॑
वसि॑ष्ठः॥४५॥

[२८]

॥ सर्वदेवता आपः ॥

आपो॑ वा इ॒दं सर्वं॑ वि॒श्वा भू॒तान्यापः॑ प्रा॒णा वा आपः॑
प॒शव॑ आपोऽमृ॒तमापोऽन्न॑मापः॑ स॒म्राडापो॑ वि॒राडापः॑
स्व॒राडाप॑श्छन्दा॒ऽस्यापो॑ ज्योती॒ऽष्यापः॑ स॒त्यमापः॑ सर्वा॑
दे॒वता॑ आपो॑ भूर्भुवः॑ सुव॒राप॑ ओम्॥४६॥

[२९]

॥ सन्ध्यावन्दनमन्त्राः ॥

आपः॑ पुनन्तु पृथि॒वीं पृथि॒वी पू॒ता पु॑नातु॒ माम्। पुनन्तु॑
ब्रह्म॑ण॒स्पति॑र्ब्रह्म॑पू॒ता पु॑नातु॒ माम्। यदुच्छि॑ष्टम॒भौज्यं॑ यद्वा

दुश्चरितं॑ मम॑। सर्वं पुनन्तु॑ मामापोऽस॒तां च॑ प्रतिग्रह॑ः
स्वाहा॑॥४७॥

[३०]

अग्निश्च॑ मा मन्युश्च॑ मन्युपतयश्च॑ मन्युकृते॒भ्यः। पापेभ्यो॑
रक्ष॒न्ताम्। यद॒ह्ना पाप॑मका॒र्षम्। मनसा॑ वाचा॑ हस्ता॒भ्याम्।
प॒ञ्चामुदरे॑ण शि॒श्जा। अह॒स्तद॑वलुम्पतु। यत्किं च॑ दुरि॒तं मयि॑।
इदम॑हं माममृ॑तयो॒नौ। सत्ये॑ ज्योतिषि जुहो॑मि स्वा॒हा॥४८॥

[३१]

सूर्यश्च॑ मा मन्युश्च॑ मन्युपतयश्च॑ मन्युकृते॒भ्यः। पापेभ्यो॑
रक्ष॒न्ताम्। यद्रा॒त्रिया पाप॑मका॒र्षम्। मनसा॑ वाचा॑ हस्ता॒भ्याम्।
प॒ञ्चामुदरे॑ण शि॒श्जा। रा॒त्रिस्तद॑वलुम्पतु। यत्किं च॑ दुरि॒तं मयि॑।
इदम॑हं माममृ॑तयो॒नौ। सूर्ये॑ ज्योतिषि जुहो॑मि स्वा॒हा॥४९॥

[३२]

॥ प्रणवस्य ऋष्यादिविवरणम् ॥

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म। अग्निर्देवता ब्रह्म इत्या॒र्षम्। गाय॒त्रं छन्दं॑

परमात्मं सरूपम्। सायुज्यं विनियोगम्॥५०॥

[३३]

॥ गायत्र्यावाहनमन्त्राः ॥

आया॑तु वर॑दा दे॒वी अ॒क्षरं॑ ब्रह्म॒सम्मि॑तम्। गा॒य॒त्रीं छ॒न्दसां॑
मा॒तेदं॑ ब्रह्म जुष॒स्व मे॥५१॥

[३४]

ओजो॑ऽसि॒ सहो॑ऽसि॒ बल॑मसि॒ भ्राजो॑ऽसि॒ दे॒वानां॑ धाम॒
नामा॑सि॒ विश्व॑मसि॒ विश्वा॑युः॒ सर्व॑मसि॒ सर्वा॑युरभिभूरो
गा॒य॒त्रीमावा॑हया॒मि सा॒वित्री॑मावा॑हया॒मि सर॑स्वतीमावा॑हया॒मि
छ॒न्दऋ॑षीनावा॑हया॒मि श्रि॒यमावा॑हया॒मि गा॒य॒त्रिया॑ गा॒य॒त्रीच्छ॒न्दो
वि॒श्वामि॑त्र ऋषिः॒ सवि॑ता दे॒वता॑ऽग्नि॒मुखं॑ ब्रह्मा शिरो
विष्णु॑र॒हृदय॑ रुद्रः शिखा पृथि॒वी योनिः॑ प्राणापानव्या॒नोदान॑समान
सप्रा॑णा श्वेतवर्णा साङ्ख्यायनसगोत्रा गा॒य॒त्री चतुर्वि॑ंशत्यक्षरा
त्रि॒पदा॑ षट्कुक्षिः पञ्चशीर्षोपनयने वि॒नियो॑ग॒ ओं भूः। ओं
भुवः॑। ओ॒ं सुवः॑। ओं महः॑। ओं जनः॑। ओं तपः॑। ओ॒ं
स॒त्यम्। ओं तत्स॑वि॒तुर्वरे॑ण्यं॒ भर्गो॑ दे॒वस्य॑ धीमहि। धियो॒

यो नः प्रचोदयात्। ओमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः
सुवरोम्॥५२॥

[३५]

॥ गायत्री उपस्थानमन्त्राः ॥

उत्तमे शिखरे देवी भूम्यां पर्वतमूर्धनि। ब्राह्मणेभ्योऽभ्यनुज्ञाता
गच्छ देवि यथासुखम्। स्तुतो मया वरदा वेदमाता प्रचोदयन्ती
पवने द्विजाता। आयूः पृथिव्यां द्रविणं ब्रह्मवर्चसं मह्यं दत्त्वा
प्रजातुं ब्रह्मलोकम्॥५३॥

[३६]

॥ आदित्यदेवतामन्त्रः ॥

घृणिः सूर्य आदित्यो न प्रभां वात्यक्षरम्। मधुं क्षरन्ति तद्रसम्।
सत्यं वै तद्रसमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः सुवरोम्॥५४॥

[३७]

॥ त्रिसुपर्णमन्त्राः ॥

ब्रह्ममेतु माम्। मधुमेतु माम्। ब्रह्ममेव मधुमेतु माम्। यास्ते
सोम प्रजावत्सोभि सो अहम्। दुस्वप्रहन्दुरुष्वहा। यास्ते सोम

प्रा॒णां॑ स्तां जु॒होमि॑ । त्रिसु॑पर्ण॒मया॑चितं ब्राह्म॒णाय॑ दद्यात् ।
 ब्र॒ह्म॒ह॒त्यां वा ए॒ते घ्न॑न्ति । ये ब्रा॒ह्म॒णास्त्रिसु॑पर्णं पठ॑न्ति । ते सोमं॑
 प्राप्नु॑वन्ति । आ॒स॒ह॒स्रात्प॒ङ्क्तिं पुन॑न्ति । ओम् ॥ ५५ ॥

[३८]

ब्रह्म॑ मे॒धया॑ । मधु॑ मे॒धया॑ । ब्रह्म॑मे॒व मधु॑ मे॒धया॑ । अ॒द्या नो॑ दे॒व
 स॒वितः॑ प्र॒जाव॑त्सा॒वीः सौ॒भ॒गम् । परा॑ दु॒ष्वप्रि॑यं सु॒वा । वि॒श्वानि॑
 दे॒व स॒वित॑र्दुरि॒तानि॑ परा॑ सु॒वा । यद्भ॒द्रं तन्म॑ आ सु॒वा । मधु॑ वा॒ता
 ऋ॒ताय॑ते मधु॑ क्षर॑न्ति सि॒न्धवः॑ । मा॒ध्वीर्नः॑ स॒न्त्वोष॑धीः । मधु॑
 न॒क्तमु॑तोष॒सि मधु॑म॒त्पार्थि॑व॒ रजः॑ । मधु॑ द्यौर॑स्तु नः पि॒ता ।
 मधु॑मा॒न्नो व॒नस्प॑ति॒र्मधु॑मा॒ अस्तु॑ सूर्यः । मा॒ध्वीर्गा॒वो भ॑वन्तु
 नः । य इ॒मं त्रिसु॑पर्ण॒मया॑चितं ब्राह्म॒णाय॑ दद्यात् । भ्रू॒ण॒ह॒त्यां वा
 ए॒ते घ्न॑न्ति । ये ब्रा॒ह्म॒णास्त्रिसु॑पर्णं पठ॑न्ति । ते सोमं॑ प्राप्नु॑वन्ति ।
 आ॒स॒ह॒स्रात्प॒ङ्क्तिं पुन॑न्ति । ओम् ॥ ५६ ॥

[३९]

ब्रह्म॑ मे॒धवा॑ । मधु॑ मे॒धवा॑ । ब्रह्म॑मे॒व मधु॑ मे॒धवा॑ । ब्र॒ह्मा
 दे॒वानां॑ प॒दवीः॑ क॒वीना॑मृषि॒र्विप्रा॑णां म॒हिषो॑ मृ॒गाणा॑म् । श्ये॒नो

गृध्राणां॑ स्वधितिर्वनानां॑ सोमः पवित्रमत्यैति॑ रेभन्।
ह॑सः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोता॑ वेदिषदतिथिर्दुरोणसत्।
नृषद्वरसदृतसद्धोमसदजा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतं बृहत्।
य इमं त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात्। वीरहृत्यां वा
एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति।
आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५७॥

[४०]

॥ मेधासूक्तम् ॥

मेधा देवी जुषमाणा न आगाद्विश्वाची भद्रा सुमनस्यमाना।
त्वया जुष्टा जुषमाणा दुरुक्ता नृहद्वदेम विदथे सुवीराः॥ त्वया
जुष्टं ऋषिर्भवति देवि त्वया ब्रह्माऽऽगतश्रीरुत त्वया। त्वया
जुष्टंश्चित्रं विन्दते वसु सा नो जुषस्व द्रविणो न मेधे॥५८॥

[४१]

मेधां म इन्द्रो ददातु मेधां देवी सरस्वती। मेधां मे अश्विनौ
देवावाधत्तां पुष्करस्रजा॥५९॥

[४२]

अ॒प्स॒रासु॑ च॒ या मे॒धा ग॑न्ध॒र्वेषु॑ च॒ यन्मनः॑ । दैवी॑ मे॒धा म॑नु॒ष्य॒जा
सा मा॑ मे॒धा सु॒रभि॑र्जुषताम् ॥ ६० ॥

[४३]

आ मा॑ मे॒धा सु॒रभि॑र्वि॒श्वरू॑पा॒ हिर॑ण्यवर्णा॒ जग॑ती जग॒म्या ।
ऊ॒र्ज॑स्वती॒ पय॑सा॒ पि॒न्व॑माना॒ सा मा॑ मे॒धा सु॒प्रती॑का
जुषताम् ॥ ६१ ॥

[४४]

॥ मृत्युनिवारणमन्त्राः ॥

अपै॑तु मृ॒त्युर॒मृतं॑ न॒ आग॑न्वैवस्व॒तो नो॒ अभ॑यं कृ॒णोतु॑ । पु॒र्ण
व॒न॒स्पते॑रिवा॒भि॒नः शी॑यता॒ र॒यिः स च॑ ता॒न्नः श॒ची॒पतिः॑ ॥ ६२ ॥

[४५]

परं॑ मृ॒त्यो॒ अनु॑ परै॑हि पन्थां॒ यस्ते॒ स्व इ॒तरो॑ दे॒व॒याना॑त् ।
चक्षु॑ष्मते शृ॒ण्व॒ते ते॑ ब्रवी॒मि मा नः॑ प्र॒जा री॑रिषो॒ मोत॑
वी॒रान् ॥ ६३ ॥

[४६]

वातं॑ प्रा॒णं म॑न॒सा ऽन्वा र॑भामहे प्र॒जाप॑तिं॒ यो भु॑व॒नस्य॑ गो॒पाः । स

नो मृत्योस्त्रायतां पात्व॑ हंसो ज्योग्जीवा ज॒राम॑शीमहि॥६४॥

[४७]

अमु॒त्र भूया॒दध॒ यद्य॒मस्य॒ बृह॑स्पते अ॒भि॒श॑स्तेरमु॒ञ्चः।
प्रत्यौ॑हताम॒श्विना॑ मृत्युम॑स्माद्दे॒वाना॑मग्रे भि॒षजा॒ शची॑भिः॥६५॥

[४८]

हरि॑ ह॒रन्त॑मनु॒यन्ति॒ दे॒वा वि॒श्वस्ये॑शा॒नं वृष॑भं म॒तीना॑म्। ब्रह्म॒
सरू॑पमनु॒मे॒दमा॑गा॒दय॑नं मा वि॒व॑धी॒र्विक्र॑मस्व॥६६॥

[४९]

शल॑कैर॒ग्निमि॑न्धा॒न उ॒भौ लो॒कौ सं॑नेम॒हम्। उ॒भयो॑र्लो॒कयोर्-
ऋ॒ध्वाऽति॑ मृत्युं त॑राम्य॒हम्॥६७॥

[५०]

मा छि॑दो मृत्यो॒ मा व॑धी॒र्मा मे॒ बलं॒ विवृ॑हो मा प्रमो॑षीः। प्र॒जां
मा मे॑ रीरिष॒ आयु॑रु॒ग्र नृ॒चक्ष॑सं त्वा ह॒विषा॑ विधेम॥६८॥

[५१]

मा नो॑ म॒हान्त॑मु॒त मा नो॑ अ॒र्भकं॑ मा न॒ उक्ष॑न्तमु॒त मा न॑
उक्षि॑तम्। मा नो॑ऽव॒धीः पि॒तरं॑ मो॒त मा॒तरं॑ प्रि॒या मा न॑स्त॒नुवो॑
रु॒द्र री॒रिषः॥६९॥

[५२]

मा न॑स्तो॒के तन॑ये मा न॒ आयु॑षि मा नो॒ गोषु॑ मा नो॒ अश्वे॑षु
री॒रिषः। वी॒रान्मा नो॑ रु॒द्र भामि॑तोऽव॒धीर्ह॒विष्म॑न्तो नम॑सा
विधेम ते॥७०॥

[५३]

॥ प्रजापतिप्रार्थनामन्त्रः ॥

प्रजा॑पते॒ न त्वदे॑तान्य॒न्यो विश्वा॑ जा॒तानि॑ परि॒ता ब॑भूव।
यत्का॑मास्ते जुहु॒मस्तन्नो॑ अस्तु व॒यं स्या॑म॒ पत॑यो
रयी॒णाम्॥७१॥

[५४]

॥ इन्द्रप्रार्थनामन्त्रः ॥

स्व॒स्ति॒दा वि॒शस्पति॑र्वृ॒त्रहा॑ वि॒मृधो॑ व॒शी। वृ॒षेन्द्रः॑ पु॒र ए॑तु नः
स्व॒स्ति॒दा अ॑भयङ्क॒रः॥७२॥

[५५]

॥ मृत्युञ्जयमन्त्राः ॥

त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम् । उर्वारुकमिव
बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतात् ॥ ७३ ॥

[५६]

ये ते सहस्रमयुतं पाशा मृत्यो मर्त्याय हन्तवे । तान् यज्ञस्य
मायया सर्वानव यजामहे ॥ ७४ ॥

[५७]

मृत्यवे स्वाहा मृत्यवे स्वाहा ॥ ७५ ॥

[५८]

॥ पापनिवारक-मन्त्राः ॥

देवकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा । मनुष्यकृतस्यैनसो-
ऽवयजनमसि स्वाहा । पितृकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा ।
आत्मकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा । अन्यकृतस्यैनसो-
ऽवयजनमसि स्वाहा । अस्मत्कृतस्यैनसोऽवयजनमसि
स्वाहा । यद्दिवा च नक्तं चैनश्चकृम तस्यावयजनमसि स्वाहा ।

यत्स्वपन्तश्च जाग्रतश्चैनश्चकृम तस्यावयजनमसि स्वाहा॥
 यत्सुषुप्तश्च जाग्रतश्चैनश्चकृम तस्यावयजनमसि स्वाहा॥
 यद्विद्वाँसश्चाविद्वाँसश्चैनश्चकृम तस्यावयजनमसि स्वाहा॥
 एनस एनसोऽवयजनमसि स्वाहा॥ ७६॥

[५९]

॥ वसुप्रार्थनामन्त्रः ॥

यद्वो देवाश्चकृम जिह्वा गुरुमनसो वा प्रयुंती देव हेडनम्।
 अरावा यो नो अभि दुच्छुनायते तस्मिन्तदेनो वसवो निर्धेतनु
 स्वाहा॥ ७७॥

[६०]

॥ कामोऽकार्षीत्-मन्युरकार्षीत् मन्त्रः ॥

कामोऽकार्षीन्नमो नमः। कामोऽकार्षीत्कामः करोति नाहं
 करोमि कामः कर्ता नाहं कर्ता कामः कारयिता नाहं कारयिता
 एष ते काम कामाय स्वाहा॥ ७८॥

[६१]

मन्युरकार्षीन्नमो नमः। मन्युरकार्षीन्मन्युः करोति नाहं

करोमि मन्युः कर्ता नाहं कर्ता मन्युः कारयिता नाहं कारयिता
एष ते मन्यो मन्यवे स्वाहा॥७९॥

[६२]

॥ विराजहोममन्त्राः ॥

तिलाञ्जुहोमि सरसा५ सपिष्टान् गन्धार मम चित्ते रमन्तु
स्वाहा। गावो हिरण्यं धनमन्नपान५ सर्वेषां५ श्रियै स्वाहा। श्रियं
च लक्ष्मीं च पुष्टिं च कीर्तिं चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम्
। श्रद्धामेधे प्रजाः सन्ददातु स्वाहा॥८०॥

[६३]

तिलाः कृष्णास्तिलाः श्वेतास्तिलाः सौम्या वंशानुगाः। तिलाः
पुनन्तु मे पापं यत्किञ्चिद्दुरितं मयि स्वाहा। चोरस्यान्नं
नवश्राद्धं ब्रह्महा गुरुतल्पगः । गोस्तेय५ सुरापानं भ्रूणहत्या
तिला शान्ति५ शमयन्तु स्वाहा। श्रीश्च लक्ष्मीश्च पुष्टीश्च
कीर्तिं चानृण्यताम् । ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम् । श्रद्धामेधे प्रजा तु
जातवेदः सन्ददातु स्वाहा॥८१॥

[६४]

प्राणापानव्यानोदानसमाना मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां
 विपाप्मा भूयासुः स्वाहा। वाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रजिह्वाघ्राणरेतो-
 बुद्ध्याकूतिःसङ्कल्पा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा
 भूयासुः स्वाहा। त्वक्कर्ममांसरुधिरमेदोमज्जास्नायवोऽस्थीनि
 मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा।
 शिरःपाणिपादपार्श्वपृष्ठोरूधरजङ्घाशिश्रोपस्थपायवो मे शुद्ध्यन्तां
 ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा। उत्तिष्ठ पुरुष
 हरित पिङ्गल लोहिताक्षि देहि देहि ददापयिता मे शुद्ध्यन्तां
 ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥८२॥

[६५]

पृथिव्यप्तेजोवायुराकाशा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां
 विपाप्मा भूयासुः स्वाहा। शब्दस्पर्शरूपरसगन्धा मे
 शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा।
 मनोवाक्कायकर्माणि मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा
 भूयासुः स्वाहा। अव्यक्तभावैरहङ्कारैर्ज्योतिरहं विरजां
 विपाप्मा भूयासुः स्वाहा। आत्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं
 विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा। अन्तरात्मा मे शुद्ध्यन्तां

ज्योति॑र॒हं वि॒रजा॑ विपा॒प्मा भू॒यास॑ꣳ स्वाहा॑। परमात्मा मे
 शुद्ध्य॒न्तां ज्योति॑र॒हं वि॒रजा॑ विपा॒प्मा भू॒यास॑ꣳ स्वाहा॑। क्षुधे
 स्वाहा॑। क्षुत्पि॑पासाय॒ स्वाहा॑। विवि॑ट्यै स्वाहा॑। ऋग्वि॑धानाय॒
 स्वाहा॑। क॒षौत्काय॒ स्वाहा॑। (ओꣳ स्वाहा॑।) क्षुत्पि॑पा॒साम॑लं
 ज्ये॒ष्ठाम॑ल॒क्ष्मीना॑शया॒म्यहम्। अभू॑ति॒मसं॑मृद्धिं च॒ सर्वा॑न्निर्णुद
 मे पाप्मा॑नꣳ स्वाहा॑। अन्न॑मय-प्राण॑मय-मनो॑मय-विज्ञान॑मय-
 मान॑न्दमय-मात्मा मे शुद्ध्य॒न्तां ज्योति॑र॒हं वि॒रजा॑ विपा॒प्मा
 भू॒यास॑ꣳ स्वाहा॑॥८३॥

[६६]

॥ वैश्वदेवमन्त्राः ॥

अ॒ग्नये॑ स्वाहा॑। वि॒श्वेभ्यो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्वाहा॑। ध्रु॒वाय॑ भू॒माय॑ स्वाहा॑।
 ध्रु॒व॒क्षित॑ये स्वाहा॑। अ॒च्युत॑क्षित॑ये स्वाहा॑। अ॒ग्नये॑ स्विष्ट॑कृते
 स्वाहा॑ ॥ ध॒र्माय॑ स्वाहा॑। अ॒ध॒र्माय॑ स्वाहा॑। अ॒द्भ्यः स्वाहा॑।
 ओष॑धि॒वन॑स्पति॒भ्यः स्वाहा॑॥८४॥

र॒क्षोदे॒वज॑नेभ्यः स्वाहा॑। गृ॒ह्याभ्यः॑ स्वाहा॑। अ॒व॒साने॑भ्यः
 स्वाहा॑। अ॒व॒सान॑पति॒भ्यः स्वाहा॑। स॒र्वभू॑तेभ्यः स्वाहा॑। का॒माय॑

स्वाहा॥ अ॒न्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा॥ यदे॒जति॑ जग॑ति॒ यच्च॑ चेष्ट॑ति
नामो॑ भा॒गोऽयं॑ नाम्ने॒ स्वाहा॥ पृथि॑व्यै स्वाहा॥ अ॒न्तरि॑क्षाय॒
स्वाहा॥॥८५॥

दि॒वे स्वाहा॥ सू॒र्याय॑ स्वाहा॥ च॒न्द्रम॑से स्वाहा॥ नक्ष॑त्रेभ्यः
स्वाहा॥ इन्द्रा॑य स्वाहा॥ बृ॒हस्प॑तये स्वाहा॥ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॥
ब्रह्म॑णे स्वाहा॥ स्व॒धा पि॒तृभ्यः॑ स्वाहा॥ नमो॑ रु॒द्राय॑ प॒शुप॑तये
स्वाहा॥॥८६॥

दे॒वेभ्यः॑ स्वाहा॥ पि॒तृभ्यः॑ स्व॒धाऽस्तु॑। भू॒तेभ्यो॑ नमः॑। म॒नुष्ये॑भ्यो
ह॒न्ता॥ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॥ प॒रमे॑ष्ठिने स्वाहा॥ यथा॑ कू॒पः श॑तधा॒रः
स॒हस्र॑धा॒रो अक्षि॑तः। ए॒वा मे॑ अस्तु॒ धान्य॑ꣳ स॒हस्र॑धा॒रमक्षि॑तम्।
धन॑धान्यै स्वाहा॥ ये भू॒ताः प्र॑चर॑न्ति दि॒वान॑क्तं बलि॑मिच्छ॑न्तो
वि॒तुद॑स्य॒ प्रेष्याः॑। तेभ्यो॑ ब॒लिं पु॑ष्टि॒कामो॑ हरामि॒ मयि॑ पुष्टि॑
पुष्टि॑पतिर्दधातु॒ स्वाहा॥॥८७॥

[६७]

ओं तद्ब्र॑ह्म। ओं तद्वा॒युः। ओं तदा॒त्मा। ओं तत्स॒त्यम्।
ओं तत्सर्व॑म्। ओं तत्पु॒रोर्नमः॑॥ अ॒न्तश्च॑रति॑ भू॒तेषु॑ गुहा॒यां

विश्वमूर्तिषु। त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कारस्त्वमिन्द्रस्त्व९ रुद्रस्त्वं
विष्णुस्त्वं ब्रह्म त्वं प्रजापतिः। त्वं तदाप आपो ज्योती
रसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवस्सुवरोम्॥८८॥

[६८]

॥ प्राणाहुतिमन्त्राः ॥

श्रद्धायां प्राणे निविष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायांमपाने
निविष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायां व्याने निविष्टोऽमृतं जुहोमि।
श्रद्धायांमुदाने निविष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायां९ समाने
निविष्टोऽमृतं जुहोमि। ब्रह्मणि म आत्माऽमृतत्वाय॥
अमृतोपस्तरणमसि॥ श्रद्धायां प्राणे निविष्टोऽमृतं जुहोमि।
शिवो मां विशाप्रदाहाय। प्राणाय स्वाहा॥ श्रद्धायांमपाने
निविष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां विशाप्रदाहाय। अपानाय
स्वाहा॥ श्रद्धायां व्याने निविष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो
मां विशाप्रदाहाय। व्यानाय स्वाहा॥ श्रद्धायांमुदाने
निविष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां विशाप्रदाहाय। उदानाय
स्वाहा॥ श्रद्धायां९ समाने निविष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां

वि॒शाप्र॑दाहाय। सु॒मा॒नाय॑ स्वाहा॑॥ ब्रह्म॑णि म आ॒त्माऽमृ॑त॒त्वाय॑।
अ॒मृ॒तापि॒धानम॑सि॒॥८९॥

[६९]

॥ भुक्तान्नाभिमन्त्रणमन्त्राः ॥

श्रद्धायां॑ प्रा॒णे नि॒वि॒श्या॒मृत॑ः हु॒तम्। प्रा॒णमन्त्रे॑नाप्यायस्व।
श्रद्धायां॑मपा॒ने नि॒वि॒श्या॒मृत॑ः हु॒तम्। अ॒पा॒नमन्त्रे॑नाप्यायस्व।
श्रद्धायां॑ व्या॒ने नि॒वि॒श्या॒मृत॑ः हु॒तम्। व्या॒नमन्त्रे॑नाप्यायस्व।
श्रद्धायां॑मुदा॒ने नि॒वि॒श्या॒मृत॑ः हु॒तम्। उ॒दा॒नमन्त्रे॑नाप्यायस्व।
श्रद्धायां॑ स॒मा॒ने नि॒वि॒श्या॒मृत॑ः हु॒तम्। स॒मा॒नमन्त्रे॑नाप्यायस्व॥९०॥

[७०]

॥ भोजनान्ते आत्मानुसन्धानमन्त्राः ॥

अङ्गु॑ष्ठमात्रः पुरु॑षोऽङ्गु॑ष्ठं च॑ स॒मा॒श्रितः॑। ई॒शः सर्व॑स्य जगतः
प्र॒भुः प्री॑णाति॑ विश्व॒भुक्॑॥९१॥

[७१]

॥ अवयवस्वस्थता-प्रार्थनामन्त्रः ॥

वाङ्म॑ आ॒सन्। न॒सोः प्रा॒णः। अ॒क्ष्योश्चक्षुः॑। क॒र्णयोः श्रो॒त्रम्।
बा॒हुवोर्बल॑म्। ऊ॒रुवोरोजः॑। अरि॑ष्टा वि॒श्वान्यङ्गानि॑ त॒नूः। त॒नुवा॑
मे स॒ह नम॑स्ते अस्तु॒ मा मां हि॑सीः॥९२॥

[७२]

॥ इन्द्रसप्तर्षि-संवादमन्त्रः ॥

वयः॑ सु॒पर्णा उ॒प सेदु॑रिन्द्रं प्रि॒यमे॑धा ऋष॑यो नाध॑मानाः। अ॒पं
ध्वा॒न्तमूर्णु॑हि पू॒र्धि चक्षु॑र्मुमु॒ग्ध्यस्मान्नि॒धये॑ऽव ब॒द्धान्।

[७३]

॥ हृदयालम्भनमन्त्रः ॥

प्रा॒णानां॑ ग्रन्थि॒रसि॑ रु॒द्रो मां वि॒शान्त॑कः। तेना॒न्नेना॑प्याय॒स्व॥९३॥

[७४]

॥ देवताप्राणनिरूपणमन्त्रः ॥

नमो॑ रु॒द्राय वि॒ष्णवे॑ मृ॒त्युर्मे पा॒हि॥९४॥

[७५]

॥ अग्निस्तुतिमन्त्रः ॥

त्वमग्ने द्युभिस्त्वमाशुशुक्षणिस्त्वमद्भ्यस्त्वमश्मन्स्परिं । त्वं
वनैभ्यस्त्वमोषधीभ्यस्त्वं नृणां नृपते जायसे शुचिः ॥१५॥

[७६]

॥ अभीष्टयाचनामन्त्राः ॥

शिवने मे सन्तिष्ठस्व स्योनेन मे सन्तिष्ठस्व सुभूतेन
मे सन्तिष्ठस्व ब्रह्मवर्चसेन मे सन्तिष्ठस्व यज्ञस्यर्धिमनु
सन्तिष्ठस्वोप ते यज्ञ नम उप ते नम उप ते नमः ॥१६॥

[७७]

॥ परतत्त्व-निरूपणम् ॥

सत्यं परं परं सत्यं सत्येन न सुवर्गाल्लोकाच्च्यवन्ते
कदाचन सता हि सत्यं तस्मात्सत्ये रमन्ते तप इति तपो
नानशनात्परं यद्धि परं तपस्तद्दुर्धर्षं तद्दुराधर्षं तस्मात्तपसि
रमन्ते दम इति नियतं ब्रह्मचारिणस्तस्माद्दमे रमन्ते शम
इत्यरण्ये मुनयस्तस्माच्छमे रमन्ते दानमिति सर्वाणि भूतानि
प्रशंसन्ति दानान्नातिं दुष्करं तस्माद्दाने रमन्ते धर्म इति

धर्मेण॑ सर्वमिदं॑ परिगृहीतं॑ धर्मान्नाति॑ दुश्चरं॑ तस्माद्धर्मे॑ रमन्ते
 प्रजन् इति॑ भूयाः॑ सस्तस्माद्भूयिष्ठाः॑ प्रजायन्ते॑ तस्माद्भूयिष्ठाः॑
 प्रजनने॑ रमन्तेऽग्नय॑ इत्याहु॑ तस्मादग्नय॑ आधातव्या
 अग्निहोत्रमित्याहु॑ तस्मादग्निहोत्रे॑ रमन्ते यज्ञ॑ इति॑ यज्ञो हि
 देवानां॑ यज्ञेन॑ हि देवा दिवंङ्गतास्तस्माद्यज्ञे॑ रमन्ते मानसमिति॑
 विद्वाः॑ सस्तस्माद्विद्वाः॑ सं एव॑ मानसे॑ रमन्ते न्यास॑ इति॑ ब्रह्मा
 ब्रह्मा हि परः॑ परो हि ब्रह्मा तानि॑ वा एतान्यवराणि॑ तपाः॑ सि
 न्यास॑ एवात्यरेचयद्य॑ एवं वेदैत्युपनिषत्॥९७॥

[७८]

॥ ज्ञानसाधन-निरूपणम् ॥

प्राजापत्यो॑ हारुणिः॑ सुपर्णयः॑ प्रजापतिं॑ पितरमुपससार॑
 किं भगवन्तः॑ परमं॑ वदन्तीति॑ तस्मै॑ प्रोवाच सत्येनं॑
 वायुरावाति॑ सत्येनादित्यो रोचते॑ दिवि सत्यं॑ वाचः॑ प्रतिष्ठा
 सत्ये॑ सर्वं॑ प्रतिष्ठितं॑ तस्मात्सत्यं॑ परमं॑ वदन्ति॑ तपसा॑
 देवा देवतामग्रं॑ आयन्तपसर्षयः॑ सुवरन्वविन्दं॑ तपसा॑
 सपत्नाप्रणुदामारातीस्तपसि॑ सर्वं॑ प्रतिष्ठितं॑ तस्मात्तपः॑ परमं॑

वदन्ति॒ दमे॑न दा॒न्ताः कि॒ल्बिष॑मवधू॒न्वन्ति॒ दमे॑न ब्रह्मचा॒रिणः॒
 सुव॑रगच्छ॒न्दमो॑ भू॒ताना॑न्दुरा॒धर्ष॑न्दमे॒ सर्वं॑ प्रति॑ष्ठितं तस्मा॒द्धमः॑
 पर॒मं वद॑न्ति शमे॑न शा॒न्ताः शि॒वमा॒चर॑न्ति शमे॑न ना॒कं
 मु॒नयोऽन्व॑वि॒न्द॒च्छमो॑ भू॒ताना॑न्दुरा॒धर्ष॑च्छमे॒ सर्वं॑ प्रति॑ष्ठितं
 तस्मा॒च्छमः॑ पर॒मं वद॑न्ति दा॒नं य॒ज्ञानां॑ वरू॒थन्द॑क्षिणा लो॒के
 दा॒तारः॑ सर्व॑भू॒तान्यु॑पजी॒वन्ति॑ दा॒नेना॑राती॒रपा॑नुदन्त दा॒नेन॑
 द्विष॑न्तो मि॒त्रा भ॑वन्ति दा॒ने सर्वं॑ प्रति॑ष्ठितं तस्मा॑द्दा॒नं पर॒मं
 वद॑न्ति ध॒र्मो वि॒श्वस्य॑ जग॑तः प्रति॑ष्ठा लो॒के ध॒र्मिष्ठं॑ प्रजा
 उ॒पस॑र्पन्ति ध॒र्मेण॑ पा॒पम॑पनु॒दति॑ ध॒र्मे सर्वं॑ प्रति॑ष्ठितं तस्मा॑द्ध॒र्मं
 पर॒मं वद॑न्ति प्र॒जन॑नं वै प्र॑ति॒ष्ठा लो॒के सा॒धु प्र॒जाया॑स्तन्तुं
 तन्वा॑नः पि॒तृणा॑म॒नृणो॑ भव॑न्ति तदे॒व त॒स्यानृ॑णं तस्मा॑त्
 प्र॒जन॑नं पर॒मं वद॑न्त्य॒ग्रयो॑ वै त्रयीं॑ वि॒द्या दे॒व्यान् प॒न्था
 गा॒र्हप॒त्य ऋ॒क्पृ॒थि॒वी र॑थन्त॒रम॑न्वाहा॒र्यप॑च॒नो य॒जुर॑न्तरि॒क्षं
 वा॒मदे॒व्यमा॑हव॒नीयः॑ सा॒म सु॒वर्गो॑ लो॒को बृ॒हत्त॑स्मा॒दग्नी॑न्प॒रमं॑
 वद॑न्त्यग्नि॒होत्रः॑ सा॒यं प्रा॒तर्गृ॑हाणां॒ निष्कृ॑तिः स्वि॑ष्टः सु॒हुतं॑
 य॒ज्ञक्र॑तूनां प्राय॑णः सु॒वर्ग॑स्य लो॒कस्य॑ ज्योति॒स्तस्मा॑दग्नि॒होत्रं॑
 पर॒मं वद॑न्ति य॒ज्ञ इति॑ य॒ज्ञो हि दे॒वानां॑ य॒ज्ञेन॑ हि दे॒वा

दिवङ्गता यज्ञेनासुरानपांनुदन्त यज्ञेन द्विषन्तो मित्रा भवन्ति
 यज्ञे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्यज्ञं परमं वदन्ति मानसं वै प्राजापत्यं
 पवित्रं मानसेन मनसा साधु पश्यति मानसा ऋषयः प्रजा
 असृजन्त मानसे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मान्मानसं परमं वदन्ति
 न्यास इत्याहुर्मनीषिणो ब्रह्माणं ब्रह्मा विश्वः कतमः स्वयम्भुः
 प्रजापतिः संवत्सर इति संवत्सरोऽसावादित्यो य एष
 आदित्ये पुरुषः स परमेष्ठी ब्रह्मात्मा याभिरादित्यस्तपति
 रश्मिभिस्ताभिः पर्जन्यो वर्षति पर्जन्येनौषधिवनस्पतयः
 प्रजायन्त ओषधिवनस्पतिभिरन्नं भवत्यन्नेन प्राणाः प्राणैर्बलं
 बलेन तपस्तपसा श्रद्धा श्रद्धया मेधा मेधया मनीषा
 मनीषया मनो मनसा शान्तिः शान्त्या चित्तं चित्तेन स्मृतिः
 स्मृत्या स्मारः स्मारेण विज्ञानं विज्ञानेनात्मानं वेदयति
 तस्मादन्नं ददन्तसर्वाण्येतानि ददात्यन्नात् प्राणा भवन्ति
 भूतानां प्राणैर्मनो मनसश्च विज्ञानं विज्ञानादानन्दो ब्रह्मयोनिः
 स वा एष पुरुषः पञ्चधा पञ्चात्मा येन सर्वमिदं प्रोतं
 पृथिवी चान्तरिक्षं च द्यौश्च दिशश्चावान्तरदिशाश्च स वै

सर्वमिदं जगत्स च भूतं स भव्यं जिज्ञासकृत् ऋतुजा
 रयिष्ठाः श्रद्धा सत्यो महस्वान्तमसोपरिष्ठाद्वात्वा तमेवं
 मनसा हृदा च भूयो न मृत्युमुपयाहि विद्वान्तस्मान्न्यासमेषां
 तपसामतिरिक्तमाहुर्वसुरण्यो विभूरसि प्राणे त्वमसि सन्धाता
 ब्रह्म त्वमसि विश्वसृक्तंजोदास्त्वमस्यग्नेर्वर्चोदास्त्वमसि
 सूर्यस्य द्युम्रोदास्त्वमसि चन्द्रमस उपयामगृहीतोऽसि ब्रह्मणे
 त्वा महस ओमित्यात्मानं युञ्जीतैतद्वै महोपनिषदं देवानां
 गुह्यं य एवं वेद ब्रह्मणो महिमानमाप्नोति तस्माद्ब्रह्मणो
 महिमानमित्युपनिषत्॥९८॥

[७९]

॥ ज्ञानयज्ञः ॥

तस्यैवं विदुषो यज्ञस्यात्मा यजमानः श्रद्धा पत्नी शरीरमिध्ममुरो
 वेदिर्लोमानि बर्हिर्वेदः शिखा हृदयं यूपः काम आज्यं मन्युः
 पशुस्तपोऽग्निः शमयिता दक्षिणा वाग्धोता प्राण उद्गाता
 चक्षुरध्वर्युर्मनो ब्रह्मा श्रोत्रमग्नीद्यावद्धियते सा दीक्षा
 यदश्नाति यत्पिबति तदस्य सोमपानं यद्रमते तदुपसदो

यत्सञ्चरत्युपविशत्युत्तिष्ठते च स प्रवर्ग्यो यन्मुखं तदाहवनीयो
यदस्य विज्ञानं तज्जुहोति यत्सायं प्रातरत्ति तत्समिधो
यत्सायं प्रातर्मध्यन्दिनं च तानि सर्वानि ये अहोरात्रे
ते दर्शपूर्णमासौ येऽर्द्धमासाश्च मासाश्च ते चातुर्मास्यानि
य ऋतवस्ते पशुबन्धा ये संवत्सराश्च परिवत्सराश्च
तेऽहर्गणाः सर्ववेदसं वा एतत्सत्रं यन्मरणं तदेवभृथ एतद्वै
जंरामर्यमग्निहोत्रं सत्रं य एवं विद्वानुदगयने प्रमीयते
देवानामेव महिमानङ्गत्वाऽऽदित्यस्य सायुज्यं गच्छत्यथ
यो दक्षिणे प्रमीयते पितृणामेव महिमानङ्गत्वा चन्द्रमसः
सायुज्यं गच्छत्येतौ वै सूर्याचन्द्रमसोर्महिमानौ ब्राह्मणो
विद्वानभिजयति तस्माद्ब्रह्मणो महिमानमाप्नोति तस्माद्ब्रह्मणो
महिमानमित्युपनिषत्॥९९॥

[८०]

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे। तेजस्वि
नावधीतमस्तु मा विद्विषावहे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥ हरिः ओम्॥

॥ कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

संज्ञानं विज्ञानं प्रज्ञानं जानदभिजानत्। सङ्कल्पमानं
प्रकल्पमानमुपकल्पमानमुपकृतं कृतम्। श्रेयो वसीय
आयत्सम्भूतं भूतम्। चित्रः केतुः प्रभानाभान्त्सम्भान्।
ज्योतिष्माऽस्तेजस्वानातपऽस्तपन्नमितपन्। रोचनो रोचमानः
शोभनः शोभमानः कल्याणः। दर्शा दृष्टा दर्शता विश्वरूपा
सुदर्शना। आप्यायमाना प्यायमाना प्याया सूनृतेरा।
आपूर्यमाणा पूर्यमाणा पूरयन्ती पूर्णा पौर्णमासी। दाता
प्रदाताऽऽनन्दो मोदः प्रमोदः॥१॥

आवेशयन्निवेशयन्त्संवेशनः सः शान्तः शान्तः। आभवन्प्रभवन्त्-
सम्भवन्त्सम्भूतो भूतः। प्रस्तुतं विष्टुतं सः स्तुतं कल्याणं
विश्वरूपम्। शुक्रममृतं तेजस्वि तेजः समिद्धम्। अरुणं
भानुमन्मरीचिमदमितपत्तपस्वत्। सविता प्रसविता दीप्तो
दीपयन्दीप्यमानः। ज्वलज्वलिता तपन्वितपन्त्सन्तपन्। रोचनो
रोचमानः शुम्भूः शुम्भमानो वामः। सुता सुन्वती प्रसुता

सूयमा॑नाऽभिषू॑यमा॑णा। पी॒तीं प्र॒पा स॒म्पा तृ॒प्तिस्त॒र्पय॑न्ती॥२॥

का॒न्ता का॒म्या का॒मजा॒ताऽऽयु॑ष्मती काम॒दुघा॑। अ॒भिशा॑स्ताऽ-
नु॒मन्ताऽऽन॑न्दो मोद॑ः प्रमो॑दः। आ॒साद॑यन्निषा॒दय॑न्त्स॒साद॑नः
स॒सन्नः स॒न्नः। आ॒भूर्वि॒भूः प्र॒भूः श॒म्भूर्भुवः॑। प॒वित्रं
पवि॑यिष्यन्पू॒तो मे॒ध्यः। यशो॑ यश॑स्वाना॒युर॒मृतः॑। जी॒वो
जी॒विष्य॑न्त्स्वर्गो लो॒कः। सह॑स्वान्त्सर्ही॒यानो॑ज॒स्वान्त्सह॑मानः।
जय॑न्नभि॒जय॑न्त्सु॒द्रवि॑णो द्रवि॒णोदाः॑। आ॒र्द्रप॑वित्रो ह॒रि॒केशो॑
मोद॑ः प्रमो॑दः॥३॥

अ॒रु॒णोऽरु॒णर॑जाः पुण्ड॒री॒को वि॒श्वजि॑द॒भिजि॑त्। आ॒र्द्रः
पि॒न्व॒मा॒नोऽन्न॑वा॒न्नस॑वा॒निरा॑वान्। स॒र्वौष॑धः स॒म्भ॒रो मह॑स्वान्।
ए॒ज॒त्का जी॑व॒त्काः। क्षु॒ल्ल॒काः शि॑पिविष्ट॒काः। स॒रि॒स्र॒राः
सु॒शे॒रवः॑। अ॒जि॒रासो॑ गमि॒ष्णवः॑। इ॒दानीं॑ त॒दानी॑मे॒तर॑-
हिं क्षि॒प्रम॑जि॒रम्। आ॒शु॒र्नि॒मेषः॑ फ॒णो द्र॑वन्नति॒द्रव॑न्।
त्वर॑ः स्त्वर॑माण आ॒शुरा॑शी॒याञ्ज॑वः। अ॒ग्नि॒ष्टोम॑ उ॒क्थ्यो॑ऽति॒रात्रो॑
द्वि॒रात्र॑स्त्रि॒रात्र॑श्च॒तूरा॑त्रः। अ॒ग्नि॒र॒ऋतुः॑ सूर्य॑ ऋतुश्च॒न्द्रमा॑ ऋतुः।
प्र॒जाप॑तिः संवत्स॒रो म॒हान्कः॑॥४॥

[१]

भूर॒ग्निं च॑ पृथि॒वीं च॑ मां च॑। त्री॒ंश्च॑ लो॒कान्त्संवत्स॑रं च॑।
 प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॑द।
 भुवो॑ वा॒युं चान्तरि॑क्षं च॑ मां च॑। त्री॒ंश्च॑ लो॒कान्त्संवत्स॑रं च॑।
 प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॑द।
 स्व॑रादि॒त्यं च॑ दि॒वं च॑ मां च॑। त्री॒ंश्च॑ लो॒कान्त्संवत्स॑रं च॑।
 प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॑द।
 भूर्भुवः॑ स्व॑श्चन्द्रम॑सं च॑ दि॒शश्च॑ मां च॑। त्री॒ंश्च॑ लो॒कान्त्संवत्स॑रं
 च॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा
 सी॑द॥५॥

[२]

त्वमे॒व त्वां वै॑त्थ॒ योऽसि॑ सोऽसि॑। त्वमे॒व त्वाम॑चैषीः।
 चि॒तश्चा॑सि॒ सञ्चित॑श्चास्य॒ग्रे। ए॒तावा॑ऽश्चा॒सि भू॒याऽश्चा॑स्य॒ग्रे।
 यत्ते॑ अ॒ग्रे न्यूनं॑ यदु॒ तेऽति॑रिक्तम्। आ॒दि॒त्यास्तदङ्गि॑रसश्चिन्वन्तु।
 वि॒श्वे ते॑ दे॒वाश्चि॑ति॒मापू॑रयन्तु। चि॒तश्चा॑सि॒ सञ्चित॑श्चास्य॒ग्रे।
 ए॒तावा॑ऽश्चा॒सि भू॒याऽश्चा॑स्य॒ग्रे। मा ते॑ अ॒ग्रे च॑ येन॒ माऽति॑

च येनाऽऽयुरावृक्षि। सर्वेषां ज्योतिषां ज्योतिर्यददावुदेति ।
 तपसो जातमनिभृष्टमोजः। तत्ते ज्योतिरिष्टके। तेन मे तप।
 तेन मे ज्वल। तेन मे दीदिहि। यावद्देवाः। यावदसांति सूर्यः।
 यावदुतापि ब्रह्म॥६॥

[३]

संवत्सरोऽसि परिवत्सरोऽसि। इदावत्सरोऽसीदुवत्सरोऽसि।
 इद्वत्सरोऽसि वत्सरोऽसि। तस्य ते वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो
 दक्षिणः पक्षः। वर्षाः पुच्छम्। शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्।
 पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषम्॥७॥

अहोरात्राणीष्टकाः। ऋषभोऽसि स्वर्गो लोकः। यस्यां
 दिशि महीयंसे। ततो नो मह आवह। वायुर्भूत्वा सर्वा दिश
 आवाहि। सर्वा दिशोऽनुविवाहि। सर्वा दिशोऽनुसंवाहि। चित्या
 चितिमापृण। अचित्या चितिमापृण। चिदसि समुद्रयोनिः॥८॥

इन्दुर्दक्षः श्येन ऋतावा। हिरण्यपक्षः शकुनो भुरण्युः।
 महान्त्सधस्थे ध्रुव आनिषत्तः। नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः।
 एति प्रेति वीति समित्युदिति। दिवं मे यच्छ। अन्तरिक्षं मे

यच्छ। पृथिवीं मे यच्छ। पृथिवीं मे यच्छ। अन्तरिक्षं मे
यच्छ। दिवं मे यच्छ। अहा प्रसारय। रात्र्या समंच। रात्र्या
प्रसारय। अहा समंच। कामं प्रसारय। कामं समंच॥९॥

[४]

भूर्भुवः स्वः। ओजो बलम्। ब्रह्म क्षत्रम्। यशो महत्। सत्यं तपो
नाम। रूपममृतम्। चक्षुः श्रोत्रम्। मन आयुः। विश्वं यशो महः।
समं तपो हरो भाः। जातवेदा यदि वा पावकोऽसि। वैश्वानरो
यदि वा वैद्युतोऽसि। शं प्रजाभ्यो यजमानाय लोकम्। ऊर्जं
पुष्टिं ददद्भ्याववृत्स्व॥१०॥

[५]

राज्ञीं विराज्ञीं। सम्राज्ञीं स्वराज्ञीं। अर्चिः शोचिः। तपो हरो
भाः। अग्निरिन्द्रो बृहस्पतिः। विश्वे देवा भुवनस्य गोपाः। ते मा
सर्वे यशसा ससृजन्तु॥११॥

[६]

असवे स्वाहा वसवे स्वाहा। विभुवे स्वाहा विवस्वते
स्वाहा। अभिभुवे स्वाहाऽधिपतये स्वाहा। दिवां

पतये॒ स्वाहाऽ॑हस्प॒त्याय॒ स्वाहा॑। चाक्षुष्म॒त्याय॒ स्वाहा॑।
ज्योतिष्म॒त्याय॒ स्वाहा॑। राज्ञे॒ स्वाहा॑ वि॒राज्ञे॒ स्वाहा॑। स॒म्राज्ञे॒
स्वाहा॑ स्व॒राज्ञे॒ स्वाहा॑। शूषा॑य॒ स्वाहा॒ सूर्या॑य॒ स्वाहा॑। च॒न्द्रम॑से
स्वाहा॒ ज्योति॑षे॒ स्वाहा॑। स॒२स॒र्पाय॒ स्वाहा॑ क॒ल्याणा॑य॒
स्वाहा॑। अर्जु॑नाय॒ स्वाहा॑॥१२॥

[७]

विप॒श्चिते॒ पव॑मानाय गायत। म॒ही न धा॒राऽत्य॑न्धो अ॒र्षति॑।
अहि॑र॒ह जी॒र्णाम॑ति॒सर्प॑ति॒ त्वच॑म्। अत्यो॒ न क्रीड॑न्न॒सर॒द्वृषा॒
हरिः॑। उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि मृ॒त्यवे॑ त्वा जुष्टं गृह्णामि। ए॒ष ते॒
योनि॑र्मृ॒त्यवे॑ त्वा। अप॑मृ॒त्युम॑पक्षुधम्। अपे॒तः श॒पथं॑ जहि। अधा॑
नो अ॒ग्न आ॑व॒ह। रा॒यस्पोष॑ सह॒स्त्रिण॑म्॥१३॥

ये ते॑ स॒हस्र॑म॒युतं॒ पाशाः॑। मृ॒त्यो म॒र्त्याय॒ हन्त॑वे। तान् य॒ज्ञस्य॑
मा॒यया॑। सर्वा॑नव॒यजाम॑हे। भ॒क्षोऽस्य॑मृतभ॒क्षः। तस्य॑ ते
मृ॒त्युपी॑तस्या॒मृत॑वतः। स्व॒गाकृ॑तस्य॒ मधु॑मतः। उप॑हूत॒स्योप॑हूतो
भक्ष॑यामि। म॒न्द्राऽभि॑भूतिः के॒तुर्य॒ज्ञानां॑ वाक्। असा॒वेहि॑॥१४॥

अ॒न्धो जा॑गृ॒विः प्रा॑ण। असा॒वेहि॑। ब॒धिर॒ आ॑क्रन्दयितरपान।

असावेहि। अहस्तोस्त्वा चक्षुः। असावेहि। अपादाशो मनः।
असावेहि। कवे विप्रचित्ते श्रोत्रं। असावेहि॥१५॥

सुहस्तः सुवासाः। शूषो नामास्यमृतो मर्त्येषु। तं त्वाऽहं तथा
वेदं। असावेहि। अग्निर्मे वाचि श्रितः। वाग्धृदये। हृदयं मयि।
अहममृतं। अमृतं ब्रह्मणि। वायुर्मे प्राणे श्रितः॥१६॥

प्राणो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतं। अमृतं ब्रह्मणि। सूर्यो
मे चक्षुषि श्रितः। चक्षुरहृदये। हृदयं मयि। अहममृतं। अमृतं
ब्रह्मणि। चन्द्रमा मे मनसि श्रितः॥१७॥

मनो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतं। अमृतं ब्रह्मणि। दिशो मे
श्रोत्रे श्रिताः। श्रोत्रं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतं। अमृतं
ब्रह्मणि। आपो मे रेतसि श्रिताः॥१८॥

रेतो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतं। अमृतं ब्रह्मणि। पृथिवी मे
शरीरे श्रिता। शरीरं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतं। अमृतं
ब्रह्मणि। ओषधिवनस्पतयो मे लोमसु श्रिताः॥१९॥

लोमानि हृदये। हृदयं मयि। अहममृतं। अमृतं ब्रह्मणि। इन्द्रो

मे बलै॑ श्रितः। बल॒ः हृद॑ये। हृद॑यं मयि॑। अ॒हम॒मृते॑। अ॒मृतं
ब्रह्म॑णि। पु॒र्जन्यो॑ मे मूर्ध्नि॑ श्रितः॥२०॥

मूर्धा॑ हृद॑ये। हृद॑यं मयि॑। अ॒हम॒मृते॑। अ॒मृतं ब्रह्म॑णि। ईशानो॑
मे म॒न्यौ श्रितः॑। म॒न्युर॒हृद॑ये। हृद॑यं मयि॑। अ॒हम॒मृते॑। अ॒मृतं
ब्रह्म॑णि। आ॒त्मा म॑ आ॒त्मनि॑ श्रितः॥२१॥ आ॒त्मा हृद॑ये। हृद॑यं
मयि॑। अ॒हम॒मृते॑। अ॒मृतं ब्रह्म॑णि। पुन॑र्म आ॒त्मा पुन॑रायुरागा॑त्।
पुनः॑ प्रा॒णः पुन॑राकू॒तमागा॑त्। वैश्वान॒रो र॒श्मिभि॑र्वावृ॒धानः।
अ॒न्तस्तिष्ठ॑त्व॒मृत॑स्य गो॒पाः॥२२॥

[८]

प्र॒जाप॑तिर्दे॒वान॑सृजत। ते पा॒प्मना॒ सन्दि॑ता अजायन्त।
तान्व्य॑द्यत्। यद्व्य॑द्यत्। तस्मा॑द्विद्युत्। तम॑वृश्चत्। यदव॑वृश्चत्।
तस्मा॑द्वृष्टिः। तस्मा॑द्यत्रै॒ते दे॒वते॑ अभि॒प्राप्नु॑तः । वि च॑ है॒वास्य॒
तत्र॑ पा॒प्मानं॒ द्यतः॑॥२३॥

वृश्च॑तश्च। सैषा मी॒मा॒ः साऽग्नि॑होत्र ए॒व संप॑न्ना। अथो॑ आहुः।
सर्वे॑षु यज्ञ॑कृतुष्वि॒ति। होष्य॑न्नप॒ उप॑स्पृशेत्। विद्यु॑दसि॒ विद्यं
मे पा॒प्मान॒मिति॑। अथ॑ हु॒त्वोप॑स्पृशेत्। वृष्टि॑रसि॒ वृश्च॑ मे

पाप्मानुमिति। युक्ष्यमाणो वेष्ट्वा वा। वि च हैवास्यैते देवते
पाप्मानं द्यतः॥२४॥

वृश्चतश्च। अत्युहो हाऽऽरुणिः। ब्रह्मचारिणे प्रश्नान्प्रोच्य
प्रजिघाय। परेहि। प्लक्षं दय्यापातिं पृच्छ। वेत्थ सावित्रा(३)न्न
वेत्था(३) इति। तमागत्य पप्रच्छ। आचार्यो मा प्राहैषीत्।
वेत्थ सावित्रा(३)न्न वेत्था(३) इति। स होवाच वेदेति॥२५॥

स कस्मिन्प्रतिष्ठित इति। पुरोरजसीति। कस्तद्यत्पुरोरजा
इति। एष वाव स पुरोरजा इति होवाच। य एष तपति।
एषोऽर्वाग्रजा इति। स कस्मिन्त्वेष्ट इति। सत्य इति। किं
तत्सत्यमिति। तप इति॥२६॥

कस्मिन्नु तप इति। बल इति। किं तद्वलमिति। प्राण
इति। मा स्म प्राणमतिपृच्छ इति माऽऽचार्योऽब्रवीदिति
होवाच ब्रह्मचारी। स होवाच प्लक्षो दय्यापातिः। यद्वै
ब्रह्मचारिन्प्राणमत्यप्रक्ष्यः। मूर्धा ते व्यपतिष्यत्। अहमुत
आचार्याच्छ्रेयांन्भविष्यामि। यो मा सावित्रे समवादिष्टेति॥२७॥

तस्मात्सावित्रे न संवदेत। स यो ह वै सावित्रं विदुषा सावित्रे

संवदते। सहास्मिञ्छ्रियं दधाति। अनु ह वा अस्मा असौ
तपञ्छ्रियं मन्यते। अन्वस्मै श्रीस्तपो मन्यते। अन्वस्मै तपो
बलं मन्यते। अन्वस्मै बलं प्राणं मन्यते। स यदाह। संज्ञानं
विज्ञानं दर्शा दृष्टेति। एष एव तत्॥२८॥

अथ यदाह। प्रस्तुतं विष्टुतं सुता सुन्वतीति। एष एव तत्।
एष ह्येव तान्यहानि। एष रात्रयः। अथ यदाह। चित्रः केतुर्दाता
प्रदाता संविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति। एष एव तत्।
एष ह्येव तेऽहो मुहूर्ताः। एष रात्रैः॥२९॥

अथ यदाह। पवित्रं पवयिष्यन्त्सहस्वान्त्सहीयानरूणोऽरूणरंजा
इति। एष एव तत्। एष ह्येव तेऽर्धमासाः। एष मासाः। अथ
यदाह। अग्निष्टोम उक्थ्योऽग्निर्ऋतुः प्रजापतिः संवत्सर इति।
एष एव तत्। एष ह्येव ते यज्ञक्रतवः। एष ऋतवः॥३०॥

एष संवत्सरः। अथ यदाह। इदानीं तदानीमिति। एष एव
तत्। एष ह्येव ते मुहूर्तानां मुहूर्ताः। जनको ह वैदेहः।
अहोरात्रैः समाजंगाम। तं होचुः। यो वा अस्मान् वेद।
विजहत्पाप्मानमेति॥३१॥

सर्वमायुरेति। अ॒भि स्व॒र्गं लो॒कं ज॑यति। नास्यामुष्मिँ॑लोकेऽन्नं
क्षीय॑त॒ इति॑। वि॒जह॑द्ध॒ वै पा॒प्मान॑मेति। सर्वमायुरेति। अ॒भि
स्व॒र्गं लो॒कं ज॑यति। नास्यामुष्मिँ॑लोकेऽन्नं क्षीय॑ते। य ए॒वं वेद॑।
अही॑ना हाऽऽश्व॑थ्यः। सा॒वि॒त्रं वि॒दाश्च॑कार॥३२॥

स ह॑ ह॒५ सो हि॒र॒ण्मयो॑ भू॒त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमि॑याय। आ॒दि॒त्यस्य॑
सायु॑ज्यम्। ह॒५ सो ह॒ वै हि॒र॒ण्मयो॑ भू॒त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति।
आ॒दि॒त्यस्य॑ सायु॑ज्यम्। य ए॒वं वेद॑। दे॒वभा॒गो ह॑ श्रोत॒र्षः।
सा॒वि॒त्रं वि॒दाश्च॑कार। त॒५ ह॒ वाग॑दृश्यमा॒नाऽभ्यु॑वाच॥३३॥

सर्व॑ बत गौत॒मो वेद॑। यः सा॒वि॒त्रं वेदे॑ति। स हो॑वाच। कैषा
वाग॑सीति॑। अ॒यम॒ह॒५ सा॒वि॒त्रः। दे॒वाना॑मुत्त॒मो लो॒कः। गुह्यं
महो॑ बिभ्र॒दिति॑। ए॒ताव॑ति ह॒ गौत॑मः। य॒ज्ञोप॑वी॒तं कृ॑त्वाऽधो
निप॑पात। नमो॒ नम् इति॑॥३४॥

स हो॑वाच। मा भै॒षीगो॑तम। जि॒तो वै ते॑ लो॒क इति॑।
तस्मा॑द्ये के च॑ सा॒वि॒त्रं वि॒दुः। सर्वे॑ ते जि॒तलो॑काः। स यो
ह॒ वै सा॒वि॒त्रस्या॒ष्टाक्ष॑रं प॒द॒५ श्रि॒याऽभिषि॑क्तं वेद॑। श्रि॒या
हैवा॑भिषि॑च्यते। घृ॒णिरि॒ति द्वे अ॒क्षरे॑। सूर्य॑ इति॒ त्रीणि॑।

आदित्य इति त्रीणि॥३५॥

एतद्वै सावित्रस्याष्टाक्षरं पदं श्रियाऽभिषिक्तम्। य एवं वेद।
श्रिया हैवाभिषिच्यते। तदेतदृचाऽभ्युक्तम्। ऋचो अक्षरे परमे
व्योमन्। यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुः। यस्तं न वेद किमृचा
करिष्यति। य इत्तद्विदुस्त इमे समांसत इति। न ह वा
एतस्यर्चा न यजुषा न साम्नाऽर्थोऽस्ति। यः सावित्रं वेद॥३६॥

तदेतत्परि यद्वैवचक्रम्। आर्द्रं पिन्वमानं स्वर्गे लोक एति।
विजहद्विश्वा भूतानि सम्पश्यत्। आर्द्रो ह वै पिन्वमानः। स्वर्गे
लोक एति। विजहन्विश्वा भूतानि सम्पश्यन्। य एवं वेद। शूषो
ह वै वार्ष्णेयः। आदित्येन समाजंगाम। तं होवाच। एहि
सावित्रं विद्धि। अयं वै स्वर्ग्योऽग्निः पारयिष्णुरमृतात्सम्भूत
इति। एष वाव स सावित्रः। य एष तपति। एहि मां विद्धि।
इति हैवैनं तदुवाच॥३७॥

[९]

इयं वाव सरघा। तस्या अग्निरेव सारघं मधु। या एताः
पूर्वपक्षापरपक्षयो रात्रयः। ता मधुकृतः। यान्यहानि। ते

मधुवृषाः। स यो ह वा एता मधुकृतंश्च मधुवृषांश्च वेद।
कुर्वन्ति हास्येता अग्नौ मधुं। नास्येष्टापूर्तं धयन्ति। अथ यो
न वेद॥३८॥

न हास्येता अग्नौ मधुं कुर्वन्ति। धयन्त्यस्येष्टापूर्तम्। यो ह वा
अहोरात्राणां नामधेयानि वेद। नाहोरात्रेष्वार्तिमाच्छति। संज्ञानं
विज्ञानं दर्शा दृष्टेति। एतावन्नुवाकौ पूर्वपक्षस्याहोरात्राणां
नामधेयानि। प्रस्तुतं विष्टुतं सुता सुन्वतीति। एतावन्नुवाकावपर-
पक्षस्याहोरात्राणां नामधेयानि। नाहोरात्रेष्वार्तिमाच्छति। य
एवं वेद॥३९॥

यो ह वै मुहूर्तानां नामधेयानि वेद। न मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति।
चित्रः केतुर्दाता प्रदाता सविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति।
एतेऽनुवाका मुहूर्तानां नामधेयानि। न मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। य
एवं वेद। यो ह वा अर्धमासानां च मासानां च नामधेयानि वेद।
नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमाच्छति। पवित्रं पवित्रिष्यन्त्सह-
स्वान्त्सहीयानरुणोऽरुणरंजा इति। एतेऽनुवाका अर्धमासानां

च मासानां च नामधेयानि॥४०॥

नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेद। यो ह वै यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च संवत्सरस्य च नामधेयानि वेद। न यज्ञक्रतुषु नर्तुषु न संवत्सर आर्तिमाच्छति। अग्निष्टोम उक्थ्योऽग्निर्ऋतुः प्रजापतिः संवत्सर इति। एतेऽनुवाका यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च संवत्सरस्य च नामधेयानि॥४१॥

न यज्ञक्रतुषु नर्तुषु न संवत्सर आर्तिमाच्छति। य एवं वेद। यो ह वै मुहूर्तानां मुहूर्तान् वेद। न मुहूर्तानां मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। इदानीं तदानीमिति। एते वै मुहूर्तानां मुहूर्ताः। न मुहूर्तानां मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेद। अथो यथा क्षेत्रज्ञो भूत्वाऽनुप्रविश्यान्नमत्ति। एवमेवैतान्क्षेत्रज्ञो भूत्वाऽनुप्रविश्यान्नमत्ति। स एतेषामेव संलोकतां सायुज्यमश्नुते। अप पुनर्मृत्युं जयति। य एवं वेद॥४२॥

कश्चिद्ध वा अस्माल्लोकात्प्रेत्य। आत्मानं वेद। अयमहमस्मीति।
कश्चित्स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति। अग्निमुग्धो हैव धूमतान्तः।
स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति। अथ यो हैवैतमग्निं सावित्रं वेद।
स एवास्माल्लोकात्प्रेत्य। आत्मानं वेद। अयमहमस्मीति॥४३॥

स स्वं लोकं प्रतिप्रजानाति। एष उ चैवैनं तत्सावित्रः।
स्वर्गं लोकमभिवहति। अहोरात्रैर्वा इदं सयुग्भिः क्रियते।
इतिरात्रायादीक्षिषत। इतिरात्राय व्रतमुपांगुरिति। तानिहानेवं
विदुषः। अमुष्मिल्लोके शैवधिं धयन्ति। धीतं हैव स
शैवधिमनु परैति। अथ यो हैवैतमग्निं सावित्रं वेद॥४४॥

तस्य हैवाहोरात्राणि। अमुष्मिल्लोके शैवधिं न धयन्ति।
अधीतं हैव स शैवधिमनु परैति। भरद्वाजो ह
त्रिभिरायुर्भिर्ब्रह्मचर्यमुवास। तं ह जीर्णिं स्थविरं शयानम्।
इन्द्रं उपव्रज्योवाच। भरद्वाज। यत्ते चतुर्थमायुर्दद्याम्। किमेनेन
कुर्या इति। ब्रह्मचर्यमेवैनेन चरेयमिति होवाच॥४५॥

तं ह त्रीनिरूपानविज्ञातानिव दर्शयां चकार। तेषां

हैकैकस्मान्मुष्टिनाददे। स होवाच। भरद्वाजेत्यामन्त्र्य। वेदा वा एते। अनन्ता वै वेदाः। एतद्वा एतैस्त्रिभिरायुर्भिरन्ववोचथाः। अथ त इतरदननूक्तमेव। एहीमं विद्धि। अयं वै सर्वविद्येति॥४६॥

तस्मै हैतमग्निं सावित्रमुवाच। तं स विदित्वा। अमृतो भूत्वा। स्वर्गं लोकमियाय। आदित्यस्य सायुज्यम्। अमृतो हैव भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति। आदित्यस्य सायुज्यम्। य एवं वेद। एषो एव त्रयीं विद्या॥४७॥

यावन्तं ह वै त्रय्या विद्यया लोकं जयति। तावन्तं लोकं जयति। य एवं वेद। अग्नेर्वा एतानि नामधेयानि। अग्नेरेव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। वायोर्वा एतानि नामधेयानि। वायोरेव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। इन्द्रस्य वा एतानि नामधेयानि॥४८॥

इन्द्रस्यैव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। बृहस्पतेर्वा एतानि नामधेयानि। बृहस्पतेरेव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। प्रजापतेर्वा एतानि नामधेयानि। प्रजापतेरेव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। ब्रह्मणो वा एतानि

नामधेयानि। ब्रह्मण एव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। स वा एषोऽग्निरपक्षपुच्छो वायुरेव। तस्याग्निमुखम्। असावादित्यः शिरः। स यदेते देवते अन्तरेण। तत्सर्वं सीव्यति। तस्मात्सावित्रः॥४९॥

[११]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके प्रथमः प्रश्नः समाप्तः॥१॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

लोकोऽसि स्वर्गोऽसि। अनन्तोऽस्यपारोऽसि। अक्षितोऽस्यक्षय्योऽसि। तपसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुग्धमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१॥

तपोऽसि लोके श्रितम्। तेजसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तृ विश्वस्य जनयितृ। तत्त्वोपदधे कामदुग्धमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा

सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥२॥

तेजो ऽसि तपसि श्रितम्। समुद्रस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः।
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तु विश्वस्य
जनयितृ। तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥३॥

समुद्रो ऽसि तेजसि श्रितः। अपां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं
यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य
जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥४॥

आपः स्थ समुद्रे श्रिताः। पृथिव्याः प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः।
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्र्यो विश्वस्य
जनयित्र्यः। ता व उपदधे कामदुघा अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५॥

पृथिव्यस्यप्सु श्रिता। अग्नेः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं
विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य जनयित्री।

तां त्वोपदधे कामदुधामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥६॥

अग्निरसि पृथिव्याऽश्रितः। अन्तरिक्षस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुधामक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥७॥

अन्तरिक्षमस्यग्नौ श्रितम्। वायोः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तृ विश्वस्य जनयितृ। तत्त्वोपदधे कामदुधामक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥८॥

वायुरस्यन्तरिक्षे श्रितः। दिवः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुधामक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥९॥

द्यौरसि वायौ श्रिता। आदित्यस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं

यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य
जनयित्री। तां त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१०॥

आदित्योऽसि दिवि श्रितः। चन्द्रमसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः।
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य
जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघामक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥११॥

चन्द्रमा अस्यादित्ये श्रितः। नक्षत्राणां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः।
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य
जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघामक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१२॥

नक्षत्राणि स्थ चन्द्रमसि श्रितानि। संवत्सरस्य प्रतिष्ठा युष्मासु।
इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तृणि
विश्वस्य जनयितृणि। तानि व उपदधे कामदुघान्यक्षितानि।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१३॥

संवत्सरोऽसि नक्षत्रेषु श्रितः। ऋतूनां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः।

विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य
जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१४॥

ऋतवः स्थ संवत्सरे श्रिताः। मासानां प्रतिष्ठा युष्मासु।
इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो
विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघानक्षितान्।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१५॥

मासाः स्थर्तपु श्रिताः। अर्धमासानां प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः।
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य
जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१६॥

अर्धमासाः स्थ मासु श्रिताः। अहोरात्रयोः प्रतिष्ठा युष्मासु।
इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो
विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघानक्षितान्।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१७॥

अ॒हो॒रा॒त्रे स्था॑ऽर्ध॒मा॒सेषु॑ श्रि॒ते। भू॒तस्य॑ प्र॒ति॒ष्ठे भव्य॑स्य प्र॒ति॒ष्ठे।
यु॒वयो॑रि॒दम॑न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भूत॑म्। वि॒श्वस्य॑
भ॒र्त्र्यो वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॑त्र्यौ। ते वा॒मुप॑दधे का॒मदु॑घे अक्षि॑ते।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द॥१८॥

पौ॒र्ण॒मा॒स्यष्ट॑काऽमा॒वास्या॑। अ॒न्ना॒दाः स्था॑न्न॒दुघो॑ यु॒ष्मासु॑।
इ॒दम॑न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भूत॑म्। वि॒श्वस्य॑
भ॒र्त्र्यो वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॑त्र्यः। ता व॒ उप॑दधे का॒मदु॑घा अक्षि॑ताः।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द॥१९॥

रा॒ड॑सि बृ॒हती श्री॑र॒सीन्द्र॑प॒त्नी ध॑र्म॒पत्नी॑। वि॒श्वं भू॒तम॑नु॒प्रभू॑ता।
त्वयी॑दम॑न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भूत॑म्। वि॒श्वस्य॑
भ॒र्त्री वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॑त्री। तां त्वोप॑दधे का॒मदु॑घा॒मक्षि॑ताम्।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द॥२०॥

ओ॒जो॑ऽसि॒ सहो॑ऽसि। ब॒लम॑सि॒ भ्राजो॑ऽसि। दे॒वानां॑
धा॒मा॒मृत॑म्। अम॑र्त्यस्तपो॒जाः। त्वयी॑दम॑न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं
भू॒तं वि॒श्वं सु॒भूत॑म्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॑ता। तं

त्वोपदधे कामदुग्धमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥२१॥

[१]

त्वमग्ने रुद्रो असुरो महो दिवः। त्वं शर्धो मारुतं पृक्ष
ईशिषे। त्वं वातैररुणैर्यासि शङ्गयः। त्वं पूषा विधृतः पांसि
नु त्मना। देवा देवेषु श्रयध्वम्। प्रथमा द्वितीयेषु श्रयध्वम्।
द्वितीयास्तृतीयेषु श्रयध्वम्। तृतीयाश्चतुर्थेषु श्रयध्वम्। चतुर्थाः
पञ्चमेषु श्रयध्वम्। पञ्चमाः षष्ठेषु श्रयध्वम्॥२२॥

षष्ठाः सप्तमेषु श्रयध्वम्। सप्तमा अष्टमेषु श्रयध्वम्। अष्टमा
नवमेषु श्रयध्वम्। नवमा दशमेषु श्रयध्वम्। दशमा एकादशेषु
श्रयध्वम्। एकादशा द्वादशेषु श्रयध्वम्। द्वादशात्रयोदशेषु
श्रयध्वम्। त्रयोदशाश्चतुर्दशेषु श्रयध्वम्। चतुर्दशाः पञ्चदशेषु
श्रयध्वम्। पञ्चदशाः षोडशेषु श्रयध्वम्॥२३॥

षोडशाः सप्तदशेषु श्रयध्वम्। सप्तदशा अष्टादशेषु श्रयध्वम्।
अष्टादशा एकात्रविंशेषु श्रयध्वम्। एकात्रविंशा विंशेषु
श्रयध्वम्। विंशा एकविंशेषु श्रयध्वम्। एकविंशा

द्वाविंशेषु श्रयध्वम्। द्वाविंशास्त्रयोविंशेषु श्रयध्वम्।
त्रयोविंशाश्चतुर्विंशेषु श्रयध्वम्। चतुर्विंशाः पञ्चविंशेषु
श्रयध्वम्। पञ्चविंशाः षड्विंशेषु श्रयध्वम्॥२४॥

षड्विंशाः सप्तविंशेषु श्रयध्वम्। सप्तविंशा अष्टाविंशेषु
श्रयध्वम्। अष्टाविंशा ऐकान्नत्रिंशेषु श्रयध्वम्।
ऐकान्नत्रिंशास्त्रिंशेषु श्रयध्वम्। त्रिंशा ऐकत्रिंशेषु
श्रयध्वम्। ऐकत्रिंशा द्वात्रिंशेषु श्रयध्वम्। द्वात्रिंशास्त्रयस्त्रिं-
शेषु श्रयध्वम्। देवास्त्रिरेकादशास्त्रयस्त्रिंशाः। उत्तरे भवता।
उत्तरवर्त्मान् उत्तरसत्त्वानः। यत्काम इदं जुहोमि। तन्मे
समृध्यताम्। वयं स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः
स्वाहा॥२५॥

[२]

अग्नाविष्णू सृजोषंसा। इमा वर्धन्तु वां गिरः। द्युमैर्वाजैर्भिरागतम्।
राज्ञीं विराज्ञीं। सम्राज्ञीं स्वराज्ञीं। अर्चिः शोचिः। तपो हरो
भाः। अग्निः सोमो बृहस्पतिः। विश्वे देवा भुवनस्य गोपाः।
ते सर्वे सङ्गत्य। इदं मे प्रावता वचः। वयं स्याम पतयो

रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥२६॥

[३]

अन्नपतेऽन्नस्य नो देहि। अनमीवस्य शुष्मिणः। प्र प्रदातारं
तारिषः। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे। अग्ने पृथिवीपते।
सोमं वीरुधां पते। त्वष्टः समिधां पते। विष्णवाशानां पते।
मित्रं सत्यानां पते। वरुण धर्मणां पते॥२७॥

मरुतो गणानां पतयः। रुद्रं पशूनां पते। इन्द्रौजसां पते।
बृहस्पते ब्रह्मणस्पते। आ रुचा रोचेऽहं स्वयम्। रुचा
रुरुचे रोचमानः। अतीत्यादः स्वराभरेह। तस्मिन् योनौ
प्रजनौ प्रजायेय। वयं स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः
स्वाहा॥२८॥

[४]

सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वाः। सप्तर्षयः सप्त धामं प्रियाणि।
सप्त होत्रा अनुविद्वान्। सप्त योनीरापृणस्वा घृतेन। प्राची दिक्।
अग्निर्देवता। अग्निं स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै
दिशोऽभिदासति। दक्षिणा दिक्। इन्द्रो देवता॥२९॥

इन्द्रः५ स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। प्रतीची दिक्। सोमो देवता। सोमः५ स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। उदीची दिक्। मित्रावरुणौ देवता। मित्रावरुणौ स दिशां देवौ देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति॥ ३०॥

ऊर्ध्वा दिक्। बृहस्पतिर्देवता। बृहस्पतिः५ स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। इयं दिक्। अदितिर्देवता। अदितिः५ स दिशां देवीं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। पुरुषो दिक्। पुरुषो मे कामान्त्समर्धयतु॥ ३१॥

अन्धो जागृविः प्राण। असावेहि। बधिर आक्रन्दयितरपान। असावेहि। उषसमुषसमशीय। अहमसो ज्योतिरशीय। अहमसोऽपोऽशीय। वयः५ स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥ ३२॥

[५]

यत्तेऽचितं यदु चितं तै अग्ने। यत्त ऊनं यदु तेऽतिरिक्तम्।

आदित्यास्तदङ्गिरसश्चिन्वन्तु। विश्वे ते देवाश्चितिमापूरयन्तु।
चितश्चासि सश्चितश्चास्यग्रे। एतावाञ्चासि भूयाञ्चास्यग्रे।
लोकं पृणच्छिद्रं पृण। अथो सीदशिवा त्वम्। इन्द्राग्नी त्वा
बृहस्पतिः। अस्मिन् योनावसीषदन्॥३३॥

तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। ता अस्य सूददोहसः। सोमञ्
श्रीणन्ति पृश्नयः। जन्म देवानां विशः। त्रिष्वा रोचने दिवः।
तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। अग्रे देवाः इहाऽऽवह।
जज्ञानो वृक्तबर्हिषे। असि होता न ईड्यः। अगन्म महा
मनसा यविष्ठम्॥३४॥

यो दीदाय समिद्धस्वे दुरोणे। चित्रभानू रोदसी अन्तरुर्वी।
स्वाहुतं विश्वतः प्रत्यश्चम। मेधाकारं विदथस्य प्रसाधनम्।
अग्निः होतारं परिभूतमं मतिम्। त्वामर्भस्य हविषः
समानमित्। त्वां महो वृणते नरो नान्यं त्वत्। मनुष्वत्त्वा
निधीमहि। मनुष्वत्समिधीमहि। अग्रे मनुष्वदङ्गिरः॥३५॥

देवान्देवायते यज। अग्निर्हि वाजिनं विशे। ददाति
विश्वचर्षणिः। अग्नी राये स्वाभुवम्। स प्रीतो याति वार्यम्।

इषं स्तोतृभ्य आभर। पृष्टो दिवि पृष्टो अग्निः पृथिव्याम्।
 पृष्टो विश्वा ओषधीराविवेश। वैश्वानरः सहसा पृष्टो अग्निः।
 स नो दिवा स रिषः पातु नक्तम्॥३६॥

[६]

अयं वाव यः पवते। सौऽग्निर्नाचिकेतः। स यत्प्राङ् पवते।
 तदस्य शिरः। अथ यदक्षिणा। स दक्षिणः पक्षः। अथ
 यत्पत्यक्। तत्पुच्छम्। यदुदङ्। स उत्तरः पक्षः॥३७॥

अथ यत्संवाति। तदस्य समञ्चनं च प्रसारणं च। अथो
 सम्पदेवास्य सा। स९ ह वा अस्मै स कामः पद्यते। यत्कामो
 यजते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। यो ह
 वा अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठां वेद। आयतनवान्भवति।
 गच्छति प्रतिष्ठाम्॥३८॥

हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठा। य एवं
 वेद। आयतनवान्भवति। गच्छति प्रतिष्ठाम्। यो ह वा
 अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरं वेद। सशरीर एव स्वर्गं लोकमेति।
 हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरम्। य एवं वेद। सशरीर

ए॒व स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति। अथो॒ यथा॒ रु॒क्म उ॒त्त॑सो भा॒य्यात्॥३९॥

ए॒वमे॒व स तेज॑सा॒ यश॑सा। अ॒स्मि॒श्च लो॒केऽमु॑ष्मि॒श्च
भा॒ति। उ॒रवो॑ ह॒ वै ना॒मै॒ते लो॒काः। येऽव॑रेणाऽऽदि॒त्यम्। अथ॑
है॒ते वरी॑या॒सो लो॒काः। ये प॑रेणाऽऽदि॒त्यम्। अन्त॑वन्त॒
ह॒ वा ए॒ष क्ष॒य्यं लो॒कं ज॑यति। योऽव॑रेणाऽऽदि॒त्यम्। अथ॑
है॒षोऽन॑न्तम॒पा॒रम॑क्ष॒य्यं लो॒कं ज॑यति। यः प॑रेणाऽऽदि॒त्यम्॥४०॥
अ॒न॒न्त॒ ह॒ वा अ॑पा॒रम॑क्ष॒य्यं लो॒कं ज॑यति। योऽग्निं॑ ना॒चिके॑तं
चि॒नुते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। अथो॒ यथा॒ रथे॒ तिष्ठ॑न्पक्ष॒सी
पर्या॑वर्त॒माने॒ प्र॒त्यपे॑क्षते। ए॒वम॑होरा॒त्रे प्र॒त्यपे॑क्षते। नास्या॑होरा॒त्रे
लो॒कमा॑प्नुतः। योऽग्निं॑ ना॒चिके॑तं चि॒नुते। य उ॑ चैनमे॒वं
वेद॑॥४१॥

[७]

उ॒शन् ह॒ वै वा॑जश्रव॒सः सर्व॑वेद॒सं द॑दौ। तस्य॑ ह॒ नचि॑केता॒ नाम॑
पु॒त्र आ॑स। त॒ ह॒ कुमा॑र॒ सन्त॑म॒। दक्षि॑णासु नी॒यमा॑नासु
श्रद्धाऽऽवि॑वेश। स हो॒वाच॑। तत् कस्मै॒ मां दा॑स्य॒सीति॑। द्वितीयं॑
तृतीयम्। त॒ ह॒ परी॑त उवाच। मृ॒त्यवे॑ त्वा ददा॒मीति॑। त॒ ह॒

स्मोत्थितं वाग्भिवदति॥४२॥

गौतम कुमारमिति। स होवाच। परेहि मृत्योर्गृहान्। मृत्यवे वै त्वाऽदामिति। तं वै प्रवसन्तं गन्तासीति होवाच। तस्य स्म तिस्रो रात्रीरनाश्वान्गृहे वसतात्। स यदि त्वा पृच्छेत्। कुमार कति रात्रीरवात्सीरिति। तिस्र इति प्रतिब्रूतात्। किं प्रथमाः रात्रिमाश्रा इति॥४३॥

प्रजां तु इति। किं द्वितीयामिति। पशूँस्तु इति। किं तृतीयामिति। साधुकृत्यां तु इति। तं वै प्रवसन्तं जगाम। तस्य ह तिस्रो रात्रीरनाश्वान्गृहे उवास। तमागत्य पप्रच्छ। कुमार कति रात्रीरवात्सीरिति। तिस्र इति प्रत्युवाच॥४४॥

किं प्रथमाः रात्रिमाश्रा इति। प्रजां तु इति। किं द्वितीयामिति। पशूँस्तु इति। किं तृतीयामिति। साधुकृत्यां तु इति। नमस्ते अस्तु भगव इति होवाच। वरं वृणीष्वेति। पितरमेव जीवन्नयानीति। द्वितीयं वृणीष्वेति॥४५॥

इष्टापूर्तयोर्मेऽक्षितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हेतमग्निं नाचिकेतमुवाच। ततो वै तस्येष्टापूर्ते नाक्षीयेते। नास्येष्टापूर्ते

क्षीयेते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। तृतीयं
वृणीष्वेति। पुनर्मृत्योर्मेऽपचितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं
नाचिकेतमुवाच। ततो वै सोऽपं पुनर्मृत्युमजयत्॥४६॥

अपं पुनर्मृत्युं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं
वेद। प्रजापतिर्वै प्रजाकामस्तपोऽतप्यत। स हिरण्यमुदास्यत्।
तदग्नौ प्रास्यत्। तदस्मै नाच्छदयत्। तद्वितीयं प्रास्यत्। तदस्मै
नैवाच्छदयत्। तत्तृतीयं प्रास्यत्॥४७॥

तदस्मै नैवाच्छदयत्। तदात्मन्नेव हृदय्येऽग्नौ वैश्वानरे
प्रास्यत्। तदस्मा अच्छदयत्। तस्माद्विरण्यं कनिष्ठं धनानाम्।
भुञ्जत्प्रियतमम्। हृदयजः हि। स वै तमेव नाविन्दत्। यस्मै
तां दक्षिणामनैष्यत्। तां स्वायैव हस्ताय दक्षिणायानयत्।
तां प्रत्यगृह्णात्॥४८॥

दक्षाय त्वा दक्षिणां प्रतिगृह्णामीति। सोऽदक्षत् दक्षिणां
प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद।
एतद्धं स्म वै तद्विद्वांसो वाजश्रवसा गोतमाः। अप्यनूदेश्यां
दक्षिणां प्रतिगृह्णन्ति। उभयेन वयं दक्षिष्यामह एव दक्षिणां

प्रतिगृह्येति। तेऽदक्षन्तु दक्षिणां प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। प्र हान्यं व्रीणाति॥४९॥

[८]

त९ हैतमेके पशुबन्ध एवोत्तरवेद्यां चिन्वते। उत्तरवेदिसंमित एषोऽग्निरिति वदन्तः। तन्न तथा कुर्यात्। एतमग्निं कामेन व्यर्धयेत्। स एनं कामेन व्यृद्धः। कामेन व्यर्धयेत्। सौम्ये वावैनमध्वरे चिन्वीत। यत्र वा भूयिष्ठा आहुतयो हूयेरन्। एतमग्निं कामेन समर्धयति। स एनं कामेन समृद्धः॥५०॥

कामेन समर्धयति। अथ हैनं पुरर्षयः। उत्तरवेद्यामेव सत्रियमचिन्वत। ततो वै तेऽविन्दन्त प्रजाम्। अभि स्वर्गं लोकमजयन्। विन्दत एव प्रजाम्। अभि स्वर्गं लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनं वायुर्ऋद्धिकामः॥५१॥

यथान्युप्तमेवोपदधे। ततो वै स एतामृद्धिमाध्नोत्। यामिदं वायुर्ऋद्धः। एतामृद्धिमृध्नोति। यामिदं वायुर्ऋद्धः। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनं गोबलो वार्षाः

पशुकामः। पाङ्कमेव चिक्ये। पञ्च पुरस्तात्॥५२॥

पञ्च दक्षिणतः। पञ्च पश्चात्। पञ्चोत्तरतः। एकां मध्ये। ततो वै स सहस्रं पशून्प्राप्नोत्। प्र सहस्रं पशूनाप्नोति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनं प्रजापतिर्ज्यैष्ठ्यकामो यशस्कामः प्रजननकामः। त्रिवृतमेव चिक्ये॥५३॥

सप्त पुरस्तात्। तिस्रो दक्षिणतः। सप्त पश्चात्। तिस्र उत्तरतः। एकां मध्ये। ततो वै स प्र यशो ज्यैष्ठ्यमाप्नोत्। एतां प्रजातिं प्राजायत। यामिदं प्रजाः प्रजायन्ते। त्रिवृद्वै ज्यैष्ठ्यम्। माता पिता पुत्रः॥५४॥

त्रिवृत्प्रजननम्। उपस्थो योनिर्मध्यमा। प्र यशो ज्यैष्ठ्यमाप्नोति। एतां प्रजातिं प्रजायते। यामिदं प्रजाः प्रजायन्ते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनमिन्द्रो ज्यैष्ठ्यकामः। ऊर्ध्वा एवोपदधे। ततो वै स ज्यैष्ठ्यमगच्छत्॥५५॥

ज्यैष्ठ्यं गच्छति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनमसावादित्यः स्वर्गकामः। प्राचीरेवोपदधे। ततो वै

सोऽभि स्वर्गं लोकमजयत्। अभि स्वर्गं लोकं जयति। योऽग्निं
नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। स यदीच्छेत्॥५६॥

तेजस्वी यशस्वी ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। प्राडाहोतुर्धिष्यादुत्सर्पेत्।
येयं प्रागाद्यशस्वती। सा मा प्रोर्णोतु। तेजसा यशसा
ब्रह्मवर्चसेनेति। तेजस्व्येव यशस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति। अथ
यदीच्छेत्। भूयिष्ठं मे श्रद्धधीरन्। भूयिष्ठा दक्षिणा नयेयुरिति।
दक्षिणासु नीयमानासु प्राच्येहि प्राच्येहीति प्राची जुषाणा
वेत्वाज्यस्य स्वाहेति सुवेणोपहत्याऽऽहवनीये जुहुयात्॥५७॥

भूयिष्ठमेवास्मै श्रद्धधते। भूयिष्ठा दक्षिणा नयन्ति। पुरीषमुपधाय।
चितिकृत्तिभिर्भिमृश्य। अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। चतस्र एता
आहुतीर्जुहोति। त्वमग्ने रुद्र इति शतरुद्रीयस्य रूपम्।
अग्नाविष्णू इति वसोर्धारायाः। अन्नपत इत्यन्नहोमः। सप्त ते
अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इति विश्वप्रीः॥५८॥

[९]

यां प्रथमामिष्टकामुपदधाति। इमं तया लोकमभिजयति। अथो
या अस्मिंल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति।

यां द्वितीया॑मुप॒दधा॑ति। अ॒न्तरि॒क्षलो॒कं तया॒ऽभिज॑यति।
अथो॒ या अ॒न्तरि॒क्षलो॒के दे॒वताः॑। तासा॒ं सायु॑ज्यं
सलो॒कता॑माप्नोति। यां तृतीया॑मुप॒दधा॑ति। अ॒मुं तया॒
लो॒कम॒भिज॑यति॥५९॥

अथो॒ या अ॒मुष्मि॑ल्लो॒के दे॒वताः॑। तासा॒ं सायु॑ज्यं
सलो॒कता॑माप्नोति। अथो॒ या अ॒मूरि॑तरा अ॒ष्टाद॑श। य ए॒वामी
उ॒रव॑श्च॒ वरी॑यांसश्च॒ लोकाः॑। ताने॒व ताभि॑र॒भिज॑यति॥
का॒मचा॑रो ह॒ वा अ॑स्यो॒रुषु॑ च॒ वरी॑यःसु च लो॒केषु॑ भवति।
यो॑ऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नुते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। स॒ंवत्स॑रो वा
अ॒ग्निर्ना॑चिके॒तः। तस्य॑ वस॒न्तः शि॑रः॥६०॥

ग्री॒ष्मो दक्षि॑णः प॒क्षः। व॒र्षा उत्त॑रः। श॒रत्पु॑च्छम्। मा॒साः
कर्म॑का॒राः। अ॒होरा॑त्रे श॑तरु॒द्रीय॑म्। प॒र्जन्यो॒ वसो॑र्धारा॑। यथा॒
वै प॒र्जन्यः॑ सुवृ॑ष्टं वृ॒ष्ट्वा। प्र॒जाभ्यः॑ सर्वा॒न्कामा॑न्त्सम्पूरयति।
ए॒वमे॒व स तस्य॑ सर्वा॒न्कामा॑न्त्सम्पूरयति। यो॑ऽग्निं ना॑चिके॒तं
चि॑नुते॥६१॥

य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। स॒ंवत्स॑रो वा अ॒ग्निर्ना॑चिके॒तः। तस्य॑

वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षाः पुच्छम्। शरदुत्तरः
 पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषम्।
 अहोरात्राणीष्टकाः। एष वाव सौऽग्निरग्निमयः पुनर्णवः।
 अग्निमयो ह वै पुनर्णवो भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति। आदित्यस्य
 सायुज्यम्। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद॥६२॥

[१०]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय काठके द्वितीयः प्रश्नः
 समाप्तः॥२॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

तुभ्यं ता अङ्गिरस्तमाऽश्याम् तं काममग्रे। आशानां त्वा विश्वा
 आशाः। अनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। कामो भूतस्य
 कामस्तदग्रे। ब्रह्म जज्ञानं पिता विराजाम्। यज्ञो रायोऽयं
 यज्ञः। आपो भद्रा आदित्यं श्यामि। तुभ्यं भरन्ति यो देह्यः। पूर्व
 देवा अपरेण प्राणापानौ। हव्यवाहः स्विष्टम्॥१॥

[१]

दे॒वेभ्यो॑ वै स्व॒र्गो लो॒कस्ति॒रोऽभ॑वत्। ते प्र॒जाप॑तिमब्रुवन्।
 प्रजा॑पते स्व॒र्गो वै नो॑ लो॒कस्ति॒रोऽभू॑त्। तमन्वि॒च्छेति॑।
 तं य॑ज्ञ॒क्रतु॑भि॒रन्वै॑च्छत्। तं य॑ज्ञ॒क्रतु॑भि॒र्नान्वि॑न्दत्।
 तमिष्टि॑भि॒रन्वै॑च्छत्। तमिष्टि॑भि॒रन्वि॑न्दत्। तदिष्टी॑नामिष्टित्वम्।
 एष्ट॑यो ह॒ वै नाम॑। ता इष्ट॑य॒ इत्याच॑क्षते प॒रोक्षे॑ण। प॒रोक्ष॑प्रिया
 इव॒ हि दे॒वाः॥२॥

तमाशा॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पत आ॒शया॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॒
 वा आशा॑ऽस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्याऽऽशा॑
 भविष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति। स ए॒तम॒ग्नये॑
 कामा॑य पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। आ॒शायै॑ च॒रुम्।
 अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्याऽऽशा॑ऽभवत्। अनु॑
 स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्या ह॒ वा अ॒स्यऽऽशा॑ भवति।
 अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑
 चैन॑दे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॑ कामा॑य॒ स्वाहा॑ऽऽशायै॑
 स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्रजा॑पतये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑
 स्वाहा॑ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहे॑ति॥३॥

तं कामोऽब्रवीत्। प्रजापते कामेन वै श्राम्यसि। अहमु
 वै कामोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यः कामो
 भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये
 कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। कामाय चरुम्।
 अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यः कामोऽभवत्। अनु
 स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यो ह वा अस्य कामो भवति।
 अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ
 चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा कामाय
 स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय
 स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥४॥

तं ब्रह्माब्रवीत्। प्रजापते ब्रह्मणा वै श्राम्यसि। अहमु
 वै ब्रह्मास्मि। मां नु यजस्व। अथ ते ब्रह्मण्वान् यज्ञो
 भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये
 कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ब्रह्मणे चरुम्।
 अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य ब्रह्मण्वान् यज्ञोऽभवत्। अनु
 स्वर्गं लोकमविन्दत्। ब्रह्मण्वान् ह वा अस्य यज्ञो भवति।
 अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ

चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॒ ब्रह्म॑णे
स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑
स्वाहाऽ॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥५॥

तं य॒ज्ञोऽब्र॑वीत्। प्रजा॑पते य॒ज्ञेन॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॒
वै य॒ज्ञोऽस्मि॑। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यो य॒ज्ञो
भ॑वष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति। स ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य
पु॒रोडा॑शम॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। य॒ज्ञाय॑ च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्।
ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्यो य॒ज्ञोऽभव॑त्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्।
स॒त्यो ह॒ वा अ॑स्य य॒ज्ञो भ॑वति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति।
य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति।
अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॑ य॒ज्ञाय॑ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑
प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहाऽ॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒
स्वाहेति॑॥६॥

तमापोऽब्रुवन्। प्रजा॑पतेऽप्सु वै सर्वे॑ कामाः॑ श्रिताः। व॒यमु॒
वा आपः॑ स्मः। अ॒स्मान्नु य॑जस्व। अथ॑ त्वयि॒ सर्वे॑ कामाः॑
श्रयिष्यन्ते। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति। स ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य
पु॒रोडा॑शम॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। अ॒द्ध्यश्च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्।

ततो वै तस्मिन्सर्वे कामा अश्रयन्त। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्।
 सर्वे ह वा अस्मिन्कामाः श्रयन्ते। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति।
 य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति।
 अग्नये कामाय स्वाहाऽद्ध्यः स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये
 स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥७॥

तमग्निर्बलिमानंब्रवीत्। प्रजापतेऽग्नये वै बलिमते सर्वाणि
 भूतानि बलिं हरन्ति। अहमु वा अग्निर्बलिमानंस्मि। मां नु
 यजस्व। अथ ते सर्वाणि भूतानि बलिं हरिष्यन्ति। अनु स्वर्गं
 लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं
 निरवपत्। अग्नये बलिमते चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै
 तस्मै सर्वाणि भूतानि बलिमहरन्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्।
 सर्वाणि ह वा अस्मै भूतानि बलिं हरन्ति। अनु स्वर्गं
 लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं
 वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽग्नये बलिमते
 स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय
 स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥८॥

तमनुवित्तिरब्रवीत्। प्रजापते स्वर्गं वै लोकमनुविवित्ससि।
 अहमु वा अनुवित्तिरस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते
 सत्याऽनुवित्तिर्भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स
 एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। अनुवित्त्यै
 चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्याऽनुवित्तिरभवत्।
 अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्यानुवित्तिर्भवति।
 अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ
 चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽनुवित्त्यै
 स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय
 स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥९॥

ता वा एताः सप्त स्वर्गस्य लोकस्य द्वारः। दिवःश्येनयोऽनुवित्तयो
 नाम। आशा प्रथमा रक्षति। कामो द्वितीयाम्। ब्रह्म तृतीयाम्।
 यज्ञश्चतुर्थीम्। आपः पञ्चमीम्। अग्निर्बलिमान्षष्ठीम्। अनुवित्तिः
 सप्तमीम्। अनु ह वै स्वर्गं लोकं विन्दति। कामचारोऽस्य
 स्वर्गे लोके भवति। य एताभिरिष्टिभिर्यजते। य उ चैना
 एवं वेद। तास्वन्विष्टि। षष्ठौहीवरां दद्यात्क२सं च। स्त्रियै
 चाऽऽभार२ समृद्धौ॥१०॥

[२]

तपसा देवा देवतामग्रं आयन्। तपसर्षयः स्वरन्वविन्दन्।
 तपसा सपत्नान्प्रणुदामारांतीः। येनेदं विश्वं परिभूतं यदस्ति।
 प्रथमजं देवः हविषा विधेम। स्वयम्भु ब्रह्म परमं तपो यत्।
 स एव पुत्रः स पिता स माता। तपो ह यक्षं प्रथमः सम्बभूव।
 श्रद्धया देवो देवत्वमश्नुते। श्रद्धा प्रतिष्ठा लोकस्य देवी॥११॥

सा नो जुषाणोपं यज्ञमागात्। कामवत्साऽमृतं दुहाना। श्रद्धा
 देवी प्रथमजा ऋतस्य। विश्वस्य भर्त्री जगतः प्रतिष्ठा। ताः
 श्रद्धाः हविषा यजामहे। सा नो लोकममृतं दधातु। ईशाना
 देवी भुवनस्याधिपत्नी। आगात्सत्यः हविरिदं जुषाणम्।
 यस्माद्देवा जज्ञिरे भुवनं च विश्वे। तस्मै विधेम हविषा
 घृतेन॥१२॥

यथा देवैः सधुमादं मदेम। यस्य प्रतिष्ठोर्वन्तरिक्षम्। यस्माद्देवा
 जज्ञिरे भुवनं च सर्वे। तत्सत्यमर्चदुपं यज्ञं न आगात्।
 ब्रह्माऽऽहुतीरुपमोदमानम्। मनसो वशे सर्वमिदं बभूव।
 नान्यस्य मनो वशमन्वियाय। भीष्मो हि देवः सहसः

सहीयान्। स नो जुषाण उप यज्ञमागात्। आकूतीनामधिपतिं
चेतसां च॥१३॥

सङ्कल्पजूतिं देवं विपश्चिम्। मनो राजानमिह वर्धयन्तः।
उपह्वेऽस्य सुमतौ स्याम। चरणं पवित्रं विततं पुराणम्।
येन पूतस्तरति दुष्कृतानि। तेन पवित्रेण शुद्धेन पूताः।
अति पाप्मानमरातिं तरेम। लोकस्य द्वारमर्चिमत्पवित्रम्।
ज्योतिष्मद्भ्राजमानं महस्वत्। अमृतस्य धारा बहुधा
दोहमानम्। चरणं नो लोके सुधितां दधातु। अग्निर्मूर्धा भुवः।
अनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। हव्यवाहः स्विष्टम्॥१४॥

[३]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्।
प्रजापते स्वर्गो वै नो लोकस्तिरोऽभूत्। तमन्विच्छेति। तं
यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्विन्दत्। तमिष्टिभि-
रन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्टयो
ह वै नाम। ता इष्टय इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव

हि देवाः॥१५॥

तं तपोऽब्रवीत्। प्रजापते तपसा वै श्राम्यसि। अहमु वै तपोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं तपो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। तपसे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यं तपोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यं ह वा अस्य तपो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा तपसे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१६॥

तः श्रद्धाऽब्रवीत्। प्रजापते श्रद्धया वै श्राम्यसि। अहमु वै श्रद्धाऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्या श्रद्धा भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। श्रद्धायै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्या श्रद्धाऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्य श्रद्धा भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये

स्वाहा॑ श्रद्धायै॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑।
स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॑ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥१७॥

त॑ स॒त्यम॑ब्रवीत्। प्रजा॑पते स॒त्येन॒ वै श्रौ॑म्यसि। अ॒हमु॒ वै
स॒त्यम॑स्मि। मां नु य॑जस्व । अथ॑ ते स॒त्यं स॒त्यं भ॑विष्यति।
अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसीति॑। स ए॒तमा॑ग्नेयम॒ष्टाक॑पालं
नि॒र॑वपत्। स॒त्याय॑ च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑
स॒त्यं स॒त्यम॑भवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यं ह
वा अ॑स्य स॒त्यं भ॑वति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑
ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒
स्वाहा॑ स॒त्याय॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑।
स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॑ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥१८॥

तं मनो॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते मन॑सा॒ वै श्रौ॑म्यसि। अ॒हमु॒ वै
मनो॑ऽस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यं मनो॑ भविष्यति। अनु॑
स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसीति॑। स ए॒तमा॑ग्नेयम॒ष्टाक॑पालं नि॒र॑वपत्।
मन॑से च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्यं मनो॑ऽभवत्।
अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यं ह वा अ॑स्य मनो॑ भवति। अनु॑
स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑।

सोऽत्र जुहोति। अ॒ग्नये॒ स्वाहा॒ मन॑से॒ स्वाहा॑॥ अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑॥
प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑॥ स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒
स्वाहा॑ति॥१९॥

तं चरण॑मब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ चरणे॒न वै श्राम्य॑सि। अ॒हमु॒ वै
चरण॑मस्मि। मां नु यज॑स्व। अथ॑ ते स॒त्यं चरणं॑ भविष्यति।
अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वेत्स्य॑सीति॥ स ए॒तमा॑ग्नेयम॒ष्टाक॑पालं
नि॒रव॑पत्। चरणाय॑ च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑
स॒त्यं चरण॑मभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यं ह वा
अ॒स्य चरणं॑ भवति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑
ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र जुहोति। अ॒ग्नये॒
स्वाहा॒ चरणाय॑ स्वाहा॑॥ अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑॥
स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहे॑ति॥२०॥

ता वा ए॒ताः पञ्च॑ स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ द्वारः॑। अपा॑घा अनु॑वित्तयो॒
नाम॑। तपः॑ प्रथ॒मा र॑क्षति। श्रद्धा॑ द्वितीया॑म्। स॒त्यं तृतीया॑म्।
मन॑श्चतु॒र्थीम्। चरणं॑ पञ्च॒मीम्। अनु॑ ह॒ वै स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति।
का॒म॒चारो॑ऽस्य स्व॒र्गे लो॒के भ॑वति। य ए॒ताभि॒रिष्टि॑भि॒र्यज॑ते।

य उ॑ चैना॒ ए॒वं वेद॑। तास्व॑न्वि॒ष्टि। प॒ष्ठौही॒व॒रां द॑द्यात्क॒९सं च॑।
स्त्रियै॑ चाऽऽभार॑९ समृ॒द्धौ॥२१॥

[४]

ब्रह्म॒ वै चतु॑र्होतारः। चतु॑र्होतृ॒भ्योऽधि॑य॒ज्ञो निर्मि॑तः। नैन॑९
श॒प्तम्। नाभिच॑रित॒माग॑च्छति। य ए॒वं वेद॑। यो ह॒ वै
चतु॑र्होतृणां चतु॑र्होतृत्वं वेद॑। अथो॒ पञ्च॑होतृत्वम्। सर्वा॑ हास्मै
दिशः॑ कल्पन्ते। वा॒चस्पति॑र्होता॒ दश॑होतृणाम्। पृथि॒वी हो॒ता
चतु॑र्होतृणाम्॥२२॥

अ॒ग्निर्हो॒ता पञ्च॑होतृणाम्। वा॒ग्घो॒ता षड्भ्यो॑तृणाम्। म॒हाह॑वि॒र्होता॑
स॒प्तहो॑तृणाम्। ए॒तद्वै चतु॑र्होतृणां चतु॑र्होतृत्वम्। अथो॒
पञ्च॑होतृत्वम्। सर्वा॑ हास्मै दिशः॑ कल्पन्ते। य ए॒वं वेद॑।
ए॒षा वै स॑र्वविद्या। ए॒तद्वैष॑जम्। ए॒षा प॒ङ्क्तिः स्व॒र्गस्य॑
लो॒कस्या॑ञ्ज॒साऽय॑निः स्मृतिः॥२३॥

ए॒तान् योऽध्यै॑त्य॒च्छदि॑र्द॒र्शे याव॑त्त॒रस॑म्। स्व॒रेति॑। अ॒न॒प॒ब्र॒वः
सर्व॑मायु॒रेति॑। वि॒न्दते॑ प्र॒जाम्। रा॒यस्पोष॑ गौप॒त्यम्। ब्र॒ह्मव॑र्च॒सी
भ॑वति। ए॒तान् योऽध्यै॑ति। स्पृ॒णोत्या॒त्मान॑म्। प्र॒जां पि॒तृन्।

ए॒तान् वा अ॑रु॒ण औ॒पवे॒शिर्वि॒दाश्च॑कार॥२४॥

ए॒तैर॑धि॒वा॒दम॑पा॒जय॑त्। अथो॒ विश्वं॑ पा॒प्मान॑म्। स्व॑र्य॒यौ।
ए॒तान्यो॑ऽध्यैति॑। अ॒धि॒वा॒दं ज॑यति। अथो॒ विश्वं॑ पा॒प्मान॑म्।
स्व॑रेति॑। ए॒तैर॑ग्निं चि॒न्वीत॑ स्व॒र्गका॑मः। ए॒तैरायु॑ष्कामः।
प्र॒जाप॒शुका॑मो वा॥२५॥

पु॒रस्ता॒द्दश॑हो॒तार॒मुद॑श्च॒मुप॑दधाति यावत्प॒दम्। हृद॑यं यजु॑षी
प॒त्यौ च। द॒क्षि॒णतः॑ प्रा॒श्चं च॑तु॒र्हो॒तार॑म्। प॒श्चादु॑दश्चं
प॒श्च॑हो॒तार॑म्। उ॒त्तर॑तः प्रा॒श्चं ष॑ड्भो॒तार॑म्। उ॒परि॑ष्टा॒त्राश्च॑
स॒प्त॑हो॒तार॑म्। हृद॑यं यजु॑षि॒ पत्य॑श्च । य॒था॒व॒का॒शं ग्र॑हान्।
य॒था॒व॒का॒शं प्र॑तिग्रहँल्लो॒कम्पृ॑णाश्च। सर्वा॑ हा॒स्ये॒ता दे॒वताः॑ प्री॒ता
अ॒भीष्टा॑ भवन्ति॥२६॥

स॒दे॒वम॒ग्निं चि॑नुते। र॒थसं॑मितश्चेत॒व्यः। वज्रो॒ वै रथः॑। वज्रे॑णै॒व
पा॒प्मानं॑ भ्रातृ॒व्यं स्तृ॑णुते। प॒क्षः सं॑मितश्चेत॒व्यः। ए॒तावा॑न्
वै रथः॑। यावत्प॒क्षः। र॒थसं॑मितमे॒व चि॑नुते। इ॒ममे॒व लो॒कं
प॑शुब॒न्धेन॑भिजयति। अथो॒ अग्नि॑ष्टोमेन॥२७॥

अ॒न्तरि॑क्षमु॒क्थ्ये॑न। स्व॑रतिरा॒त्रेण॑। सर्वा॑ल्लो॒कान॑हीनेन। अथो॒

सुत्रेण। वरो दक्षिणा। वरेणैव वरं स्पृणोति। आत्मा हि वरः। एकविंशतिर्दक्षिणा ददाति। एकविंशो वा इतः स्वर्गो लोकः। प्र स्वर्गं लोकमाप्नोति॥२८॥

असावादित्य एकविंशः। अमुमेवाऽऽदित्यमाप्नोति। शतं ददाति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठति। सहस्रं ददाति। सहस्रसम्मितः स्वर्गो लोकः। स्वर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। अन्विष्टकं दक्षिणा ददाति। सर्वाणि वयांसि॥२९॥

सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्धौ। यदि न विन्देत। मन्थानेतावतो दद्यादोदनान् वा। अश्रुते तं कामम्। यस्मै कामायाग्निश्चीयते। पृष्ठौर्हीं त्वन्तर्वतीं दद्यात्। सा हि सर्वाणि वयांसि। सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्धौ॥३०॥

हिरण्यं ददाति। हिरण्यज्योतिरेव स्वर्गं लोकमेति। वासो ददाति। तेनऽऽयुः प्रतिरते। वेदितृतीये यजेत। त्रिषत्या हि देवाः। स संत्यमग्निं चिनुते। तदेतत्पशुबन्धे ब्राह्मणं ब्रूयात्। नेतरेषु यज्ञेषु। यो ह वै चतुर्होतृनुसवनं तर्पयितव्यान्

वेद॥ ३१॥

तृप्यति प्रजयां पशुभिः। उपैनं सोमपीथो नमति। एते वै
चतुर्होतारोऽनुसवनं तर्पयितव्याः। ये ब्राह्मणा बहुविदः। तेभ्यो
यद्वक्षिणा न नयेत्। दुरिष्टं स्यात्। अग्निमस्य वृक्षीरन्। तेभ्यो
यथाश्रद्धं दद्यात्। स्विष्टमेवैतत्क्रियते। नास्याग्निं वृञ्जते॥ ३२॥

हिरण्येष्टको भवति। यावदुत्तममङ्गुलिकाण्डं यज्ञपुरुषा
सम्मितम्। तेजो हिरण्यम्। यदि हिरण्यं न विन्देत्।
शर्करा अक्ता उपदध्यात्। तेजो घृतम्। सतेजसमेवाग्निं
चिनुते। अग्निं चित्वा सौत्रामण्या यजेत मैत्रावरुण्या
वा। वीर्येण वा एष व्यृध्यते। योऽग्निं चिनुते॥ ३३॥
यावदेव वीर्यम्। तदस्मिन्दधाति। ब्रह्मणः सायुज्यं
सलोकतामाप्नोति। एतासामेव देवतानां सायुज्यम्।
सार्ष्टितां समानलोकतामाप्नोति। य एतमग्निं चिनुते। य उ
चैनमेवं वेद। एतदेव सावित्रे ब्राह्मणम्। अथो नाचिकेते॥ ३४॥

यच्चा॒मृतं॑ यच्च॒ मर्त्यम्॑। यच्च॒ प्राणि॑ति॒ यच्च॒ न। सर्वा॒स्ता इष्ट॑काः
कृत्वा। उप॑ काम॒दुघा॑ दधे। तेन॑र्षि॒णा तेन॑ ब्रह्म॑णा। तया॑
देव॑तयाऽङ्गि॒रस्व॑द्ध्रुवा सी॑द। सर्वाः॑ स्त्रियः॒ सर्वा॑न्पु॒ंसः। सर्वं॑ न
स्त्री॑पुमं च॒ यत्। सर्वा॒स्ताः। याव॑न्तः पा॒ंसवो॑ भूमेः॑॥३५॥

सङ्ख्या॑ता देव॒माय॑या। सर्वा॒स्ताः। याव॑न्त॒ ऊषाः॑ पशू॒नाम्।
पृथि॑व्यां पुष्टि॑र्हिताः। सर्वा॒स्ताः। याव॑तीः॒ सिक॑ताः॒ सर्वाः॑।
अ॒प्स्वन्त॑श्च॒ याः श्रि॑ताः। सर्वा॒स्ताः। याव॑तीः॒ शर्करा॑ धृत्यै॑।
अ॒स्यां पृथि॑व्यामधि॑॥३६॥

सर्वा॒स्ताः। याव॑न्तोऽश्मा॑नोऽस्यां॒ पृथि॑व्याम्। प्र॒ति॒ष्ठासु॑
प्रति॑ष्ठिताः। सर्वा॒स्ताः। याव॑तीर्वी॒रुधः॑ सर्वाः॑। विष्टि॑ताः
पृथि॑वीमनु॑। सर्वा॒स्ताः। याव॑तीरोष॑धीः॒ सर्वाः॑। विष्टि॑ताः
पृथि॑वीमनु॑। सर्वा॒स्ताः॥३७॥

याव॑न्तो॒ वन॑स्पत॑यः। अ॒स्यां पृथि॑व्यामधि॑। सर्वा॒स्ताः।
याव॑न्तो॒ ग्राम्याः॑ प॒शवः॑ सर्वे॑। आ॒र॒ण्याश्च॒ ये। सर्वा॒स्ताः।
ये द्वि॑पादश्चतु॑ष्पादः। अ॒पाद॑ उ॒दर॑स॒र्पिणः॑। सर्वा॒स्ताः।

यावदाञ्जनमुच्यते॥३८॥

देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः॥ यावत्कृष्णायसुः सर्वम्।
देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। यावल्लोहायसुः सर्वम्। देवत्रा
यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। सर्वसुः सीसुः सर्वं त्रपु। देवत्रा यच्च
मानुषम्॥३९॥

सर्वास्ताः। सर्वसुः हिरण्यसुः रजतम्। देवत्रा यच्च मानुषम्।
सर्वास्ताः। सर्वसुः सुवर्णसुः हरितम्। देवत्रा यच्च मानुषम्।
सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन
ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥४०॥

[६]

सर्वा दिशो दिक्षु। यच्चान्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ता
इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन
ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद। अन्तरिक्षं च
केवलम्। यच्चस्मिन्नन्तराहितम्। सर्वास्ताः। आन्तरिक्ष्यश्च याः
प्रजाः॥४१॥

गन्धर्वाप्सरसश्च ये। सर्वास्ताः। सर्वानुदारान्तसलिलान्।

अ॒न्तरि॑क्षे॒ प्रति॑ष्ठितान्। सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑नु॒दा॒रान्त्सं॑लिलान्।
स्था॒वराः॑ प्रो॒ष्या॑श्च॒ ये। सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑ धुनि॒ः॒ सर्वा॑न्ध्व॒ः॒ सान्।
हि॒मो यच्च॑ शी॒यते॑॥४२॥

सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑न्म॒री॒चीन् वित॑तान्। नी॒हारो॑ यच्च॑ शी॒यते॑।
सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑ वि॒द्युतः॑ सर्वा॑न्त्स्तनयि॒बून्। हा॒दुनी॑र्यच्च॑
शी॒यते॑। सर्वा॒स्ताः। सर्वाः॑ स्रव॑न्तीः स॒रितः॑। सर्व॑मप्सुच॒रं च॑
यत्। सर्वा॒स्ताः॥४३॥

याश्च॑ कू॒प्या॒ याश्च॑ ना॒द्याः॑ समु॒द्रियाः॑। याश्च॑ वैश॒न्तीरु॑त
प्रा॑स॒चीर्याः॑। सर्वा॒स्ताः। ये चो॒त्तिष्ठ॑न्ति जी॒मूताः॑। याश्च॑ व॒र्षन्ति॑
वृ॒ष्टयः॑। सर्वा॒स्ताः। तप॒स्तेज॑ आका॒शम्। यच्चा॑ऽऽका॒शे
प्रति॑ष्ठितम्। सर्वा॒स्ताः। वा॒युं वया॑ः॒सि सर्वा॑णि॥४४॥

अ॒न्तरि॑क्षच॒रं च॑ यत्। सर्वा॒स्ताः। अ॒ग्निः॒ सूर्यं॑ च॒न्द्रम्। मि॒त्रं
वरु॑णं भग॒म्। सर्वा॒स्ताः। स॒त्यः॒ श्रद्धां॑ तपो॒ दम॑म्। नाम॑ रू॒पं
च॑ भू॒ताना॑म्। सर्वा॒स्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑ काम॒दुघा॑ दधे।
तेन॑र्षि॒णा तेन॑ ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॒द॥४५॥

[७]

सर्वा॑न्दि॒वः॑ सर्वा॑न्दे॒वान्दि॒वि। यच्चा॒न्तर्भू॑तं प्र॒ति॑ष्ठि॒तम्। सर्वा॑स्ता
इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑ काम॒दुघा॑ दधे। तेन॑र्षि॒णा तेन॑ ब्रह्म॑णा। तया॑
दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भु॒वा सी॑द। याव॑ती॒स्तार॑काः सर्वाः॑। वि॒तता॑
रोच॑ने दि॒वि। सर्वा॑स्ताः। ऋ॒चो यजू॑ंषि॒ सामा॑नि॥४६॥

अथ॑र्वाङ्गि॒रस॑श्च॒ ये। सर्वा॑स्ताः। इति॑हा॒सपु॑रा॒णं च॑।
स॒र्पदे॒वज॑नाश्च॒ ये। सर्वा॑स्ताः। ये च॑ लो॒का ये चा॑लो॒काः।
अ॒न्तर्भू॑तं प्र॒ति॑ष्ठि॒तम्। सर्वा॑स्ताः। यच्च॑ ब्रह्म॒ यच्चा॑ब्रह्म॒।
अ॒न्तर्ब्र॑ह्मन्प्र॒ति॑ष्ठि॒तम्॥४७॥

सर्वा॑स्ताः। अ॒होरा॑त्राणि॒ सर्वा॑णि। अ॒र्धमा॑सांश्च॒ केव॑लान्।
सर्वा॑स्ताः। सर्वा॑नृ॒तून्सर्वा॑न्मा॒सान्। स॒वत्स॑रं च॒ केव॑लम्।
सर्वा॑स्ताः। सर्व॑ भू॒तः॑ सर्व॑ भ॒व्यम्। यच्चा॑तोऽधि॑भवि॒ष्यति॑।
सर्वा॑स्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑ काम॒दुघा॑ दधे। तेन॑र्षि॒णा तेन॑
ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भु॒वा सी॑द॥४८॥

[८]

ऋचां प्राचीं महती दिगुच्यते। दक्षिणामाहुर्यजुषामपाराम्।
 अथर्वणामङ्गिरसां प्रतीचीं। साम्नामुदीची महती दिगुच्यते।
 ऋग्भिः पूर्वाह्णे दिवि देव ईयते। यजुर्वेदे तिष्ठति मध्ये अहः।
 सामवेदेनाऽस्तमये महीयते । वेदैरशून्यस्त्रिभिरेति सूर्यः।
 ऋग्भ्यो जाताः सर्वशो मूर्तिमाहुः। सर्वा गतिर्याजुषी हैव
 शश्वत्॥ ४९॥

सर्वं तेजः सामरूप्यं हं शश्वत्। सर्वं हेदं ब्रह्मणा हैव सृष्टम्।
 ऋग्भ्यो जातं वैश्यं वर्णमाहुः। यजुर्वेदं क्षत्रियस्याऽऽहुर्योनिम्।
 सामवेदो ब्राह्मणानां प्रसूतिः। पूर्वे पूर्वभ्यो वचं एतदूचुः।
 आदर्शमग्निं चिन्वानाः। पूर्वे विश्वसृजोऽमृताः। शतं
 वर्षसहस्राणि। दीक्षिताः सत्रमांसत॥ ५०॥

तप आसीद्बृहपतिः। ब्रह्म ब्रह्माऽभवत्स्वयम्। सत्यं ह
 होतैषामासीत्। यद्विश्वसृज आसत। अमृतमेभ्य उदंगायत्।
 सहस्रं परिवत्सरान्। भूतं हं प्रस्तोतैषामासीत्। भविष्यत्प्रति
 चाहरत्। प्राणो अध्वर्युरभवत्। इदं सर्वं सिषांसताम्॥ ५१॥

अ॒पा॒नो वि॒द्वाना॒वृतः॑ । प्र॒ति॒प्रा॒ति॒ष्ठ॒ध्वरे॑ । आ॒र्त॒वा उ॑पगा॒तारः॑ ।
 स॒द॒स्या ऋ॒तवो॑ऽभ॒वन् । अ॒र्ध॒मा॒साश्च॒ मासा॑श्च । च॒म॒सा॒ध्वर्य॑वोऽभ॒वन्
 अ॒शः स॒द्वह्म॑ण॒स्तेजः॑ । अ॒च्छा॒वा॒कोऽभ॑व॒द्यशः॑ । ऋ॒तमै॑षां
 प्र॒शा॒स्ताऽऽसी॑त् । यद्वि॑श्व॒सृज॑ आ॒सत॑ ॥ ५२ ॥

ऊ॒र्ग्राजा॑न॒मुद॑वहत् । ध्रु॒व॒गो॒पः स॒होऽभ॑वत् । ओ॒जोऽभ्य॑ष्टौ॒द्वाव्णः॑ ।
 यद्वि॑श्व॒सृज॑ आ॒सत॑ । अ॒प॒चि॒तिः पो॒त्रीया॑म॒यज॑त् । ने॒ष्ट्रीया॑म॒-
 यज॑त्त्वि॒षिः । आ॒ग्नी॒द्वा॒द्वि॒दुषी॑ स॒त्यम् । श्र॒द्धा है॒वाय॑ज॒त्स्वय॑म् ।
 इ॒रा प॒त्नी वि॑श्व॒सृजा॑म् । आ॒कू॒ति॒रपि॑न॒ड्विः ॥ ५३ ॥

इ॒ध्मः ह॒ क्षुचै॑भ्य उ॒ग्रे । तृ॒ष्णा चाऽऽव॑हता॒मुभे॑ । वा॒गे॒षाः
 सु॒ब्रह्म॑ण्याऽऽसी॑त् । छ॒न्दो॒यो॒गान् वि॑जा॒नती॑ । क॒ल्प॒त॒त्राणि॑
 तन्वा॒नाऽहः॑ । स॒ः स्था॑श्च॒ सर्व॑शः । अ॒हो॒रा॒त्रे प॑शु॒पाल्यौ॑ ।
 मु॒हूर्ताः प्रे॒ष्या अभ॑वन् । मृ॒त्युस्त॑द॒भव॑द्वा॒ता । श॒मि॒तो॒गो वि॑शां
 प॒तिः ॥ ५४ ॥

वि॒श्व॒सृजः॑ प्रथ॒माः स॒त्रमा॑सत । स॒हस्र॑स॒मं प्र॑सु॒तेन॒ यन्तः॑ ।
 ततो॑ ह॒ जज्ञे॑ भुव॑नस्य गो॒पाः । हि॒र॒ण्म॒यः श॒कुनि॑र्ब्रह्म॒ नाम॑ ।
 येन॒ सूर्य॑स्त॒पति॑ तेज॑से॒द्धः । पि॒ता पु॒त्रेण॑ पि॒तृमा॑न् योनि॑यो॒नौ ।

नावेदविन्मनुते तं बृहन्तम्। सर्वानुभुमात्मानं सम्पराये। एष
 नित्यो महिमा ब्राह्मणस्य। न कर्मणा वर्धते नो कनीयान्॥५५॥
 तस्यैवाऽऽत्मा पदवित्तं विदित्वा। न कर्मणा लिप्यते पापकेन।
 पञ्चपञ्चाशतस्त्रिवृतः संवत्सराः। पञ्चपञ्चाशतः पञ्चदशाः।
 पञ्चपञ्चाशतः सप्तदशाः। पञ्चपञ्चाशतं एकविंशतिः। विश्वसृजां
 सहस्रसंवत्सरम्। एतेन वै विश्वसृजं इदं विश्वमसृजन्त।
 यद्विश्वमसृजन्त। तस्माद्विश्वसृजः। विश्वमेनाननु प्रजायते।
 ब्रह्मणः सायुज्यं सलोकतां यन्ति। एतासामेव देवतानां
 सायुज्यम्। सार्ष्टितां समानलोकतां यन्ति। य एतदुपयन्ति।
 ये चैनत्प्राहुः। येभ्यश्चैनत्प्राहुः॥५६॥

[९]

॥ॐ॥

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके तृतीयः प्रश्नः
 समाप्तः॥३॥ ॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठकं समाप्तम्॥
 हरिः ॐ॥

